

จุดประกาย ขยายองค์ความรู้ สู่ชุมชนยั่งยืน

โดยกองทุนสิ่งแวดล้อม

บันทึกองค์ความรู้ บทเรียน และผลสำเร็จจากโครงการ
ด้านการส่งเสริมและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ที่ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนสิ่งแวดล้อม ในช่วงปี 2556-2560

จุดประกาย
ขยายองค์ความรู้
สู่ชุมชนยั่งยืน

โดยกองทุนสิ่งแวดล้อม

จุดประกาย ขยายองค์ความรู้ สู่ชุมชนยั่งยืน โดยกองทุนสิ่งแวดล้อม

จัดทำโดย กองบริหารกองทุนสิ่งแวดล้อม สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อาคารทีปโก 2 ชั้นที่ 16 เลขที่ 118/1 ถนนพระรามที่ 6 แขวงพญาไท เขตพญาไท กรุงเทพฯ 10400 โทรศัพท์/โทรสาร: 02 265 6600 E-mail: envfund.sarabun@onep.go.th Facebook: กองทุนสิ่งแวดล้อม สผ. , Website: <http://envfund.onep.go.th/>

กองบริหารกองทุนสิ่งแวดล้อม

คณะที่ปรึกษา ดร.พิรุณ สัยยะสิทธิ์พานิช
นายมนต์สังข์ ภูศิริวัฒน์
นายจิรววัฒน์ ระตีสุนทร

บรรณาธิการ ดร.ณัฐฐินิช อัครวภูษิตกุล

ผู้เรียบเรียง นางอัศนี กุลประดิษฐ์ ดร.กัญญาวิณี ลำสัน
นางรพีพร ชันโอสถาร นางสาวพิชชาภัทร์ กุลมา
ดร.กิตติศักดิ์ พงษ์กานนท์ นางสาวณัฐนันท์ ทะแดง
นางสาวสุวรรณา จันทร์ไพฑูรย์ นางสาววรรณนิภา บุญมา
นายไฉลิต ชูโต นางสาวสุรางคนางค์ ทุมรัตน์

การอ้างอิง สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2565. *จุดประกาย ขยายองค์ความรู้ สู่ชุมชนยั่งยืน*. กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ. 132 หน้า

เรียบเรียง มูลนิธิสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย

ออกแบบ momfon@yahoo.com

พิมพ์เมื่อ กรกฎาคม 2565 จำนวน 500 เล่ม

จัดพิมพ์ บริษัทสำนักพิมพ์สี่ตะวัน จำกัด

จุดประกาย

ขยายองค์ความรู้ สู่ชุมชนยั่งยืน

≈ นับวันทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ต่าง ๆ ได้ถูกนำไปใช้ประโยชน์จนเกินขีดจำกัดมากขึ้นเรื่อย ๆ ภาพการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากสภาพทางธรรมชาติไปเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ที่อยู่อาศัย และสิ่งปลูกสร้างสามารถพบเห็นได้ทั่วไป อีกทั้งยังมีภัยคุกคามจากมลพิษ ภัยธรรมชาติ และการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติมีความเสื่อมโทรมและไม่สามารถฟื้นฟูได้ด้วยตัวเอง

กองทุนสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นมาตรการทางการเงิน ที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ได้ส่งเสริมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง โดยสนับสนุนส่วนราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม ด้วยการจุดประกาย ขยายองค์ความรู้ สู่ชุมชนยั่งยืน จนสามารถสร้างผลงานและความสำเร็จกระจายในพื้นที่ต่าง ๆ

ความรู้ ประสบการณ์ และบทเรียนอันทรงคุณค่าเหล่านั้น ได้ทำการรวบรวมโดยกองบริหารกองทุนสิ่งแวดล้อม ร่วมกับมูลนิธิสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย และองค์กรที่ดำเนินโครงการ สะท้อนให้เห็นถึงความสำเร็จในการฟื้นฟู และรักษาระบบนิเวศตั้งแต่ป่าต้นน้ำ ระบบเกษตรกรรม ระบบนิเวศเมือง แหล่งน้ำจืดในแผ่นดิน เชื่อมโยงระบบนิเวศชายฝั่งทะเล ซึ่งเป็นบทเรียนที่ล้ำค่าควรเผยแพร่ และขยายผลสู่ชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อร่วมกันฟื้นฟูและจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เอื้อประโยชน์ต่อชุมชนอย่างยั่งยืน

กองบริหารกองทุนสิ่งแวดล้อม

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สารบัญ

1. บทนำ	5
2. แนะนำโครงการและผลงานเด่น	11
กรณีภาคเหนือ	15
กรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	29
กรณีภาคกลาง	43
กรณีภาคใต้	47
3. องค์ความรู้ บทเรียน และผลสำเร็จในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	51
การจัดการป่าไม้โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น	53
การจัดการไฟป่าและหมอกควัน	58
การลดผลกระทบภัยธรรมชาติ	62
การจัดการลุ่มน้ำอย่างมีส่วนร่วม	64
การอนุรักษ์ชนิดพันธุ์สำคัญ	68
การส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน	72
การรักษาสิ่งแวดล้อมประวัติศาสตร์	78
การจัดการพื้นที่สีเขียวในเมือง	82
การฟื้นฟูและอนุรักษ์สัตว์น้ำ	84
4. องค์ความรู้ บทเรียน และผลสำเร็จของกระบวนการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	89
การพัฒนาเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	91
การสื่อสารสร้างความตระหนัก	96
การพัฒนาแหล่งเรียนรู้	100
การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น	105
การพัฒนาเครื่องมือและกลไกการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น	109
การพัฒนาความร่วมมือชุมชน รัฐ และเอกชน	111
5. บทสรุป	115
6. องค์กรดำเนินงานและผู้ให้ข้อมูล	125

ส่วนที่ 1

บทนำ

จากความรู้ ความเข้าใจ **สู่การอนุรักษ์**

≈ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น ตามความต้องการทั้งอุปโภค และบริโภคในครัวเรือน และใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ ทำให้มีการใช้ประโยชน์อย่างเข้มข้น เกิดปัญหาเดิมซ้ำ ๆ และรุนแรงขึ้น อาทิ การบุกรุกและแผ้วถางป่าเพื่อการเกษตรซึ่งใช้สารเคมีอย่างต่อเนื่อง การเข้าไปใช้ประโยชน์มากจนเกินกำลังผลิตของป่า เกิดการพังทลายของพื้นที่ริมตลิ่ง แหล่งน้ำธรรมชาติมีความเสื่อมโทรม ทำให้ถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติของพืช สัตว์ และจุลินทรีย์ลดลง ส่งผลให้ชนิดพันธุ์บางชนิดสูญหายไป

หลายพื้นที่ที่มีความตื่นตัวต่อปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้น จึงหันมาร่วมคิดและวางแผนเพื่อหาหนทางแก้ไขปัญหา ขณะที่ภาครัฐมีการออกนโยบายเพื่อลดผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางตรงและทางอ้อม อีกทั้งเน้นการสื่อสารเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

สำหรับกิจกรรมโครงการด้านการส่งเสริมและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ดำเนินงานโดยองค์กรต่าง ๆ ด้วยการสนับสนุนเงินอุดหนุนจากกองทุนสิ่งแวดล้อม ได้เป็นส่วนหนึ่งในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของประเทศ ส่งผลให้หลายพื้นที่ลงมืออนุรักษ์และปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นตนเอง เกิดความร่วมมือระหว่างภาคส่วน และขยายองค์ความรู้สู่สาธารณชนมากขึ้นตามลำดับ

กระบวนการ
ถอดบทเรียน
องค์ความรู้
และผลสำเร็จ

1
ศึกษาข้อมูลโครงการ
และองค์กร ดำเนินงาน

2
สัมภาษณ์ผู้รับผิดชอบ
โครงการ

3
สำรวจพื้นที่
และประชุมกลุ่มย่อยผู้เกี่ยวข้อง

4
ถอดบทเรียน องค์ความรู้
และผลสำเร็จ

5
สรุปผลตรวจทานข้อมูลร่วมกัน

6
เผยแพร่ องค์ความรู้
บทเรียน และความสำเร็จ

บันทึกองค์ความรู้

๙ องค์ความรู้และความสำเร็จจากการดำเนินงานโครงการด้านการส่งเสริมและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ได้รับการสนับสนุนเงินอุดหนุนจากกองทุนสิ่งแวดล้อม ซึ่งดำเนินการในช่วงปี 2556-2563 จำนวน 18 โครงการ ได้ถูกหยิบยก ขึ้นมาถอดบทเรียน องค์ความรู้ และผลสำเร็จการดำเนินงาน โดยกองบริหารกองทุนสิ่งแวดล้อม สำนักงานนโยบาย และแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และมูลนิธิสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย เพื่อถ่ายทอดและเผยแพร่แก่ทุกภาคส่วน ให้ได้รับรู้ เข้าใจ และตระหนักถึงความสำคัญและร่วมมือกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศ

กระบวนการรวบรวม บันทึก และถ่ายทอดองค์ความรู้และความสำเร็จจากการดำเนินโครงการต่าง ๆ เริ่มจากการศึกษาข้อมูล โครงการ และผลการดำเนินงานจากโครงการที่สามารถเป็นต้นแบบ นำไปต่อยอด ขยายผล รวมทั้งเกิดประโยชน์ ต่อผู้สนใจ โดยพิจารณาให้ครอบคลุมประเด็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและครอบคลุมภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ จากนั้นทำการศึกษารายละเอียดโครงการ สัมภาษณ์ผู้รับผิดชอบ สสำรวจพื้นที่และเยี่ยมชมกิจกรรม จัดการประชุม กลุ่มย่อยกับผู้เกี่ยวข้องและผู้ได้รับประโยชน์ ดำเนินการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล เพื่อถอดบทเรียนและ องค์ความรู้ รวมทั้งร่วมกันตรวจทานข้อมูลเพื่อให้มีความถูกต้อง เหมาะสม เป็นที่ยอมรับร่วมกัน แล้วทำการสรุป ข้อมูล จัดทำสื่อประชาสัมพันธ์เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ บทเรียน และความสำเร็จที่มีคุณค่าเหล่านั้น

ข้อค้นพบ

๙ การดำเนินโครงการด้านการส่งเสริมและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ได้รับการสนับสนุน เงินอุดหนุนจากกองทุนสิ่งแวดล้อม สะท้อนให้เห็นถึงความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งชุมชน องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา หน่วยงานราชการ ภาคประชาสังคม และภาคเอกชน ที่มีความเกี่ยวข้องในการดูแล รักษาทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ เกิดความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีความยั่งยืน ผ่านกิจกรรมที่ร่วมกันออกแบบกลไก มาตรการ ในการป้องกัน รักษาพื้นที่ป่า แหล่งน้ำ และทรัพยากรในท้องถิ่น โดยตระหนักว่าชุมชนท้องถิ่นโดยรอบยังต้องพึ่งพิงทรัพยากรจากป่าและธรรมชาติในการดำรงชีวิต อีกทั้งมีการสื่อสาร ให้มีความเข้าใจให้ตรงกัน จะช่วยสร้างความร่วมมือในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรได้มากขึ้น

องค์ความรู้ที่ค้นพบจากการติดตามความสำเร็จและความยั่งยืนของโครงการในแต่ละพื้นที่ พบว่ามีการให้ความสำคัญ กับการมีส่วนร่วมของภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง จากพื้นที่ป่าต้นน้ำบนเทือกเขาสูง สุ่มน้ำ ลำน้ำสาขา ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง

สู่พื้นที่ราบลุ่มภาคกลางและพื้นที่ชุ่มน้ำชายฝั่งทะเล โดยเชื่อมโยงกับนโยบายของประเทศและการลดผลกระทบต่อผู้คนที่พึ่งพาทรัพยากรเหล่านั้น

หลายโครงการมุ่งเน้นการทำงานด้านสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน นำไปสู่การฟื้นฟู อนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน บางโครงการเน้นไปที่การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น การแก้ไขปัญหาหมอกควันจากไฟป่า หรือการป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยการส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ และวนเกษตร บางโครงการเน้นไปที่การอนุรักษ์ความหลากหลายของพืชและสัตว์น้ำในพื้นที่ของตน เป็นต้น

.....เชื่อมโยงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กับสุขภาพ รายได้ และความกินดีอยู่ดี รวมถึงการสืบสานประวัติศาสตร์...

ขณะที่บางโครงการเห็นความสำคัญในการนำประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาเชื่อมโยงกับธรรมชาติเพื่อกระตุ้นให้ผู้เกี่ยวข้องตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งที่ตนมี นำไปสู่การรักษาธรรมชาติและสืบสานประวัติศาสตร์ และหลายโครงการมีการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อเป็นฐานในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งได้บันทึก ถ่ายทอด เผยแพร่ความรู้เหล่านั้นให้คงอยู่สู่คนรุ่นหลัง

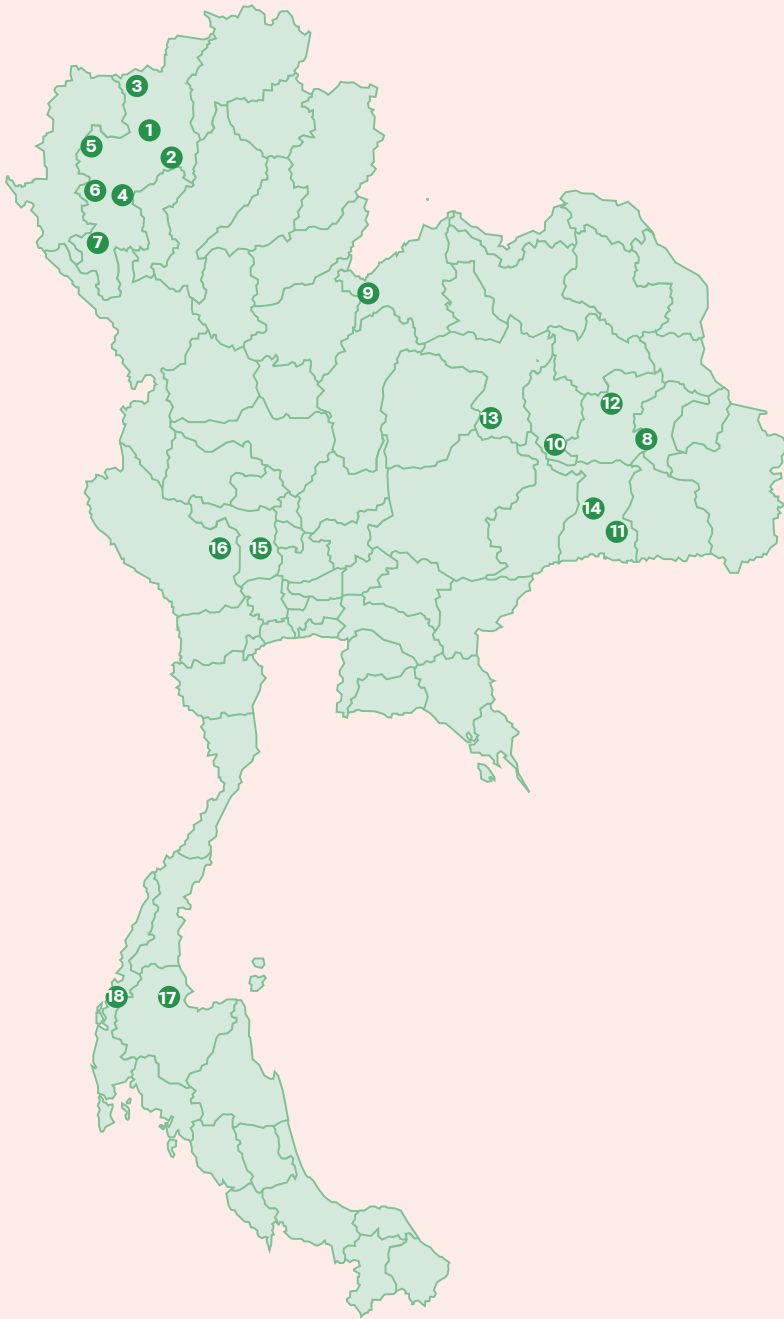
ปัจจัยความสำเร็จที่สำคัญ ได้แก่ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง การสร้างและเสริมความเข้มแข็งของภาคีเครือข่าย และการพัฒนาศักยภาพของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลักในโครงการ ไม่ว่าจะเป็นชุมชนท้องถิ่น กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มสตรี ผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน หรือเจ้าหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การดำเนินงานของหลายโครงการนำไปสู่ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน หรือการดำเนินงานในชุมชนเมือง ซึ่งมีกิจกรรมที่เชื่อมโยงภาคธุรกิจเอกชนและภาคประชาสังคมเข้าด้วยกันจนนำไปสู่การจัดการเมืองที่คำนึงถึงผู้อยู่อาศัยและผู้มาเยือน

เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้ นอกจากเป็นการทบทวนความสำเร็จที่ผ่านมาของโครงการด้านการส่งเสริมและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ยังได้นำเสนอกิจกรรมเด่นของแต่ละพื้นที่ดำเนินโครงการตลอดจนได้รวบรวมข้อจำกัด ข้อพึงระวัง รวมทั้งความท้าทายและแนวทางการพัฒนาสู่ความยั่งยืน เพื่อให้สามารถนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ข้างหน้าและความเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ อย่างรอบคอบและมีประสิทธิภาพ

ส่วนที่ 2

แนะนำโครงการ
และผลงานเด่น

กรณีภาคเหนือ

- 1) โครงการพัฒนาเครือข่ายเกษตรอินทรีย์พื้นที่ต้นน้ำแม่ฮาว อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่
- 2) โครงการเพิ่มประสิทธิภาพการอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่ และการจัดการพื้นที่สีเขียวเมืองเก่าเชียงใหม่
- 3) โครงการพัฒนาศักยภาพเครือข่ายทรัพยากรกลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน อ.เวียงแหง จ.เชียงใหม่
- 4) โครงการจัดการไฟป่าตำบลสบเตี๊ยะ แม่สอย และบ้านแปะ อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่
- 5) โครงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ อ.กัลยาณิวัฒนา จ.เชียงใหม่
- 6) โครงการพัฒนาระบบการ กลไกข้อตกลงร่วม และการจัดการพื้นที่เกษตรในเขตป่าต้นน้ำ ต.ปางหินฝน จ.เชียงใหม่
- 7) โครงการเสริมสร้างศักยภาพองค์กรชุมชน อ.อมก๋อย จ.เชียงใหม่

กรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

- 8) โครงการจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำลำเซบาย จ.ยโสธร
- 9) โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า ต้นน้ำพุง จ.เลย
- 10) โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพ ในพื้นที่ป่าใหญ่โคกจิก-ตาลอก อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม
- 11) โครงการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ในลำห้วยทับทัน จ.สุรินทร์
- 12) โครงการส่งเสริมศักยภาพป่าแห่งการเรียนรู้ จ.ร้อยเอ็ด
- 13) โครงการเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมการบริหารจัดการฐานทรัพยากรดิน น้ำ ป่า อ.แวงน้อย จ.ขอนแก่น
- 14) โครงการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน อาลอ-โดนแบน จ.สุรินทร์

กรณีภาคกลาง

- 15) โครงการฟื้นฟูระบบนิเวศเกษตรและความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่ข้าวพื้นบ้าน จ.สุพรรณบุรี
- 16) โครงการเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายป่าชุมชน จ.กาญจนบุรี

กรณีภาคใต้

- 17) โครงการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำอ่าวบ้านดอนอย่างยั่งยืน จ.สุราษฎร์ธานี
- 18) โครงการฟื้นฟูพลับพลึงธารที่ขาคัดยถันเดียวในโลก ที่ใกล้สูญพันธุ์ใน จ.ระนอง และ จ.พังงา

1 | การพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรอินทรีย์ในพื้นที่ต้นน้ำแม่ฮาว อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

≈ การพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรอินทรีย์ในพื้นที่ต้นน้ำแม่ฮาวได้ริเริ่มขึ้นหลังจากสิ้นสุดการฝึกอบรมโครงการต่าง ๆ เกี่ยวกับเกษตรกรอินทรีย์ที่สนับสนุนโดยหน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่ซึ่งถือเป็นต้นทุนเดิมที่มีการดำเนินงานอยู่แล้ว นำมาสู่การพัฒนาเครือข่ายให้เกิดความยั่งยืน

มูลนิธิพัฒนาศักยภาพชุมชน และสถาบันชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน ดำเนินโครงการพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรอินทรีย์ เพื่อรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพื้นที่ต้นน้ำแม่ฮาว ระหว่างปี 2556-2559 โดยมุ่งเน้นพัฒนาศักยภาพขององค์กรชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วม

สร้างระบบเกษตรกรรมที่ยั่งยืนแบบครบวงจรอย่างเป็นรูปธรรม มีกลุ่มเป้าหมายเป็นเกษตรกร แกนนำชุมชน โดยมีหน่วยงานด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หน่วยงานด้านการเกษตร และสาธารณสุข ในตำบลสบเปิง และตำบลป่ายาง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตอย่างต่อเนื่อง ปฏิเสธการใช้สารเคมีทุกชนิดในการเพาะปลูก และรู้จักแก้ปัญหาแบบองค์รวม เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความเข้มแข็งให้กลุ่มเครือข่ายและการพึ่งพิงตนเองของเกษตรกร อีกทั้งยังเกื้อกูลผู้บริโภคที่ต้องการอาหารปลอดภัย

ผลงานเด่น

- ≈ **เกษตรกรอินทรีย์วิถียั่งยืน** โดยการประยุกต์ใช้กลไกนิเวศธรรมชาติอย่างสมดุลและการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพในระบบการเกษตร ได้แก่ สร้างการหมุนเวียนธาตุอาหารในดิน การสร้างความอุดมสมบูรณ์ของดิน และความหลากหลายในระบบนิเวศ การอนุรักษ์และฟื้นฟูนิเวศการเกษตร และการพึ่งพาตนเองด้านปัจจัยการผลิต
- ≈ **ส่งต่อเรื่องของการอนุรักษ์ให้กับคนรุ่นใหม่** ซึ่งเป็นลูกหลานของสมาชิกในกลุ่มให้กลับคืนถิ่น ด้วยแนวคิดการสร้างงานให้กับคนในท้องถิ่นบนรากฐานของทรัพยากรที่มี และนำความรู้มาต่อยอดงานแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เช่น ชารางจืด ข้าวกลิ้ง ก๋วยเตี๋ยว น้ำเต้าหู้ ขนมทองเอกคินาโอะ ข้าวเกรียบว่าเงาแผ่นดิบ เป็นต้น

- ๑๓ **สร้างความมั่นคงด้านการผลิต** ผ่านกิจกรรมการเก็บเมล็ดพันธุ์พืชท้องถิ่นเอง และการเพาะขยายกล้าพันธุ์พืช ซึ่งเมล็ดพันธุ์ที่เก็บรวบรวมไว้นั้นจะนำมาหมุนเวียนเพาะปลูกในรอบต่อไป รวมทั้งการแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์อินทรีย์ระหว่างสมาชิก เพื่อเป็นการอนุรักษ์ชนิดพันธุ์พื้นบ้านอีกทางหนึ่ง
- ๑๔ **สร้างความมั่นคงทางอาหารในชุมชนเกษตรอินทรีย์** โดยวางแผนปลูกพืชผัก ผลไม้ และการเลี้ยงสัตว์ (ปลา ไก่ สุกร) ในที่ดินทำกินของตนเอง ให้สามารถให้ผลผลิตได้ตลอดทั้งปีเสมือนว่ามีตลาดอยู่ใกล้บ้าน ผลผลิตที่เก็บหาได้นั้นสามารถนำไปแลกเปลี่ยนกับเครือข่ายและแบ่งปันเพื่อนบ้านใกล้เคียง
- ๑๕ **พัฒนารูปแบบวิถีเกษตรอินทรีย์ที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรม** ยึดมั่นหลักการความพอเพียงในการทำเกษตรอินทรีย์ เป็นสำคัญ คือ กินทุกอย่างที่ปลูก ปลูกทุกอย่างที่กิน ส่วนที่เหลือนำไปแบ่งปันและขาย รวมไปถึงการแบ่งปันความรู้ด้านการผลิตแบบอินทรีย์และการแลกเปลี่ยนปัจจัยการผลิตระหว่างเกษตรกรที่ทำแบบอินทรีย์
- ๑๖ **สร้างความใส่ใจต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตอาหารและแหล่งรายได้ที่ยั่งยืนของชุมชน และยังคงวิถีการผลิตแบบอินทรีย์ ที่ช่วยฟื้นฟูคุณภาพดินให้เหมาะกับการเพาะปลูก เพื่อส่งผลให้สิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ในระบบนิเวศสามารถอยู่ร่วมกันได้ในระบบเกษตรแบบผสมผสาน

ปัจจัยสู่ความสำเร็จ

- การพัฒนารูปแบบการตลาดเกษตรอินทรีย์และขอไปรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ให้กับผลผลิตของตน เป็นการเพิ่มช่องทางการตลาด เพิ่มความเชื่อถือให้กับผู้บริโภค และเพิ่มปริมาณการขายได้
- การติดต่อโดยตรงกับผู้แปรรูปสินค้าเกษตรอินทรีย์ ทำให้เกษตรกรมีแหล่งรับซื้อผลผลิตที่แน่นอน
- การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตอย่างต่อเนื่องและเห็นผลในระยะยาว นำไปสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้ ศึกษาดูงาน ถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ด้านการผลิต ด้านการแปรรูป กับผู้เกี่ยวข้องหลายกลุ่ม
- เกษตรกรเรียนรู้ที่จะลดและเลิกใช้สารเคมี โดยหาความรู้ผ่านการฝึกอบรมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อให้รู้จักและเข้าใจการทำเกษตรอินทรีย์ และมั่นคงในวิถีทางที่ก้าวเดิน
- เครือข่ายเกษตรอินทรีย์บ้านดอนเจียง มีวิธีการบริหารจัดการกลุ่มที่เน้นความเท่าเทียมและเสมอภาคในการทำงานร่วมกันจนเกิดเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็ง เข้าใจในปัญหาและมุ่งมั่นในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

2 | การเพิ่มประสิทธิภาพการอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่ และการจัดการพื้นที่สีเขียว เมืองเก่าเชียงใหม่

≈ การขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็วก่อให้เกิดปัญหา ด้านการจราจร มลพิษทางน้ำ และทางอากาศ รวมถึง ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมจากการขยายตัวของที่อยู่อาศัย การขาดแคลนพื้นที่สีเขียว มลภาวะทางอากาศจากฝุ่นควัน และความสิ้นสະเทือนจากการจราจร และการก่อสร้าง ซึ่งปัจจัยที่กล่าวมายังส่งผลให้ต้นไม้ใหญ่ในเขตเมืองเก่า เชียงใหม่อยู่ในภาวะวิกฤต ขาดการดูแลรักษาอย่างถูกวิธี และขาดการเชื่อมโยงกับการวางแผนพัฒนาเมือง

มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ ร่วมกับเครือข่ายเชียงใหม่ เชียง สวຍ หอม ได้ดำเนินโครงการเพิ่มประสิทธิภาพการอนุรักษ์ ต้นไม้ใหญ่ และการจัดการพื้นที่สีเขียวเมืองเก่าเชียงใหม่ตามแนวคิดนิเวศประวัติศาสตร์อย่างมีส่วนร่วม ระหว่างปี 2556-2558 โดยมุ่งส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนและองค์กรภาคีในการฟื้นฟูอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่ และพื้นที่สีเขียวในพื้นที่ชุมชนนำร่อง 5 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนพันอัน บ้านปิง เชียงมั่งน พวกแต้ม และนันทาราม และถนนสาย ตันยงนา เขตเทศบาลตำบลยางนึ่ง และนำองค์ความรู้หมอดต้นไม้มาเพิ่มประสิทธิภาพและศักยภาพในการอนุรักษ์ พื้นที่ฟู ดูแลต้นไม้ มีกลุ่มเป้าหมายเป็นคณะทำงานอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่ที่มาจากหลากหลายภาคส่วน ใช้แนวคิด "นิเวศประวัติศาสตร์" เป็นเครื่องมือสำหรับกระบวนการสร้างความภูมิใจและสำนึกรักษ์สิ่งแวดล้อมแก่ชุมชน เครือข่าย และประชาชน ทำให้ เกิดคณะทำงานระดับชุมชน เรื่องการอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่และหมอดต้นไม้และอาสาสมัครรุ่นใหม่เข้ามาหนุนเสริม ด้านการดูแลรักษาต้นไม้ นำไปสู่การผลักดันข้อเสนอการจัดการสิ่งแวดล้อมและพัฒนาเมืองเชียงใหม่

ผลงานเด่น

≈ การจัดการพื้นที่สีเขียวตามแนวคิดนิเวศประวัติศาสตร์ สร้างความภาคภูมิใจให้คนในชุมชน เห็นความสำคัญของพื้นที่นิเวศเชิงประวัติศาสตร์ ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของชุมชน ชาวล้านนา โดยร่วมกันสำรวจสภาพและสุขภาพของต้นไม้ใหญ่ในเขตเมืองเก่าเพื่อวางแผนการฟื้นฟูบำรุงรักษา

อย่างมีส่วนร่วม กรณีที่ต้องตัดต้นไม้ใหญ่จะมีผู้เชี่ยวชาญดำเนินการร่วมกับเจ้าหน้าที่เพื่อให้เป็นไปตามหลักวิชาการ และแต่งตั้งคณะทำงานที่มาจากชุมชน ภาคประชาสังคม และสื่อมวลชน เพื่อร่วมกันวางแผนและดำเนินงานจัดการ ต้นไม้ใหญ่ของเมือง รวมถึงวางแผนงานและงบประมาณในการอบรมเจ้าหน้าที่ให้มีความรู้ ทักษะ และมีเครื่องมือที่เหมาะสม รวดเร็ว เพียงพอ

- ๑๖ **สร้างความร่วมมือระหว่างผู้ประกอบการธุรกิจบริการและโรงแรมในการอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่** กรณีตัวอย่าง โรงแรมแอมมาริน วิลเลจ ที่มีต้นมะขามยักษ์ที่ให้ร่มเงากับพื้นที่มาเป็นเวลากว่า 200 ปี เปรียบเสมือน “ใจบ้าน” ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อล้านนา ผู้ประกอบการเคาร์พการอยู่ร่วมกับต้นไม้ใหญ่และส่งพนักงานไปอบรม การเป็น “รุกขกร” เพื่อกลับมาดูแลและอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่อย่างถูกวิธี
- ๑๗ **เชื่อมร้อยความร่วมมือทุกภาคส่วน** ขับเคลื่อนประเด็นการจัดการร่วมด้านสิ่งแวดล้อม พื้นที่ฟูและส่งเสริมแนวคิด นิเวศประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ เกิดการจัดการพื้นที่สีเขียวโดยพิจารณาปัจจัยสภาพแวดล้อมต่อการพัฒนา ภายใต้บริบทพื้นที่ว่างของเมืองที่ยังคงหลงเหลืออยู่ และสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมือง โดยอาศัยหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาทุกขั้นตอน
- ๑๘ **พัฒนาศักยภาพหมอดต้นไม้หรือรุกขกร** ผู้ซึ่งเข้าใจธรรมชาติและเมือง ส่งเสริมให้มีบทบาทในการฟื้นฟูอนุรักษ์ ต้นไม้ใหญ่และพื้นที่สีเขียว พัฒนาศักยภาพของหมอดต้นไม้อย่างต่อเนื่อง รวมถึงส่งต่อองค์ความรู้ให้กับ กลุ่มอาสาสมัครหมอดต้นไม้ เยาวชนหมอดต้นไม้อาสา มหาวิทยาลัย การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค และองค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นเพื่อทำหน้าที่สานต่อการดูแลรักษาต้นไม้ใหญ่

ปัจจัยสู่ความสำเร็จ

- การสร้างความเข้าใจและตระหนัก โดยการส่งเสริมกระบวนการทำงานอย่างมีส่วนร่วมของผู้คนในการช่วยดูแล เป็นหู เป็นตา และสร้างกลไกให้ทุกคนรู้สึกเป็นเจ้าของ
- การสนับสนุนให้ประชาชนทั่วไปทุกเพศวัย เข้าร่วมอบรม “หมอดต้นไม้” เพื่อนำความรู้ในเทคนิคและวิธีการ ตัดแต่งไปใช้ในการดูแลรักษาและอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่ที่อยู่ในชุมชนและเขตเมือง
- การประสานงานเครือข่ายด้านสิ่งแวดล้อมจากหลายภาคส่วน เพื่อร่วมกันผลักดันการจัดการสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ เมืองเชียงใหม่ และกำหนดทิศทางของการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างสอดคล้องกัน
- การเคารพและอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างกลมกลืน เช่น ในกรณีของผู้ประกอบการโรงแรมแอมมารินและโรงแรมอื่น ๆ ที่ดำเนินธุรกิจควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ เป็นต้น

3 | การพัฒนาศักยภาพเครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

≈ เมื่อกระแสนิยมเริ่มเข้ามาในพื้นที่ ส่งผลให้อำเภอเวียงแหงมีการเปลี่ยนแปลงหลายด้านโดยเฉพาะการใช้ที่ดินและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ แต่เนื่องจากขาดแผนการจัดการในพื้นที่ที่ชัดเจน ชุมชนยังไม่เข้าใจสิทธิในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการทำงานของเครือข่ายองค์กรชาวบ้านที่ไม่ต่อเนื่อง

มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (ภาคเหนือ) ดำเนินโครงการพัฒนาศักยภาพเครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน ระหว่างปี 2557-2559 โดยมุ่งเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และยกระดับองค์ความรู้สู่การจัดทำแผนยุทธศาสตร์เครือข่ายองค์กรชาวบ้าน พัฒนากลไกความร่วมมือระหว่างเครือข่ายชุมชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในพื้นที่อำเภอเวียงแหง ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติได้รับการฟื้นฟู ป้องกัน และดูแลรักษาอย่างต่อเนื่อง โดยกลุ่มเครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำแม่แตงตอนบนและคนในท้องถิ่น

ผลงานเด่น

🌱 **จากความขัดแย้งกลับสู่ความร่วมมือ** ในอดีตมีข้อพิพาทเรื่องป่าไม้และที่ดินระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่รัฐอย่างรุนแรง อีกทั้งมีปัญหาโครงการเหมืองถ่านหินลิกไนต์ ทำให้คนในพื้นที่ที่มีความตื่นตัว เกิดเป็น “เครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน” ร่วมกันแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมและข้อจำกัดในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ในพื้นที่ ปรับกระบวนการทำงานใหม่และหันมาสร้างความร่วมมือ ระหว่างภาครัฐ เอกชน ภาคประชาสังคม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชน

- ๓. **ทะเบียนประวัติการใช้ที่ดินรายแปลง** เป็นเครื่องมือแก้ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ รวมถึงการวางระบบการผลิตทางการเกษตร การจัดการน้ำ และการจัดการไฟฟ้า ทำให้เกษตรกรมีความมั่นคงในที่ดินทำกิน มีการจัดการพื้นที่การเกษตรที่ยั่งยืนและสามารถเข้าถึงการสนับสนุนต่าง ๆ จากภาครัฐ
- ๓. **การฟื้นฟูลำน้ำแม่แดงเพื่อหล่อเลี้ยงชุมชน** เน้นให้ทุกครัวเรือนรู้จักใช้น้ำอย่างรู้คุณค่า มีการต่อท่อส่งน้ำจากป่าต้นน้ำมาเก็บกักเพื่อผลิตน้ำประปาให้ชุมชนใช้ประโยชน์กว่า 400 ครัวเรือน โดยกำหนดค่าน้ำเป็นอัตราก้าวหน้า ทำให้ผู้ใช้ตระหนักว่าน้ำมีต้นทุนในการผลิตและจัดการ
- ๓. **กลไกความร่วมมือระดับตำบล** โดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นตัวเชื่อมประสานในการทำงานร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ รวมไปถึงการออกแบบการทำงานที่มีความหลากหลายเพื่อให้เกิดรูปธรรมในการจัดการและแก้ไขปัญหาในระดับพื้นที่
- ๓. **ธรรมนูญท้องถิ่นลุ่มน้ำแม่แดงตอนบน** สนับสนุนและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้เกิดการพัฒนาขบวนการองค์กรชุมชน เพื่อให้เป็นกลไกสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมุ่งเน้นให้เกิดพลังในการสร้างแนวทางใหม่ๆ ในการจัดการทรัพยากรให้เกิดความยั่งยืนปัจจัยสู่ความสำเร็จ

ปัจจัยสู่ความสำเร็จ

- การจัดทำข้อมูลทะเบียนประวัติการใช้ที่ดินรายแปลง เป็นกุญแจสำคัญที่ช่วยคลี่คลายความขัดแย้ง สร้างความมั่นคงในที่ดินและสิทธิทำกิน ทำให้เกษตรกรสามารถเข้าถึงการสนับสนุนจากภาครัฐ และเป็นข้อมูลสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรโดยรวม
- การสร้างความร่วมมือของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นำไปสู่การพัฒนาข้อเสนอในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน และได้รับการขับเคลื่อนให้เกิดการจัดการและแก้ไขปัญหาเชิงนโยบาย
- การสร้างทัศนคติของชุมชนต่อแนวทางการจัดการป่าต้นน้ำ โดยผู้นำชุมชนและสมาชิกนำความเชื่อและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้และเชื่อมโยงกับการดำเนินงานและแก้ไขปัญหา

4 | การจัดการไฟป่าตำบลสบเตี๊ยะ แม่สอย และบ้านแปะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

๙ หลายชุมชนในตำบลสบเตี๊ยะเคยเข้าร่วม การวิจัยการลดปริมาณเชื้อเพลิงและ กระบวนการเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาไฟป่า โดยคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ต่อมาได้ขยายการดำเนินงานไปยังพื้นที่อื่น ซึ่งมีประสบการณ์การจัดการไฟป่าที่ต่างกัน หรือยังมีการใช้ไฟเพื่อหารายได้จากการ เก็บหาของป่า

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ดำเนินโครงการวิจัยการสร้างกระบวนการเรียนรู้และถอดบทเรียนจากการจัดการไฟป่า เพื่อแก้ไขปัญหาหมอกควัน ระหว่างปี 2557-2559 มุ่งสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการไฟป่าโดยการมีส่วนร่วม ของภาคีเครือข่าย และประเมินความคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์จากวิธีจัดการไฟแบบต่าง ๆ ถอดบทเรียนและ องค์ความรู้จากการจัดการไฟป่าแบบมีส่วนร่วม เพื่อขยายผลและเผยแพร่ให้แก่ชุมชนอื่นและนำเสนอเป็นนโยบาย สาธารณะ โดยมีกลุ่มเป้าหมายเป็นชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อุทยานแห่งชาติออบหลวง และสถานีควบคุม ไฟป่าในการร่วมกันตัดสินใจและจัดการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

ผลงานเด่น

๙ **การบริหารจัดการเชื้อเพลิง** อาศัยคณะกรรมการหมู่บ้านและสื่อสารผ่านเวทีประชาคมหมู่บ้าน ขออนุญาต เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบในการลดปริมาณเชื้อเพลิงและความรุนแรงของไฟป่าที่อาจจะเกิดขึ้นด้วยการชิงเผา ในพื้นที่ซึ่งมักเกิดไฟป่า โดยเฉพาะป่าเต็งรังที่พรรณไม้บางชนิดทนต่อไฟป่า สามารถแตกยอดแตกหน่อใหม่ ตั้งจุดเฝ้าระวังไฟป่าในพื้นที่ต้นน้ำ ใช้เครื่องเป่าลมช่วยทุ่นแรงในการทำแนวกันไฟ โดยรวมตัวกันทำแนวกันไฟ รวมทั้งจัดเวรยามผลัดเปลี่ยนกันเฝ้าระวังไฟป่า

- ๓. **วิธีการชิงเผาที่เหมาะสมกับป่าเต็งรัง** เริ่มจากการกำหนดขอบเขตพื้นที่ร่วมกันระหว่างตัวแทนชุมชนและเจ้าหน้าที่ ประเมินปริมาณเชื้อเพลิง ประชุมหารือกำหนดวันชิงเผาสำหรับหมู่บ้านที่มีความพร้อมด้านเชื้อเพลิง และคอยควบคุมไฟภายในแปลงชิงเผาโดยการทำแนวกันไฟ เพื่อกันไฟลามและดับให้สนิท
- ๓. **การสร้างฝายเพื่อการจัดการน้ำ** โดยสร้างฝายแม้วจากวัสดุธรรมชาติ บริเวณตอนบนของลำห้วย เพื่อชะลอน้ำ สร้างความชุ่มชื้น และดักตะกอน กรณีฝายชะลอน้ำแบบกึ่งถาวร ที่ใช้หินก่อและคอนกรีตผสมดินหรือทราย สร้างบริเวณตอนกลางของลำห้วย เพื่อดักตะกอนและเก็บกักน้ำ ส่วนฝายชะลอน้ำแบบถาวร เป็นฝายคอนกรีตเสริมเหล็ก สร้างตอนปลายของลำห้วย เพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ช่วงฤดูแล้ง
- ๓. **การฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าลุ่มน้ำแม่สอย** จากการที่ชุมชนตัดไม้ฟันขายเป็นจำนวนมากในอดีต ทำให้ป่าเสื่อมโทรม ระบบนิเวศเปลี่ยนแปลง เกิดความแห้งแล้ง น้ำไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูก ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต ทำให้ชุมชนหันมาอนุรักษ์ป่าต้นน้ำอย่างจริงจัง คอยเฝ้าระวังไฟป่าและการบุกรุกป่า

ปัจจัยสู่ความสำเร็จ

- การนำศาสตร์หลายแขนงมาปรับใช้ในการจัดการไฟป่าหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการทำแนวกันไฟด้วยแนวถนน หรือการใช้สิ่งที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ เช่น ลำห้วย แนวเขตหิน เป็นต้น
- การสื่อสารสองทางที่มีประสิทธิภาพระหว่างผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชน ทำให้เกิดความไว้วางใจและปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน และเป็นการปลูกจิตสำนึกในการเป็นผู้ดูแลป่าร่วมกัน
- ความตระหนักถึงผลกระทบจากการบุกรุกทำลายป่าต้นน้ำ ปัญหามลพิษทางอากาศและหมอกควัน และปัญหาด้านศักยภาพของชุมชนและการสนับสนุนจากหน่วยงานทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง
- การประเมินผลกระทบที่เกิดขึ้น โดยเก็บข้อมูลเพื่อศึกษาวิจัยอย่างต่อเนื่อง มีการพิจารณาตัวแปรอื่น ๆ ในช่วงการจัดการไฟป่า ซึ่งอาจอยู่นอกเหนือการควบคุม เช่น ลม ฝุ่นละออง เป็นต้น

5 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ อำเภอภักดีชุมพล จังหวัดชัยภูมิ

≈ สภาพพื้นที่อำเภอภักดีชุมพล เป็นภูเขาสลับซับซ้อนที่ปกคลุมด้วยป่าไม้ มีพื้นที่ป่าสองใบและสนสามใบผืนใหญ่ที่สุดในไทย แต่ในอดีตที่ผ่านมา พบว่าพื้นที่ป่าสนลดจำนวนลงจากการถูกบุกรุกแผ้วถางเพื่อใช้เป็นที่ทำกิน ที่อยู่อาศัย และการท่องเที่ยว ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศดิน น้ำ ป่า รวมทั้งวิถีชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่

สมาคมป่าเกอญ่เพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม ดำเนินโครงการชุมชนป่าเกอญ่จัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ อำเภอภักดีชุมพล ระหว่างปี 2559-2562 มุ่งสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการป้องกันฟื้นฟู และใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ในท้องถิ่น สร้างกฎระเบียบในการดูแลรักษาป่า รวมถึงพัฒนาภาคีความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ และด้วยกระบวนการจัดการร่วมที่พัฒนาเป็น "ข้อบัญญัติท้องถิ่น" เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่จะนำไปสู่การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างยั่งยืน โดยมีกลุ่มเป้าหมายประกอบด้วย คณะกรรมการหมู่บ้านด้านสิ่งแวดล้อม กลุ่มแกนนำสตรี เยาวชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน ในพื้นที่ตำบลบ้านจันทร์ และตำบลแจ่มหลวง อำเภอภักดีชุมพล จังหวัดชัยภูมิ

ผลงานเด่น

🌱 **การประสานงานและความร่วมมืออย่างเป็นระบบ** ในระดับชุมชนได้นำหลักในการบริหารจัดการหมู่บ้าน โดยคณะกรรมการหมู่บ้าน มาร่วมกันพัฒนาหมู่บ้าน ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในด้านต่าง ๆ ระดับตำบล ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่น เพื่อหนุนเสริมความเข้มแข็งในการดำเนินงานขององค์กรในพื้นที่และพัฒนาภาคีความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการขับเคลื่อนการทำงานในระดับพื้นที่ อำเภอ ตำบล หมู่บ้านให้เป็นรูปธรรม

-
การบูรณาการภูมิปัญญาปกากะญอกับหลักสูตรท้องถิ่น มุ่งเน้นกระบวนการพัฒนาและจัดทำหลักสูตรสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น เพื่อปลูกฝังให้เยาวชนในพื้นที่มีความรู้ทั้งทางวิชาการ วิชาชีพ ความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของกลุ่มชน รู้จักและรักป่า สอนให้เห็นคุณค่าในวิถีชีวิตของปกากะญอ และนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตที่พึงพิงดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน
-
กลไกการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าไม้ ขับเคลื่อนการดำเนินงานให้สอดคล้องกับแนวพระราชดำริตามศาสตร์พระราชาราชและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีกลไกสำคัญคือ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทยเป็นภาคีที่ร่วมวางแผนการจัระเบียบที่ดินออกเป็นประเภทต่าง ๆ เพื่อจำแนกที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยของชุมชนออกจากเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าใช้สอย ป่าชุมชน และทำประวัติการใช้ประโยชน์ที่ดินรายแปลง

ปัจจัยสู่ความสำเร็จ

-
 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีส่วนร่วม โดยการจัดตั้งคณะกรรมการอำนวยการขับเคลื่อนการดำเนินงานทั้งในระดับอำเภอและระดับจังหวัด
-
 การใช้หลักสูตรท้องถิ่นในการเรียนการสอน เพื่อสร้างความตระหนักและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรม จารีต ประเพณีให้กับเยาวชน เป็นการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป
-
 การลดการบุกรุกพื้นที่ป่า โดยสร้างความเข้าใจระหว่างชุมชนกับภาครัฐให้มากขึ้น ทั้งในระดับพื้นที่และระดับผู้บริหาร ทำให้ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้
-
 การประสานงาน เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐ เอกชน รัฐวิสาหกิจ กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน ตั้งแต่เริ่มดำเนินโครงการ ทำให้เกิดกระบวนการทำงานที่เป็นแบบแผนและชัดเจน

6 | การพัฒนากระบวนการ กลไกข้อตกลงร่วม และการจัดการพื้นที่ เกษตรในเขตป่าต้นน้ำ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

≈ ความไม่ชัดเจนด้านสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน ในพื้นที่ชุมชนซึ่งตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ เช่น กรณีอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้การขับเคลื่อนงานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีข้อจำกัด และมีช่องว่างในการทำงานระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐ และถูกจำกัดโดยกฎหมาย

มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (ภาคเหนือ) ดำเนินโครงการพัฒนากระบวนการและกลไกข้อตกลงร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าและการจัดการพื้นที่เกษตรในเขตป่าต้นน้ำ ระหว่างปี 2560-2563 โดยมุ่งสนับสนุนให้เกิดการประสานความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าต้นน้ำตำบลปางหินฝน สนับสนุนการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงปรับปรุงระบบการเกษตร การบริหารจัดการที่ดิน และแหล่งน้ำให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและการจัดการป่าต้นน้ำที่ยั่งยืน มีกลุ่มเป้าหมายคือ องค์กรชุมชนและคณะกรรมการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับหมู่บ้าน และเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ การดำเนินงานที่ผ่านมาทำให้เกิดกลไกการทำงานที่ชัดเจนเพื่อแก้ไขปัญหาทรัพยากรในพื้นที่

ผลงานเด่น

- แม่แจ่มโมเดล รูปแบบการจัดการที่ดินและป่าไม้ ระบบเกษตรยั่งยืน กับการแก้ไขปัญหาไฟป่าและหมอกควัน โดยลดการใช้สารเคมี ฟื้นฟูป่าต้นน้ำ ผ่านการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ในรูปแบบคณะทำงานและภาคีเครือข่าย นอกจากนี้ มีการส่งเสริมการปลูกพืชอย่างครบวงจร ตั้งแต่พืชระยะสั้น กลาง ยาว ไปถึงการแปรรูป และการตลาดโดยชุมชนบริหารจัดการตนเอง
- ข้อมูลและแนวเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินรายแปลง โดยจัดตั้ง “ศูนย์ภูมิสารสนเทศเชิงภูมิศาสตร์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน” ขึ้น มีการจัดทำแนวเขตรายแปลง ออกทะเบียนประวัติการใช้ประโยชน์ที่ดิน มีข้อตกลงใช้ที่ดินร่วมกันว่าจะไม่ขาย ไม่ขยาย และไม่บุกรุกป่า
- กลไกการจัดการทรัพยากรตำบลปางหินฝน มีกลไกการทำงาน 3 ระดับ ได้แก่ ระดับอำเภอ ระดับตำบล และระดับชุมชน โดยชุมชนร่วมกันกำหนดกติกาการจัดการและใช้ประโยชน์จากป่า และป้องกันการบุกรุกป่านำไปสู่ข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- การปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำเกษตร ในพื้นที่ตำบลปางหินฝน จากเดิมทำไร่หมุนเวียน บางส่วนเปลี่ยนมาเป็นการทำเกษตรแบบผสมผสานในไร่หมุนเวียนเดิม และบางส่วนลดพื้นที่ไร่หมุนเวียน

ปัจจัยสู่ความสำเร็จ

- กลุ่มผู้นำชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องพร้อมปรับเปลี่ยนวิธีคิดและวิธีการทำงานเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น
- การจัดทำฐานข้อมูลสารสนเทศทางภูมิศาสตร์และฐานข้อมูลที่ดินของชุมชนในพื้นที่ เป็นสิ่งจุดประกาย กระตุ้นให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเล็งเห็นความสำคัญ และนำไปสู่การจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นเรื่องการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม
- การจัดทำข้อมูลแนวเขตทะเบียนประวัติการใช้ประโยชน์ที่ดิน ซึ่งได้รับการรับรองข้อมูลโดยองค์การบริหารส่วนตำบลปางหินฝน จำนวน 9 หมู่บ้าน
- การเชื่อมโยงเครือข่ายกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นำไปสู่การบริหารจัดการพื้นที่เกษตรและพื้นที่ป่าไม้ร่วมกันให้เกิดประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นเจ้าภาพหลักร่วมกัน

7 | การเสริมสร้างศักยภาพองค์กรชุมชน อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่

≈ อำเภออมก๋อยเป็นพื้นที่เสี่ยงต่อการเกิดไฟป่าในลำดับต้น ๆ ของภาคเหนือ อีกทั้งยังมีข้อจำกัดในด้านจำนวนเจ้าหน้าที่รัฐที่รับผิดชอบไม่เพียงพอ มาตรการแก้ไขปัญหาไฟป่าที่ยังคงมุ่งเน้นให้ชุมชนงดการเผาโดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างของแต่ละพื้นที่ ทำให้การแก้ไขปัญหายังไม่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม

มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (ภาคเหนือ) ดำเนินโครงการเสริมสร้างศักยภาพองค์กรชุมชนเพื่อบริหารจัดการไฟป่าหมอกควันอย่างมีส่วนร่วม อำเภออมก๋อย ระหว่างปี 2560-2563 มุ่งเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในด้านการจัดการไฟป่าให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและระบบนิเวศของพื้นที่ เพื่อให้สามารถเป็นพื้นที่ต้นแบบหรือพื้นที่เรียนรู้ด้านการพัฒนาความร่วมมือระหว่างชุมชน ภาครัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมถึงยกระดับนโยบายท้องถิ่น และเชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์จังหวัดให้สนับสนุนกระบวนการจัดการไฟป่า โดยมีกลุ่มเป้าหมายเป็นชุมชนที่เป็นตัวแทนในการเฝ้าระวังพื้นที่ ป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ พื้นที่การเกษตร และพื้นที่ป่านุรักษ์ ทำให้เกิดรูปแบบการบริหารจัดการไฟป่าและหมอกควันที่เหมาะสมกับพื้นที่ทุกสภาพป่า

ผลงานเด่น

🌱 **จากปัญหาสู่ความตระหนักรู้ของชุมชน** เดิมพื้นที่ป่าบางส่วนถูกบุกรุกแผ้วถางเพื่อปลูกข้าวไร่ ลำสัตว์ป่า และมีการใช้ไฟเผาเพื่อเก็บหาของป่า เกิดผลกระทบต่อแหล่งน้ำ ป่า และดิน ชุมชนจึงหันมาให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการจัดแบ่งโซนพื้นที่ให้สอดคล้องกับการใช้ประโยชน์

- ๓ การจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาวปกากะญอ แบ่งเป็นการจัดการป่าแบบดั้งเดิม โดยใช้ความเชื่อและกฎระเบียบที่สืบทอดกันมาในชุมชน และการจัดการป่าแบบสมัยใหม่ มีการบำรุงรักษาต้นไม้ และฟื้นฟูสภาพป่า เช่น การปลูกซ่อมเสริม การทำแนวกันไฟ การทำฝายชะลอน้ำ เป็นต้น
- ๓ กลุ่มคนฮักมก้อย เป็นการรวมตัวของผู้นำในพื้นที่ ประกอบด้วยสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล กำนันผู้ใหญ่บ้าน และภาคีที่เกี่ยวข้องในระดับอำเภอ ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา วางแผน และติดตามการแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ
- ๓ การบริหารจัดการไฟป่าและหมอกควันโดยชุมชน มี 3 รูปแบบ ได้แก่ ไฟที่จำเป็นในพื้นที่การทำเกษตรหมุนเวียน ไฟที่จำเป็นในพื้นที่ป่าเต็งรัง และการป้องกันไฟในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ดำเนินงานโดยอาศัยความรู้และประสบการณ์ของชุมชน การบูรณาการการทำงานกับหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีการทบทวนและปรับปรุงวิธีการจัดการในขั้นต่อไป ทำให้การทำงานสอดคล้องกับสถานการณ์อยู่เสมอ

ปัจจัยสู่ความสำเร็จ

- ข้อบัญญัติท้องถิ่นเรื่อง “การจัดการไฟป่าและหมอกควัน” ทำให้มีการทำงานที่เป็นรูปธรรม สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ และเชื่อมโยงต่อแผนระดับจังหวัด
- ข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์ “ข้อมูลแผนที่” เป็นเครื่องมือสำคัญในการดูแลและจัดการทรัพยากรของชุมชน ช่วยบรรเทาและคลี่คลายความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ กับชุมชน
- กฎระเบียบและข้อตกลงเรื่องการใช้ประโยชน์และการดูแลจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน รวมถึงการจัดการไฟป่า และการจัดการพื้นที่ทำกินที่ชัดเจน
- การดำเนินงานนำร่องในพื้นที่ป่าเต็งรังและป่าเบญจพรรณ พื้นที่ไร่มุมนเวียน และพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ทำให้เห็นภาพที่ชัดเจนถึงสาเหตุของการเกิดไฟป่า และเกิดการจัดการที่เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่

กรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

8 | การจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำลำเซบาย จังหวัดยโสธร

≈ ปัญหาการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในการเกษตร ซึ่งใช้การเผาเพื่อความสะดวกในการเก็บเกี่ยวและเตรียมพื้นที่ปลูก ทำให้เกิดไฟลุกลามเข้าไปในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำลำเซบายตอนบนที่เป็นป่าต้นน้ำ อีกทั้งมีการเข้าไปเก็บหาของป่าในป่าบุงป่าทามมากเกินไป ส่งผลต่อทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่

สมาคมภูมินิเวศพัฒนาอย่างยั่งยืน ดำเนินโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นเพื่อการจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำลำเซบาย ในพื้นที่จังหวัดยโสธร ระหว่างปี 2556-2559 เพื่อสร้างจิตสำนึก ถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ป่าและน้ำอย่างยั่งยืนไปสู่คนรุ่นหลัง กลุ่มเป้าหมายของโครงการเป็นชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำลำเซบายตอนบนและตอนกลาง โรงเรียน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร ซึ่งประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์สัตว์น้ำในท้องถิ่นโดยการทำวังปลา จัดทำฐานการเรียนรู้ในป่าบุงป่าทามของชุมชน เกิดเป็นองค์ความรู้ของครุภูมิปัญญากับการอนุรักษ์ลุ่มน้ำลำเซบาย

ผลงานเด่น

≈ **ป่าบุงป่าทาม เขตที่ราบน้ำท่วมถึงที่สำคัญของท้องถิ่นติดลำน้ำ** เป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งพืชและสัตว์ สมาชิกชุมชนเข้ามาใช้ประโยชน์ได้ตลอดปี จึงเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์ไว้เพื่อให้เยาวชน คนรุ่นหลังตระหนักว่าท้องถิ่นตนเองมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ เกิดเป็นโครงการเยาวชนอนุรักษ์ป่าทาม ทำฐานการเรียนรู้ป่าทามในพื้นที่ป่าภูหมากยาง โดยมีผู้นำชุมชนและปราชญ์ชาวบ้านร่วมเป็นวิทยากรประจำฐาน

- ❖ **วังปลา แหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่น** จากการจับปลาที่มากเกินไปและจับในช่วงปลาขยายพันธุ์ในฤดูวางไข่ ทำให้ปลาบางชนิดลดลงและพบเห็นได้ยาก ชุมชนจึงริเริ่มสำรวจและจัดทำวังปลาในตำบลนาแก โดยร่วมหารือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นออกระเบียบช่วงเวลาในการจับปลา ธรรมชาติไม่ให้อับปลาบริเวณวังปลา เพื่อเป็นการอนุรักษ์ปลาในระยะวางไข่และอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน และบำรุงรักษาวังปลาร่วมกัน
- ❖ **ความรู้ภูมิปัญญาคู่ป่าท้องถิ่น** มีการรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับป่าบุงป่าทาม วังปลา และวิธีการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ที่อยู่รอบ ๆ ชุมชน จัดทำเป็นหนังสือเรื่อง “ป่าทามลำเซบาย” และ “ครูภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำลำเซบาย” ที่กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับลุ่มน้ำลำเซบายและป่าทามที่รวบรวมได้จากนักวิชาการ ผู้อาวุโส ปราชญ์ชาวบ้าน หมอสมุนไพรพื้นบ้าน เพื่อถ่ายทอดให้ชุมชน คนรุ่นหลัง และสังคมในวงกว้างต่อไป

ปัจจัยสู่ความสำเร็จ

- การสร้างต้นแบบที่ดี เช่น การทำวังปลา เกิดการเรียนรู้และปรับเปลี่ยนลักษณะวิธีการให้เหมาะสมกับพื้นที่เพื่อนำไปใช้เป็นต้นแบบในพื้นที่อื่น ๆ ได้
- การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุ ปราชญ์ชาวบ้าน และหมอสมุนไพรพื้นบ้าน ทำให้มีโอกาสดำเนินการภูมิปัญญาที่สั่งสมมา และเกิดความภาคภูมิใจ
- การเผยแพร่ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สาธารณะ เปิดโอกาสให้ผู้รู้ในชุมชนได้เข้าร่วมถ่ายทอดองค์ความรู้
- การพัฒนาเครือข่ายเพื่อการอนุรักษ์และนำความรู้ความสามารถไปต่อยอดเป็นวิทยากรท้องถิ่น

๑ | การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า ต้นน้ำพุง จังหวัดเลย

≈ การทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวที่มุ่งผลิตเพื่อขาย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินที่สร้างความเสียหายต่อระบบนิเวศในพื้นที่ต้นน้ำพุง ซึ่งมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชุมชนในอำเภอด่านซ้าย ประกอบกับภัยพิบัติทางธรรมชาติที่เคยเกิดขึ้นหลายครั้ง จึงจำเป็นต้องเสริมสร้างศักยภาพและความร่วมมือในพื้นที่

สมาคมเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาเทือกเขาเพชรบูรณ์ ได้ดำเนินโครงการเสริมสร้างศักยภาพองค์กรชุมชนเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติดิน น้ำ ป่า ต้นน้ำพุง ระหว่างปี 2558-2561 เพื่อส่งเสริมการทำระบบเกษตรกรรมที่สอดคล้องต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศ ตลอดจนเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติผ่านสิ่งแวดล้อมศึกษาร่วมกับทุกภาคส่วน ทำให้เกษตรกรในพื้นที่ที่มีความรู้ความเข้าใจและลงมือทำร่วมกัน มีบุคคลต้นแบบในการอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่า ที่สมาชิกในชุมชนยึดถือเป็นตัวอย่างในการดำเนินงาน

ผลงานเด่น

▶ **ฟื้นฟูระบบนิเวศป่า รักษาป่า และป้องกันดินชะล้างพังทลาย** บริเวณรอบป่าชุมชนในอำเภอด่านซ้าย ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำเกษตรพืชเชิงเดี่ยว มีการไถเตรียมพื้นที่ปลูกตลอดทั้งปี ทำให้หน้าดินถูกชะล้างพังทลายลงไปทับถมบริเวณร่องเขาในพื้นที่ป่าชุมชน ชุมชนจึงร่วมกันปลูกป่าในพื้นที่ต้นน้ำบริเวณป่าสะนาแปและป่าชำเตย โดยใช้ไผ่หก ไผ่บง และไผ่กิมซุง ซึ่งเป็นพืชนำในการยึดเกาะหน้าดิน แล้วปลูกไม้ท้องถิ่นที่มีรากหยั่งลึกตาม เพื่อฟื้นฟูป่าให้กลับมาคล้ายระบบนิเวศดั้งเดิมให้มากที่สุด

- ❖ **ป่าดงหอ ภูมิปัญญากับการอนุรักษ์นิเวศป่าไม้** ชุมชนทำการคัดเลือกพื้นที่ป่าที่มีที่ตั้งเหมาะสม ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าดงหอ มีต้นไม้ใหญ่ ไม้เป็นป่าทางวัฒนธรรมตามความเชื่อท้องถิ่น มีกฎเกณฑ์การเข้าไปใช้ประโยชน์ที่เข้มงวดซึ่งต้องได้รับการอนุญาตจากกวนจ้ำ (กวน คือผู้รู้เรื่องในการทำพิธี ส่วน จ้ำ คือร่างทรง) ร่วมกับการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่าไม้ให้สมบูรณ์และเป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุกรรมพรรณไม้พื้นบ้าน ทำให้สามารถรักษาความหลากหลายทางชีวภาพของป่าในท้องถิ่นไว้ได้เป็นอย่างดี
- ❖ **นำปามาไว้ในบ้าน กกับการเกษตรที่อนุรักษ์ดินและน้ำ** ด้วยแปลงเกษตรแบบผสมผสานและวนเกษตร เพื่อฟื้นฟูคุณภาพดินที่เสื่อมลงจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นเวลานาน ผ่านการปลูกไม้เศรษฐกิจและไม้ผล แทรกในพื้นที่หรือตามหัวไร่ปลายนา ขุดสระและจัดการระบบน้ำในสวนเกษตร และพัฒนาแปลงเกษตรกรรมต้นแบบเป็นแหล่งเรียนรู้
- ❖ **ไผ่และตึกัง แหล่งอาหารพื้นบ้าน ป้องกันการพังทลายของดิน** เกษตรกรปลูกไผ่และไม้ยืนต้นตามริมตลิ่งลำน้ำพุ่งเพื่อช่วยยึดเกาะดิน และต่อมาได้ปลูกต้นตึกังและต้นอีรอกที่เป็นสมุนไพรพื้นบ้านและเป็นที่ยอมรับในตลาด ซึ่งนอกจากสร้างรายได้แล้วยังช่วยปกคลุมหน้าดินและลดการพังทลายของดิน

ปัจจัยสู่ความสำเร็จ

- การมีกฎระเบียบในการใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลผลิตจากป่าชุมชน นำมาใช้สอยในครัวเรือน ไม่เก็บเงินค่าสิ่งผลิต ของป่าชุมชน
- การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาบูรณาการร่วมกับเทคโนโลยี เกิดเป็นนวัตกรรม “ตะบันน้ำ” ใช้ในการผันน้ำจากที่ต่ำไปยังที่สูงเพื่อใช้ในพื้นที่การเกษตรของชุมชน
- การมีกลุ่มผู้นำที่เข้มแข็งและมีการประสานงานกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ใส่ใจในการอนุรักษ์ พื้นฟูลำน้ำพุ่งและป่าชุมชน นำไปสู่การจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนที่มาจากแกนนำในหลายระดับ
- การมีรายได้จากพืชอาหารและอนุรักษ์พันธุกรรมพืชพื้นบ้าน โดยการปลูกสมุนไพรและพืชกินได้ ที่ช่วยยึดหน้าดินและเป็นการสร้างรายได้ให้กับชุมชน

10 | การอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพ ในพื้นที่ป่าใหญ่โคกจิก-ตาลอก อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

≈ ฝืนป่าใหญ่โคกจิก-ตาลอก เป็นพื้นที่สาธารณประโยชน์ขนาดใหญ่ มีเนื้อที่เกือบ 4 พันไร่ ถือเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชุมชนโดยรอบ แต่การเข้าไปใช้ประโยชน์เก็บหาของป่าบางชนิดมากเกินไป ทำให้เสี่ยงต่อการสูญเสียชนิดพันธุ์สำคัญของพื้นที่ ระบบนิเวศเปลี่ยนแปลง จึงต้องเสริมสร้างความรู้แก่ชุมชนเพื่อร่วมกันอนุรักษ์ป่าผืนนี้

สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ได้ดำเนินโครงการเสริมสร้างพลังชุมชนเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ป่าใหญ่โคกจิก-ตาลอก ระหว่างปี 2558-2561 เพื่อศึกษาสำรวจ และวิเคราะห์ข้อมูล ด้านทรัพยากรชีวภาพ วิถีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจจากข้อมูลการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชีวภาพ ร่วมกับชุมชนและหน่วยงานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องในตำบลเม็กดำและหนองบัว อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ทำให้ชุมชนเล็งเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์ป่า และได้จัดตั้งศูนย์เรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพ มีแปลงสำรวจและศึกษามูลค่าจากการใช้ประโยชน์จากป่า อีกทั้งจัดทำเอกสารเผยแพร่องค์ความรู้ให้กับชุมชนและบุคคลภายนอกที่สนใจ

ผลงานเด่น

🌱 ศูนย์เรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพป่าใหญ่โคกจิก-ตาลอก จัดตั้งขึ้นที่โรงเรียนบ้านเม็กดำ เมื่อปี 2561 โดยความร่วมมือจากทีมวิชาการของสถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช ครู ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และหน่วยงานท้องถิ่น ร่วมกันสร้างองค์ความรู้เพื่อถ่ายทอดสู่เยาวชนในระบบการศึกษา ได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ลงมือปฏิบัติจริง

จากการเข้าเรียนรู้ในป่าสู่การจัดการและอนุรักษ์พรรณพืช สมุนไพร และสัตว์ในพื้นที่ป่า บูรณาการเข้ากับหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษาของโรงเรียน

๓ การสำรวจเพื่อติดตามความเปลี่ยนแปลงความหลากหลายทางชีวภาพ ทำการสำรวจพรรณไม้ สำรวจสัตว์ โดยการวางแผนตามหลักวิชาการ การสัมภาษณ์ผู้นำท้องถิ่น ร่วมกันสำรวจและเก็บข้อมูลต้นไม้ใหญ่ ในแปลง พบพืชและสัตว์ 14 กลุ่ม ได้แก่ พืชอาหาร เห็ด สมุนไพร มัน ผลไม้ เครื่องเทศ เชื้อเพลิง ทัศนกรรม ปลา สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม สัตว์ปีก แมลงและแมง มีการนำข้อมูลไปจัดทำป้ายติดตั้งในบริเวณป่าและบันทึกไว้ พร้อมใช้ข้อมูลการประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจจากป่า ให้องค์การบริหารส่วนตำบลเม็กดำและหนองบัว นำไปใช้วางแผนพัฒนาท้องถิ่น

๓ การประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจจากความหลากหลายทางชีวภาพ ใช้การสัมภาษณ์ด้วยแบบสอบถาม จากครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างในตำบลเม็กดำและหนองบัว โดยในปี 2559 มีมูลค่าจากการใช้ประโยชน์จากป่ารวม 2.4 ล้านบาท ส่วนปี 2560 มีมูลค่าจากการใช้ประโยชน์จากป่ารวม 4.2 ล้านบาท และมูลค่าด้านปริมาณไม้ 1.5 พันล้านบาท สะท้อนถึงมูลค่าในด้านของผลผลิตในรูปของของป่าและปริมาณไม้ที่จะยังมีมากขึ้นในอนาคตจากระบบนิเวศของป่าที่สมบูรณ์ขึ้น

ปัจจัยสู่ความสำเร็จ

- การสร้างองค์ความรู้ที่ถูกต้องให้กับชุมชนเป้าหมาย ใช้ข้อมูลวิชาการด้านความหลากหลายทางชีวภาพให้เห็นถึงความสำคัญของระบบนิเวศป่า การศึกษาและสำรวจอย่างมีส่วนร่วมสู่การจัดการที่เหมาะสม
- การสื่อสารและความร่วมมือระหว่างเครือข่ายชุมชนและตำบลในการฟังและใช้ประโยชน์จากป่า จากเดิมที่มีเพียงชุมชนบริเวณรอบป่าเท่านั้นที่ร่วมกันอนุรักษ์และยึดถือกฎระเบียบ ทำให้ได้รับความร่วมมือเพิ่มขึ้นจากชุมชนอื่น

11 | การฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในลำห้วยทับทัน จังหวัดสุรินทร์

≈ ลำห้วยทับทันไหลผ่านใจกลางตำบลศรีสุข อำเภอศรีณรงค์ จังหวัดสุรินทร์ ความยาวประมาณ 13 กิโลเมตร ลำห้วยแห่งนี้เคยมีพืชและสัตว์ที่สมบูรณ์ ต่อมาถูกบุกรุกจนต้นเขิน มีการจับปลาในฤดูวางไข่ ทำให้ปลาที่เป็นชนิดพันธุ์เฉพาะถิ่นหายไป อีกทั้งป่าถูกทำลายที่เชื่อมต่อกับลำห้วยทับทันถูกทำลาย จากการบุกรุกเข้าไปล่าสัตว์ป่า จึงจำเป็นต้องป้องกันและอนุรักษ์ฐานทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

องค์การบริหารส่วนตำบลศรีสุข ดำเนินโครงการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในลำห้วยทับทัน โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน และชุมชนท้องถิ่นตำบลศรีสุข ระหว่างปี 2560-2562 เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจ และความเข้มแข็งในการอนุรักษ์ลำห้วยทับทัน อีกทั้งร่วมหาแนวทางฟื้นฟูพื้นที่ริมตลิ่ง ป่าชุมชน และสัตว์น้ำท้องถิ่นให้กลับมาดั้งเดิม ร่วมกับชุมชนสองฝั่งลำห้วยทับทันและภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง จากการดำเนินงานระยะ 2 ปีนี้ ทำให้มีแนวเขตพื้นที่ชัดเจนสามารถป้องกันการบุกรุกเพิ่มเติม ชุมชนสองฝั่งลำห้วยมีความเข้าใจในการอนุรักษ์ลำน้ำและป่าเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งสนใจเข้าร่วมการดำเนินงานอย่างสม่ำเสมอ

ผลงานเด่น

🌱 **การจัดทำแนวเขตที่ชัดเจน** องค์การบริหารส่วนตำบลศรีสุข ผู้นำชุมชน เจ้าของที่ดิน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ประชุมร่วมกันและสำรวจที่ดินทำกินที่ติดกับลำห้วย จัดทำเป็นแผนที่และแนวเขตที่ชัดเจน และเห็นชอบร่วมกัน ให้ปักแนวเขตพื้นที่ทั้งสองข้างลำห้วย ระยะทาง 5 กิโลเมตร โดยได้รับความร่วมมือจากเจ้าของที่ดินที่อยู่ติดกับลำห้วย ซึ่งได้ช่วยกันปลูกต้นไม้และหญ้าแฝกเพื่อช่วยยึดหน้าดิน

- **วังปลา ภูมิปัญญาเชื่อมการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำท้องถิ่น** จากการใช้ยาเบื่อจากรากต้นหางไหล ส่งผลต่อระบบนิเวศและทำให้ปลาท้องถิ่นบางชนิดสูญหายไป เช่น ปลาค้าว เป็นต้น โครงการจึงจัดเวทีทำความเข้าใจเรื่องการจับสัตว์น้ำ สำรวจจุดจัดทำวังปลา จำนวน 30 จุด โดยใช้ไม้ไผ่ เพื่อให้ปลาสามารถเข้าไปหลบภัย โดยมีคณะกรรมการชุมชนและสมาชิกในชุมชนช่วยกันสอดส่องดูแล
- **ฐานข้อมูล แหล่งรวมความรู้เรื่องสัตว์น้ำและพรรณไม้ท้องถิ่น** จากการสำรวจและรวบรวมข้อมูลชนิดพรรณไม้ สัตว์ป่าในพื้นที่ป่ากุดหวายและลำห้วยทับทัน โดยสมาชิกในชุมชน เยาวชน ร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตำบลศรีสุข และอาจารย์จากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสุรินทร์ รวมถึงปราชญ์ชาวบ้าน ทำให้มีฐานข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพของลำห้วยทับทันและป่ากุดหวายสำหรับนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป
- **กำหนดกฎระเบียบคุ้มครองลำห้วยและป่าไม้ในท้องถิ่น** ร่วมกันทำวังปลาในลำห้วยทับทัน และกำหนดเขตและจัดทำป้ายแสดงเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ จัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นว่าด้วยการป้องกัน ฟื้นฟู และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตำบลศรีสุข โดยกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้กระทำผิด พร้อมจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ และขอความร่วมมืองดจับสัตว์น้ำในบริเวณเขตพื้นที่ที่กำหนด

ปัจจัยสู่ความสำเร็จ

- การมีนักวิชาการมาให้ความรู้และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่รับฟังความคิดเห็นจากชุมชนในพื้นที่ ทำให้เกิดความร่วมมือในการทำงาน
- การมีผู้นำที่เข้มแข็งในการทำงาน สื่อสารประชาสัมพันธ์ให้สมาชิกในชุมชนรับทราบอย่างสม่ำเสมอ ทำให้ชุมชนมีความเข้าใจและเชื่อมั่น เกิดความหวงแหนในทรัพยากรท้องถิ่น
- การที่ลำห้วยมีระบบนิเวศดีขึ้นและปลาท้องถิ่นกลับมาอีกครั้ง ชุมชนเห็นถึงผลสำเร็จนี้จึงมีการต่อยอดองค์ความรู้ให้กับชุมชนอื่น ๆ เพื่อร่วมกันอนุรักษ์ลำห้วยทับทัน

12 | การส่งเสริมศักยภาพป่าแห่งการเรียนรู้ จังหวัดร้อยเอ็ด

≈ ป่าชุมชนดอนหนองโจน อำเภอบุธุมรัตน์ ป่าโคกใหญ่ คำปลากั้ง อำเภอนาคู และป่าดงหนองเอียด อำเภอดุสิตรัตนบุรี ในจังหวัดร้อยเอ็ด มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชุมชนบริเวณโดยรอบมาตั้งแต่อดีต แต่การเพิ่มประชากรได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน พบปัญหาการเผาเพื่อบุกเบิกพื้นที่รอบป่าเพื่อปลูกข้าวและพืชเศรษฐกิจ มีการนำขยะไปทิ้งในป่า ซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศในพื้นที่และการใช้ประโยชน์ของชุมชน

มูลนิธิเพื่อเยาวชนชนบท ดำเนินโครงการส่งเสริมศักยภาพป่าแห่งการเรียนรู้เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วม ระหว่างปี 2560-2562 โดยบูรณาการร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่ 3 อำเภอที่ดำเนินการด้วยการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงเรียน และหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทำให้เกิดการบูรณาการจากป่าชุมชนมาจัดทำป่าแห่งการเรียนรู้ และเส้นทางศึกษาธรรมชาติ รวมถึงสื่อสารสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติท้องถิ่นผ่านหนังประโมทัยซึ่งเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้าน และนิทรรศการภาพถ่ายเล่าเรื่องราวของป่าชุมชน

ผลงานเด่น

🌱 **ป่าแห่งการเรียนรู้ในชุมชน** จากการร่วมสำรวจป่าโดยปราชญ์ชาวบ้านได้นำความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน มาจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติพร้อมฐานเรียนรู้ให้แก่เยาวชนในท้องถิ่น โดยมีป้ายสื่อความหมายระบบนิเวศ ป่าและน้ำ โดยเส้นทางจะมีลักษณะเดินมาบรรจบกัน นำเสนอระบบนิเวศป่าดั้งเดิมและภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการอนุรักษ์ป่า ซึ่งทุกวันนี้ชุมชนยังมีความเชื่อในเรื่องปูโจนที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยรักษาและดูแลป่าแห่งนี้

-
หนังประโมทัย เรื่องเล่าเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน การแสดงหนังประโมทัย ศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่สะท้อนถึงชีวิตและวัฒนธรรมพื้นบ้าน ต่อมาสมาชิกที่สืบทอดการแสดงเริ่มมีจำนวน ลดลง ผู้นำชุมชนเห็นถึงความสำคัญจึงต่อยอดศิลปะพื้นบ้านนี้ร่วมกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน เรื่องทุ่งกุลาร้องไห้ โดยเริ่มจากกลุ่มเยาวชนที่มีความสนใจ เริ่มแรกได้จัดแสดงให้กับกลุ่มผู้ปกครองและได้รับการตอบรับที่ดี จึงได้นำการแสดงชุดนี้ไปเผยแพร่ในชุมชนและให้บุคคลภายนอกได้รับรู้
-
กัญญาพิทยาพื้นบ้านกับการอนุรักษ์ป่าและการเกษตร จากการวางแผนสำรวจและติดตามแมลงระยะยาว พบว่าในแต่ละฤดูกาลมีแมลงไม่น้อยกว่า 318 ชนิด จึงได้นำมาจัดทำเป็นฐานข้อมูลและหนังสือ “แมลงแห่งชีวิต วิถีเรียนรู้จากทุ่งกุลาร้องไห้ป่าชุมชน” นอกจากนั้นยังได้สำรวจและประเมินมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์จากป่า และแมลงใน 3 ชุมชน พบว่ามีมูลค่าเฉพาะแมลงรวม 2.2 ล้านบาท แล้วต่อยอดด้วยการสำรวจแมลงในนาข้าว ซึ่งพบแมลงบางชนิดในแปลงนาเกษตรอินทรีย์เท่านั้น ทำให้เกษตรกรตระหนักถึงความสำคัญของแมลง ในระบบนิเวศเกษตรอินทรีย์

ปัจจัยสู่ความสำเร็จ

- การมีครู ผู้นำชุมชน และผู้ปกครอง ร่วมสนับสนุนและผลักดันเยาวชนการทำกิจกรรมศึกษาความรู้ป่าชุมชน ทำให้เกิดความสนใจและกระตือรือร้นในการสร้างความตระหนักให้กับบุคคลภายนอก
- การลงมือปฏิบัติจริง ร่วมสำรวจความหลากหลายของแมลงในระบบนิเวศป่าและนาข้าวได้รับความสนใจอย่างมาก โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชน อีกทั้งได้เห็นว่าการอนุรักษ์ของตนเองมีความหลากหลายทางชีวภาพสูง
- การอบรมทำความเข้าใจร่วมกับหน่วยงานท้องถิ่นและชุมชนในวงกว้างอย่างต่อเนื่อง ได้รับความสนใจ และความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน เกิดกลุ่มและอาสาสมัครเฝ้าระวังและป้องกันไฟป่าจาก 3 ตำบล

13 | การเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ฐานทรัพยากรดิน น้ำ ป่า อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น

≈ การเพิ่มขึ้นของประชากรและการย้ายถิ่นฐาน ทำให้ความต้องการใช้ประโยชน์จากป่าภูถ้ำภูกระแตเพิ่มขึ้น ขณะที่ป่าชุมชนสาธารณะประโยชน์ยังขาดการดูแล ประกอบกับเขตพื้นที่อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น มีภาวะฝนแล้งซ้ำซากประสบปัญหาภัยแล้ง และมีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวอย่างต่อเนื่อง จนเกิดภาวะดินเสื่อมคุณภาพ และมีปัญหาดินเค็ม ไม่สามารถเพาะปลูกพืชให้มีคุณภาพได้

สมาคมเพื่อนภู ได้ดำเนินโครงการเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการฐานทรัพยากรดิน น้ำ ป่า อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น ระหว่างปี 2560-2563 ร่วมกับกลุ่มเกษตรกรในชุมชน ภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษาในอำเภอเวียงน้อย เพื่อเสริมสร้างศักยภาพชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคีเครือข่ายในการจัดการทรัพยากรป่าไม้และแหล่งน้ำ รวมทั้งขยายเครือข่ายด้านการเกษตรกรรมยั่งยืนให้ทั่วถึง ทำให้ผู้นำชุมชน สมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เกษตรกร และสมาชิกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรม ส่งผลให้มีแนวเขตป่าไม้และที่ดินทำกินที่ชัดเจน ไม่มีการบุกรุกเพื่อครอบครอง เกิดความตระหนักในปัญหาของทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของตนเอง

ผลงานเด่น

🌱 **แนวเขตป่าชัดเจน สู่การฟื้นฟู อนุรักษ์ป่า** การจัดทำแนวเขตป่าให้ชัดเจนร่วมกับชุมชน เป็นกิจกรรมแรก ๆ ที่ดำเนินการ โดยตัวแทนชุมชน เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานป่าไม้ ร่วมเดินสำรวจตามแนวเขตพื้นที่ป่า แล้วนำแผนที่จากการสำรวจนำเสนอในที่ประชุมประชาคมหมู่บ้านและตำบลเพื่อให้การรับรอง ก่อนส่งต่อให้หน่วยงานท้องถิ่นดำเนินการต่อไป และสื่อสารให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทราบถึงเขตป่าชุมชน

- ๓ การตั้ง “ทีมสำรวจ” ปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม** จัดการอบรมเพิ่มความรู้และทักษะในการใช้เครื่องมือทางภูมิศาสตร์และการจัดทำแผนที่ให้แก่ผู้นำชุมชน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล ตัวแทนคณะกรรมการหมู่บ้าน และกลุ่มสตรี เกิดเป็นกลุ่มปฏิบัติการสำรวจระดับตำบล แล้วคัดเลือกทีมสำรวจ ประกอบด้วยหัวหน้าทีม ผู้บันทึกข้อมูล ผู้บันทึกพิกัดทางภูมิศาสตร์ ผู้วาดแผนที่ และผู้เก็บภาพ เพื่อร่วมสำรวจแนวเขตและจัดทำข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพป่าชุมชนแต่ละหมู่บ้าน
- ๓ ค้นคูใหญ่ล้อมนา แก้ปัญหาดินเค็ม** แนวคิดการทำคันนาจากเล็กให้ใหญ่ขึ้น เพิ่มพื้นที่ปลูกไม้ยืนต้นได้หลายชนิด เพื่อประโยชน์ในการเก็บน้ำและเพิ่มความชุ่มชื้นให้ดิน ช่วยลดความเค็มลงได้ ทำให้ปลูกพืชได้หลายอย่าง เกษตรกรในเขตพื้นที่ทยอยทำคันคูใหญ่เพิ่มเติม มีบ่อเลี้ยงปลา และปลูกต้นไม้ อาทิ มะพร้าวกล้วย ยางนา ประดู่ สะเดา ผักสวนครัว ทำให้ได้ประโยชน์มากขึ้น
- ๓ วิทย์ชุมชน 96.75 MHZ สถานีวิทยุคนรักป่า** ประชาสัมพันธ์เรื่องการร่วมสำรวจแนวเขตป่าและที่ดินทำกินผ่านหอกระจายข่าวของแต่ละชุมชน ย้ำให้ผู้ที่มีแนวเขตที่ดินทำกินติดพื้นที่ป่ารับทราบและเข้าร่วมการสำรวจ ต่อมาตั้งเป็นสื่อวิทยุชุมชน ‘สถานีวิทยุคนรักป่า’ ออกอากาศทุกวันจันทร์ถึงศุกร์ ประชาสัมพันธ์ให้ข้อมูลการบริหารจัดการป่าไม้และแหล่งน้ำ ความรู้ด้านการสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชนไปเผยแพร่และเพื่อสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์ป่าชุมชนในท้องถิ่น

ปัจจัยสู่ความสำเร็จ

- การสำรวจแนวเขตพื้นที่ป่าและที่ดินทำกินทำให้สมาชิกในชุมชนได้ลงไปปฏิบัติและเห็นสภาพพื้นที่จริงร่วมกัน ทำให้ผู้นำในแต่ละชุมชนเกิดความตระหนักในการอนุรักษ์และอยากมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูป่าชุมชนรอบหมู่บ้าน จึงทำให้มีการร่วมกันทำแนวกันไฟและปลูกป่าเสริมตลอดปี
- การสื่อสารอย่างต่อเนื่อง มีการให้ความรู้และชี้แจงรายละเอียดต่าง ๆ แก่ชุมชนอย่างสม่ำเสมอ สร้างความไว้วางใจและเชื่อมั่นในการดำเนินงาน ทำให้เกิดความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น

14 | การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนอาลอ-โดนแบน จังหวัดสุรินทร์

≈ การเข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนอาลอ-โดนแบน ที่มากขึ้นและขาดการดูแลรักษา ส่งผลให้ป่าเริ่มเสื่อมโทรม อีกทั้งมีการลักลอบตัดไม้ บุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อเป็นที่ทำกิน มีการเผาป่าเพื่อเก็บหาของป่าและล่าสัตว์ กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนในพื้นที่เล็งเห็นปัญหาที่เกิดขึ้น จึงร่วมกันหาแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว

องค์การบริหารส่วนตำบลนาดี จังหวัดสุรินทร์ ดำเนินโครงการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมป่าชุมชนอาลอ-โดนแบน โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนท้องถิ่นตำบลนาดี ในปี 2561-2563 เพื่อให้คนในท้องถิ่นเกิดความตระหนักในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนอย่างยั่งยืน และอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในป่า พร้อมสร้างความร่วมมือกับสถานศึกษาและหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง ในพื้นที่ป่าชุมชนอาลอ-โดนแบน 4 ชุมชน ทำให้สมาชิกในชุมชน และภาคส่วนต่าง ๆ เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น อีกทั้งได้พัฒนาจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้และเส้นทางศึกษาธรรมชาติให้เยาวชนในท้องถิ่นและบุคคลภายนอกได้เข้ามาเรียนรู้และศึกษาดูงานที่ป่าแห่งนี้

ผลงานเด่น

≈ **เส้นทางศึกษาธรรมชาติและฐานเรียนรู้ในป่า** ซึ่งมีทั้งพรรณไม้และสมุนไพรพื้นบ้านที่หลากหลาย ได้รับการพัฒนาให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ทางธรรมชาติ มีการรวบรวมองค์ความรู้สำคัญในระบบนิเวศป่า โดยผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้านนำสำรวจพื้นที่ป่า จัดทำเป็นฐานเรียนรู้ระบบนิเวศป่า จิตวิญญูณการรักษาป่า ภัยภูเขาป่าพื้นบ้าน และสายน้ำแห่งชีวิต โดยมีผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน หมอยาพื้นบ้าน และสมาชิกในชุมชนเป็นวิทยากรประจำฐาน

- ๓ “ความเชื่อและจิตวิญญาณป่า” ชุมชนตำบลนาดีมีความเชื่อในศาลตายายและผีปู่ตาที่เป็นบรรพบุรุษช่วยปกป้องคุ้มครองรักษาป่า และสามารถบันดาลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทั้งด้านธรรมชาติและ ความเจ็บป่วย เชื่อว่าหากผู้ใดที่เข้าป่าอาลอล-โดนแบนแล้วประพฤติดนไม่เหมาะสม ผีปู่ตาก็จะลงโทษผู้นั้น ซึ่งทำให้เกิดการกำหนดกฎระเบียบในการใช้ประโยชน์จากป่าตามมา
- ๔ **ยุวชนคนรักป่า** เริ่มจากการอบรมให้ความรู้ด้านวิธีการศึกษาและสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพของชนิดไม้และสัตว์ในป่าชุมชน จัดกิจกรรมการเรียนรู้นอกสถานที่ ต่อมาได้ตั้งกลุ่มยุวชนรักป่าเพื่อร่วมสำรวจข้อมูลความหลากหลายของชนิดพรรณไม้ สมุนไพร สัตว์ป่า แมลง และสัตว์น้ำ นำมาจัดทำเป็นฐานข้อมูล
- ๕ **เครือข่ายการจัดการป่าอย่างมีส่วนร่วม** องค์การบริหารส่วนตำบลนาดีเป็นที่เล็งร่วมสนับสนุนการจัดการป่าชุมชนไปยังท้องถิ่นอื่น ๆ มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้จังหวัดสุรินทร์ร่วมให้ความรู้ด้านกฎหมาย ร่วมวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นในป่าอาลอล-โดนแบนในช่วงที่ผ่านมา เป็นที่มาของการจัดตั้งเครือข่ายเฝ้าระวังป่าและแหล่งน้ำ “คณะพิทักษ์ป่า” ที่คอยลาดตระเวนและเฝ้าระวังป่า โดยเฉพาะในช่วงหน้าแล้งที่อาจจะเกิดไฟป่า

ปัจจัยสู่ความสำเร็จ

- การนำความรู้มาพัฒนาจัดทำศูนย์การเรียนรู้และเส้นทางศึกษาธรรมชาติ และสนับสนุนให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วม
- การพัฒนาทักษะแกนนำชุมชนในการถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ ทำให้สามารถเผยแพร่องค์ความรู้ต่าง ๆ ให้กับเยาวชนในท้องถิ่นและบุคคลภายนอกได้เป็นอย่างดี
- การตั้งกฎระเบียบ กติกา และบทลงโทษสำหรับผู้กระทำผิดในการเข้าไปใช้ประโยชน์ในป่า ทำให้คณะกรรมการป่าชุมชนมีเครื่องมือในการดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

15 | การฟื้นฟูระบบนิเวศเกษตรและความหลากหลายทางชีวภาพของพันธุ์ข้าวพื้นบ้าน จังหวัดสุพรรณบุรี

≈ การฟื้นฟูระบบนิเวศเกษตรและความหลากหลายทางชีวภาพของพันธุ์ข้าวพื้นบ้านในระบบเกษตรอินทรีย์เป็นการต่อยอดงานอนุรักษ์พันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้านของมูลนิธิข้าวขวัญ เพื่อขยายแนวความคิดการทำนาอินทรีย์อย่างยั่งยืน ให้ปรับเปลี่ยนมาใช้พันธุ์ข้าวพื้นบ้านและการเปลี่ยนระบบการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมอย่างครบวงจร

มูลนิธิข้าวขวัญ ได้ดำเนินโครงการฟื้นฟูระบบนิเวศเกษตรและความหลากหลายทางชีวภาพของพันธุ์ข้าวพื้นบ้านในระบบเกษตรอินทรีย์ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม พื้นที่นำร่องจังหวัดสุพรรณบุรี ระหว่างปี 2558-2560 มุ่งพัฒนาองค์ความรู้ให้แก่เกษตรกรในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี 4 อำเภอ ได้ร่วมกันฟื้นฟูระบบนิเวศเกษตรและเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพของพันธุ์ข้าวพื้นบ้าน รวมถึงส่งเสริมให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีภาคประชาชนและภาครัฐ พร้อมการกำหนดยุทธศาสตร์และแผนแม่บทในการปกป้องพันธุ์กรรมข้าวให้กับเกษตรกร โดยเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงทำให้ได้เมล็ดพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่นำไปสู่การทำเกษตรวิถีอินทรีย์ วิถีฟื้นฟู และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

ผลงานเด่น

- **วิถีทำนาอินทรีย์ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม** ลดและเลิกใช้สารเคมีในการทำนา เพื่อพึ่งพาตนเองมากขึ้น โดยมีการบำรุงดิน เลือกรุ่นข้าวที่เหมาะสม ใช้เครื่องทางไหลในการป้องกันกำจัดแมลงศัตรูพืช ใช้จุลินทรีย์จาวปลวกช่วยย่อยสลายฟางข้าวแทนการเผา จากเดิมทำนาปีละ 3 ครั้ง ลดเหลือทำนาแบบประณีต 1 ครั้งต่อปี

- ๘ **ข้าวพันธุ์ดีและเหมาะกับบริบทพื้นที่** เกษตรกรเรียนรู้วิธีคัดเลือกพันธุ์ข้าว เริ่มจากเอาพันธุ์ข้าวลูกผสมที่รวบรวมกว่า 280 สายพันธุ์ ไปทดลองปลูกในพื้นที่ตนเอง โดยเลือกสายพันธุ์ที่ชอบ ทำให้ได้พันธุ์ข้าวขาวตาเคลือบนิ่ม 1 ใน 3 สายพันธุ์สำคัญที่โครงการและเกษตรกรได้ร่วมกันทดลอง เปรียบเทียบทั้งวิธีการผลิต ผลผลิต และให้โรงสีในจังหวัดร่วมคัดเลือกเพื่อสร้างโอกาสทางการตลาด
- ๙ **การสืบสานและฟื้นฟูวิถีชาวนาดั้งเดิม** ให้ความเคารพบรรพบุรุษ รักษาพิธีแรกไถ ทำขวัญข้าว แพ้ท้องข้าว แสดงเต็นท์กำรำเคียว และรักษาพันธุ์กรรมข้าวให้เป็นแบบอย่างให้กับเกษตรกรในพื้นที่ใกล้เคียง ริเริ่มสร้างตลาดข้าวพื้นบ้านอินทรีย์ ให้ผู้บริโภคได้เข้าถึงมากขึ้น
- ๑๐ **การเรียนรู้และฝึกฝน** ตั้งแต่ทักษะการสังเกต การจดบันทึก และการสรุปทเรียน ในแต่ละกิจกรรม เพื่อให้เข้าใจข้อมูลร่วมกันอย่างถูกต้อง รวมถึงการจัดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้และผลผลิตสู่สาธารณะ สร้างความร่วมมือระหว่างเกษตรกรและภาคีต่าง ๆ ในการอนุรักษ์พันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้าน

ปัจจัยสู่ความสำเร็จ

- การเรียนรู้วิถีดั้งเดิมจากพันธุ์ข้าว มีส่วนสำคัญในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตเพื่อลดต้นทุนและแก้ปัญหาในการผลิต
- การปรับปรุงและคัดพันธุ์ข้าว ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมการทำนาแบบอินทรีย์หรือปรับตัวได้เฉพาะท้องถิ่น ให้ผลผลิตสูงและมีคุณภาพ ทนต่อโรคและสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลง อันเป็นการลดความเสี่ยงของเกษตรกร
- การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างเกษตรกรในแต่ละอำเภอ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างกัน ช่วยขับเคลื่อนการฟื้นฟูระบบนิเวศเกษตรและความหลากหลายทางชีวภาพของพันธุ์ข้าวพื้นบ้านในระบบเกษตรอินทรีย์

16 | การเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายป่าชุมชน จังหวัดกาญจนบุรี

≈ ปัญหาการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อใช้เป็นที่ดินทำกินในจังหวัดกาญจนบุรี เนื่องจากแนวเขตพื้นที่ป่าที่ไม่ชัดเจน ประชาชนไม่เข้าใจกฎหมายและนโยบายของภาครัฐ แม้มีเครือข่ายป่าชุมชน จังหวัดกาญจนบุรี แต่ยังคงขาดการวางแผนและขาดความร่วมมือในการจัดการป่าชุมชนในแต่ละอำเภอ

สภาองค์กรชุมชนตำบลหนองโรง จังหวัดกาญจนบุรี ดำเนินโครงการเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายป่าชุมชน จังหวัดกาญจนบุรี ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน ระหว่างปี 2560-2563 มุ่งสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนสร้างองค์ความรู้ ความเข้าใจ และตระหนักถึงความสำคัญและเกิดความรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น โดยการสร้างการมีส่วนร่วมและขยายผลเครือข่ายจัดการป่าชุมชนที่ครอบคลุมระดับหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอ ในพื้นที่ป่าชุมชน 50 แห่ง ในอำเภอพนมทวน ไทรโยค เลาขวัญ หนองปรือ บ่อพลอย ศรีสวัสดิ์ ห้วยกระเจา ท่าม่วง ทองผาภูมิ และด่านมะขามเตี้ย จังหวัดกาญจนบุรี ทำให้สมาชิกเครือข่ายป่าชุมชนได้รับองค์ความรู้และยังเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวทางในการฟื้นฟู อนุรักษ์ป่าชุมชนระหว่างอำเภออีกด้วย

ผลงานเด่น

≈ **การจัดการพื้นที่และรักษาป่าโดยชุมชน** ป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี อำเภอพนมทวน ร่วมกันจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน มีชุดลาดตระเวน กลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) ผู้ที่เลี้ยงวัว และคนในชุมชนช่วยกันสอดส่องดูแลป่า มีป้ายแนวเขตป่าชุมชน ตั้งกฎกติกาและโซนพื้นที่ที่สามารถใช้ประโยชน์ ขณะเดียวกันเครือข่ายป่าชุมชนบ้านสหกรณ์นิคม อำเภอทองผาภูมิ แบ่งป่าชุมชนออกเป็นโซนป่าใช้ประโยชน์ และโซนอนุรักษ์ป่าดงดิบซึ่งมีการค้นพบชนิดสัตว์เฉพาะถิ่นที่ต้องการอนุรักษ์ไว้

- ๓ การเรียนรู้วิธีปลูก “ไผ่” ในป่าชุมชน ไผ่เป็นพืชที่ชุมชนมีความต้องการใช้ประโยชน์มาก จึงมีการปลูกพันธุ์ไผ่ซึ่งเข้าไปรดน้ำกล้าไผ่บ่อยครั้งในแต่ละวัน ต่อมาชุมชนประยุกต์ใช้ขวดน้ำตัดก้นแล้วฝังในดินข้างต้นไผ่และรดน้ำลงในขวด แต่ก็ไม่สามารถใช้งานได้นาน จึงประยุกต์ใช้ท่อพีวีซีนำมาฝังลงดินลึก 1 ฟุต ข้างต้นไผ่ที่ปลูกช่วยให้สามารถรดน้ำลึกไปถึงรากและยังเก็บน้ำไว้ได้ด้วย
- ๓ “เตี้ยไต้่น้ำ” ฝ่ายชะลอน้ำภูมิปัญญาชุมชน สำหรับบางพื้นที่ที่มีความลาดชันมาก ได้ดัดแปลงฝ่ายให้มีลักษณะข้างหน้าเตี้ยและข้างหลังสูง มีความสูง 3 ระดับเป็นขั้นบันไดให้รองรับการกระแทกของน้ำที่ไหลเชี่ยว จึงเรียกว่า ‘เตี้ยไต้่น้ำ’ โดยสร้างฝ่ายต่อเนื่องตั้งแต่ยอดเขาลงมาตลอดลำน้ำ โดยใช้ไม้ไผ่และหินที่มีในพื้นที่เป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง
- ๓ เส้นทางศึกษาธรรมชาติและแหล่งความรู้ในป่าชุมชน มีการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านพุเตย อำเภอไทรโยค และป่าชุมชนบ้านเขานางสาวทั้ง อำเภอเลาขวัญ โดยมีปราชญ์ชาวบ้าน หมอสมุนไพโรเป็นวิทยากร มีป้ายสื่อสารข้อมูลพรรณไม้ ป้ายคำขวัญ และกฎระเบียบการใช้ประโยชน์ป่า
- ๓ การขยายความร่วมมือผ่านกลุ่มต่าง ๆ เครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดกาญจนบุรี ร่วมประชุมระดับหมู่บ้านเป็นประจำ เพื่อการขับเคลื่อนการอนุรักษ์ป่าชุมชนในแต่ละหมู่บ้าน มีการจัดตั้งกลุ่มเฝ้าระวังผู้บุกรุกป่าชุมชน เช่น กลุ่มหมาเฝ้าป่าของเครือข่ายป่าชุมชนบ้านหลังเขาร่วมกับกรมป่าไม้ การจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนรุ่นเยาว์ และผลักดันให้กลุ่มเยาวชนคนตรีไทยบ้านห้วยสะพานมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าไม้ เป็นต้น

ปัจจัยสู่ความสำเร็จ

- เครือข่ายป่าชุมชนที่เข้มแข็ง มีข้อมูลชัดเจน มีการบริหารงานที่ดี มีแผนดำเนินงานกิจกรรมล่วงหน้า 1 ปี ทำให้ภาคีเครือข่ายเข้าใจและเชื่อมั่นในการเข้าไปสนับสนุนการดำเนินงานของป่าชุมชนแต่ละแห่ง
- สมาชิกในชุมชนสนใจชนิดพันธุ์ไม้และความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชนตนเอง สนใจการอนุรักษ์และป้องกันป่าชุมชน
- ชุมชนช่วยกันตรวจตราและเฝ้าระวังป่า หากพบเหตุผิดปรกติ หรือการบุกรุกพื้นที่ป่าจะแจ้งแก่คณะกรรมการป่าชุมชน

17 | การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำอ่าวบ้านดอนอย่างยั่งยืน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

≈ อ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นพื้นที่รับน้ำจากแม่น้ำลำคลองต่าง ๆ มีตะกอนจากปากแม่น้ำไหลลงสู่อ่าวทำให้มีความอุดมสมบูรณ์ และยังเป็นแหล่งทรัพยากรที่ชุมชนรอบอ่าวใช้ประโยชน์เพื่อดำรงชีวิต และได้จัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ขึ้นเพื่อร่วมมือกันฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมในอ่าวบ้านดอน แต่การดำเนินงานยังขาดการบูรณาการทำงานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

มูลนิธิป่า-ทะเลเพื่อชีวิต ได้ดำเนินโครงการยกระดับการเรียนรู้สู่การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำอ่าวบ้านดอนอย่างยั่งยืนระหว่างปี 2556-2559 เพื่อพัฒนาและส่งเสริมให้การดำเนินกิจกรรมที่มีอยู่เดิมขยายครอบคลุมพื้นที่บริเวณรอบอ่าวบ้านดอน และให้หน่วยงานต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับองค์กรชุมชน รวมถึงร่วมหาแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรในพื้นที่ เกิดการขยายการดำเนินงานไปยังชุมชนอื่น ๆ อีกทั้งสมาชิกในชุมชนเกิดความตระหนักในปัญหาด้านทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งมากขึ้น มีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ในแต่ละชุมชน ทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าวบ้านดอนเริ่มกลับคืนมา หลังการอนุรักษ์ของชุมชนอย่างจริงจัง

ผลงานเด่น

๘ **แปลงอนุรักษ์ปูเป็ย (ปูแสม)** สัตว์น้ำที่สร้างรายได้ให้แก่ชาวประมงรอบอ่าวบ้านดอน เมื่อมีการจับมากขึ้น จึงไม่เหลือแม่พันธุ์ปู ทำให้จำนวนปูเป็ยลดลงชัดเจน ชุมชนจึงได้ร่วมกันจัดทำแปลงอนุรักษ์และขยายพันธุ์ปูเป็ย รวม 4 แปลง โดยใช้ตาข่ายล้อมคอกพื้นที่ป่าชายเลนแปลงละ 5-10 ไร่ รวบรวมแม่ปูไข่นอกกระดองจากสมาชิกชุมชนนำมาปล่อยในคอก โดยมีคณะทำงานคอยดูแลและไม่ให้จับหาปูในบริเวณแปลงอนุรักษ์

- ๓ บ้านปลา ธนาคารปูไข่ ภูมิปัญญาสู่การอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง การทำบ้านปลาจะนำไม้ไผ่ยาวประมาณ 30 เมตร มาปักเป็นลักษณะคล้ายกระชังและวางท่อนแนวเขตให้เห็นชัดเจน เป็นการอนุบาลปลาและสัตว์น้ำวัยอ่อน ขณะที่ธนาคารปูไข่ทำขึ้นเพื่อเพาะฟักตัวอ่อนก่อนจะปล่อยสู่ทะเล โดยนำปูม้าไข่ฝาดที่จับได้มาใส่ไว้ในตะกร้าที่ผูกไว้บริเวณท้ายเรือ เพื่อให้แม่ปูละลายไข่ในน้ำ
- ๓ การฟื้นฟูป่าชายเลน ด้วยการปลูกฟื้นฟูป่าชายเลนอย่างต่อเนื่อง ร่วมกับโรงเรียนในพื้นที่ ผู้ปกครอง และหน่วยงานต่าง ๆ มีปราชญ์ชุมชนและผู้นำท้องถิ่นคอยอธิบายเกี่ยวกับป่าชายเลน พืช และสัตว์ที่พบเห็นระหว่างการทำกิจกรรม มีคณะทำงานและคนในชุมชนร่วมเผ่าระวังการบุกรุกป่าชายเลน และร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างชัดเจน
- ๓ กองทุนปรับเปลี่ยนเครื่องมือประมงต่อยอดสู่กองทุนชุมชนที่ยั่งยืน เพื่อส่งเสริมให้ชาวประมงสามารถกักขังเงินเพื่อนำไปเป็นทุนในการเปลี่ยนเครื่องมือประมงที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมากขึ้น มีคณะกรรมการและกฎระเบียบการจัดการกองทุนฯ โดยสมาชิกต้องร่วมสมทบเงินออมทรัพย์ทุกเดือน และได้รับเงินปันผลสิ้นปี อีกทั้งนำผลกำไรไปเป็นสวัสดิการให้แก่สมาชิก ทำให้สมาชิกรู้สึกเป็นเจ้าของในกองทุนร่วมกัน

ปัจจัยสู่ความสำเร็จ

- กลุ่มอนุรักษ์ที่ดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องในพื้นที่ชุมชน เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนในการฟื้นฟูทรัพยากรในอ่าวบ้านดอนมากขึ้น
- พี่เลี้ยงโครงการฯ ร่วมให้ความรู้ สร้างความเข้าใจในเรื่องการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งร่วมกับชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เป็นแรงผลักดันให้สมาชิกในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ
- คณะกรรมการที่ร่วมดำเนินงานมีความเข้มแข็ง ใส่ใจ ชี้แจงและประชาสัมพันธ์ข้อมูลให้กับสมาชิกทราบอย่างต่อเนื่อง
- การกำหนดประชุมทุกเดือนทั้งกลุ่มอนุรักษ์ในชุมชนและแลกเปลี่ยนการดำเนินงานระหว่างกลุ่มอนุรักษ์ต่างชุมชน ทำให้สมาชิกเกิดความเชื่อมั่น อีกทั้งสนใจเข้าร่วมกลุ่มอนุรักษ์ในชุมชนของตนเอง

18 | การฟื้นฟูพลับพลึงธารพืชอาศัยถิ่นเดียวในโลกที่ใกล้สูญพันธุ์ จังหวัดระนองและจังหวัดพังงา

≈ พลับพลึงธารเป็นพืชเฉพาะถิ่น ที่สามารถพบเห็นได้ในบริเวณจังหวัดระนองตอนล่างและจังหวัดพังงาตอนบน ซึ่งในปัจจุบันพบน้อยมาก จัดเป็นพืชหายากใกล้สูญพันธุ์ของโลก เนื่องจากมีภัยคุกคามจากการขุดลอกคูคลองในบริเวณที่เป็นถิ่นอาศัยของพลับพลึงธาร การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน และการขุดหัวของพลับพลึงธารเพื่อการค้า

มูลนิธิอีสต์ ฟอรั่ม ได้ดำเนินโครงการฟื้นฟูพลับพลึงธารพืชอาศัยถิ่นเดียวในโลกที่ใกล้สูญพันธุ์ในจังหวัดระนองและพังงา ระหว่างปี 2560-2563 เพื่อฟื้นฟูพลับพลึงธารให้มีปริมาณเพิ่มมากขึ้น โดยการอนุรักษ์ไว้ในสภาพป่า (In situ) การฟื้นฟูระบบนิเวศลำคลองให้กลับคืนสู่สภาพป่าธรรมชาติ การติดตามเฝ้าระวังการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศที่จะส่งผลกระทบต่อพลับพลึงธาร มีกลุ่มเป้าหมายประกอบด้วย เยาวชน เครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน สมาชิกในชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในพื้นที่อำเภอเกาะเปอร์และสุขสำราญ จังหวัดระนอง และอำเภอกระบุรี และตะกั่วป่า จังหวัดพังงา

ผลงานเด่น

≈ **การขยายพันธุ์ตามวิถีชุมชน** พลับพลึงธารอาศัยอยู่ในแหล่งน้ำจืดมีน้ำไหลตลอดปี ดินตะกอนท้องน้ำเป็นดินร่วนปนทราย ลำคลองเปิดกว้างและแสงแดดส่องถึง ในการขยายพันธุ์นอกจากการปล่อยให้เมล็ดพลับพลึงธารหลุดลอยตามน้ำ จมลงหน้าดินใต้ท้องน้ำ เกิดการงอกของเมล็ดขึ้นมาใหม่และแทงรากหยั่งลงดินจนต้นเติบโตตามธรรมชาติแล้ว ยังมีการนำเมล็ดพลับพลึงธารที่เก็บได้จากปีที่ผ่านมา ซึ่งต้องมีขนาดใหญ่และสมบูรณ์ไม่มี

แมลงกัดกินมาเช่นน้ำยาป้องกันเชื้อรา ผสมดินปลูกที่มีขุยมะพร้าวเล็กน้อยใส่ในตะกร้าไม้ไผ่ ฝงกลบตะกร้าและรดน้ำอย่างสม่ำเสมอ ก็จะเติบโตขึ้นได้

- 🌱 **การสร้างความตระหนักรู้ถึงความสำคัญของปลัปลิงธาร** ให้ทุกคนเกิดความรู้สึกรัก ห่วงแหน และภูมิใจ ในทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น หยุคกิจกรรมที่เป็นภัยคุกคาม และช่วยกันอนุรักษ์ฟื้นฟูประชากรปลัปลิงธาร โดยการขยายพันธุ์และนำไปปลูกคืนสู่ถิ่นอาศัยเดิม
- 🌱 **กฎระเบียบและกลไกการบริหารจัดการ** กรณีของชุมชนบ้านไรโน ใช้กลไกคณะกรรมการเครือข่ายฟื้นฟูปลัปลิงธารและลำคลอง โดยร่วมกันกำหนดกฎระเบียบสำหรับการท่องเที่ยว ห้ามการขุดหาหัวปลัปลิงเพื่อการค้า และห้ามนำขยะเข้ามาในพื้นที่ รวมทั้งขอความร่วมมือจากเจ้าของที่ดินริมคลอง ลดการใช้สารเคมีทางการเกษตร ปลูกพืชคลุมดินและป้องกันการชะล้างหน้าดิน
- 🌱 **การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น** โรงเรียนกะเปอร์วิทยา ชื่อ “วิชาปลัปลิงธาร” บรรจุในกลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ใช้สอนนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 40 ชั่วโมงต่อภาคการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความตระหนัก และเห็นความสำคัญของปลัปลิงธาร โดยใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ในการสำรวจและสืบค้นข้อมูล ตลอดจนสามารถสื่อสารสิ่งที่เรียนรู้ไปต่อยอดได้

ปัจจัยสู่ความสำเร็จ

- การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรียนรู้จากการสังเกตและทดลองทำจริง ทำให้เกิดการฟื้นฟูปลัปลิงธารที่ยั่งยืน
- กลุ่มคนรุ่นใหม่และชุมชนในพื้นที่เกิดความตระหนักในสถานการณ์การคุกคามของปลัปลิงธาร เกิดความรัก และห่วงใยนำไปสู่การมีส่วนร่วมฟื้นฟู รวมถึงนำความรู้ไปเผยแพร่ขยายผลอนุรักษ์ปลัปลิงธารในระยะยาว ผ่านกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- กลุ่มอนุรักษ์ปลัปลิงธารบ้านไรโน มีการฟื้นฟูระบบนิเวศและปลูกปลัปลิงธารเพิ่มขึ้นทุกปี ยืนหยัดต่อสู้ไม่ให้มีการขยายขุดลอกคลองมาถึงคลองเรือ จนสามารถปกป้องแหล่งที่อยู่อาศัยที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดของปลัปลิงธาร ผืนสุดท้ายในจังหวัดระนองไว้ได้

ส่วนที่ 3

องค์ความรู้ บทเรียน และผลสำเร็จ
ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
และสิ่งแวดล้อม

การจัดการป่าไม้โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

“ป่าดงห่อ” ภูมิปัญญาวัฒนธรรมกับการอนุรักษ์นิเวศป่าไม้

≈ ป่าดงห่อ หรือป่าดงหน่อ เป็นป่าทางวัฒนธรรม ตามความเชื่อของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งใช้แนวคิดทางด้านวัฒนธรรมและความเชื่อมาบูรณาการกับการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่าไม้และความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน ให้มีความอุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุกรรมพื้นบ้าน โดยชุมชนคัดเลือกพื้นที่ป่าจากชัยภูมิที่เหมาะสม ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ป่าดงหน่อ ที่มีต้นไม้ใหญ่จำนวนมาก

ชุมชนได้สร้างศาลเจ้าที่จำนวน 3-4 ศาล ไว้ในป่าดงห่อซึ่งแต่ละศาลเจ้าที่จะมีลักษณะ ขนาด และความหมายแตกต่างกันตามความเชื่อ อาทิ ศาลที่มีขนาดใหญ่ที่สุดจะเป็นตัวแทนพระธาตุศรีสองรักที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำคัญคู่บ้านคู่เมืองของอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ศาลขนาดใหญ่รองลงมา เรียกว่า ศาลเจ้าพ่อแสมที่เป็นตัวแทนของผีปู่ตา เป็นต้น และมีกวนจ้ำ (กวน คือ ผู้รู้เรื่องในการทำพิธี ส่วน จ้ำ คือ ร่างทรง) ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเหนือธรรมชาติ ซึ่งเชื่อว่าป่าดงห่อแห่งนี้เป็นสถานที่พำนักของผีปู่ตาที่ช่วยคุ้มครองป่าของชุมชน ป่าดงห่อมีข้อบังคับและกฎเกณฑ์ในการเข้าไปใช้ประโยชน์ที่เข้มงวด โดยก่อนจะเข้าไปในอาณาเขตป่าดงห่อจะต้องได้รับการอนุญาตจากกวนจ้ำแล้วเท่านั้น ส่งผลให้สามารถรักษาความหลากหลายทางชีวภาพของป่าในท้องถิ่นไว้ได้เป็นอย่างดี ต้นไม้ที่มีอายุมากในพื้นที่จึงช่วยกระจายเมล็ดพันธุ์พืชท้องถิ่น และเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยความหลากหลายทางชีวภาพและเป็นทรัพย์สินของชุมชนที่ต้องช่วยกันดูแล

ความเชื่อทางจิตวิญญาณสู่การอนุรักษ์ทรัพยากรชุมชน

≈ ป่าชุมชนอาลอ-โดนแบน หมู่ที่ 10 ตำบลนาดี อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เดิมพื้นที่ป่าทามแห่งนี้ มีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมาก มีไม้มีค่าขึ้นมากมาย เช่น ยางนา ตะเคียนทอง แดง ประดู่ กระบาก ฯลฯ ต่อมาได้เกิดการลักลอบตัดไม้ในป่าชุมชนเป็นจำนวนมาก เพื่อทำบ้านเรือนไปขายยังตำบลอื่น ๆ รวมถึงเพื่อส่งขายเป็นไม้หอมรารงรถไฟ และเป็นไม้พืนสำหรับรถไฟ เมื่อป่าเริ่มหมดก็มีราษฎรเข้าไปยึดถือ

ครอบครองที่ดินเพื่อทำไร่อ้อยและไร่ปอ จนพื้นที่ป่าโล่งเตียน ต่อมาอดีตกำนันและผู้ใหญ่บ้านได้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญที่จะต้องอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า จึงได้ร่วมกันประชุมและรณรงค์ให้สมาชิกในชุมชนร่วมกันอนุรักษ์ป่า โดยเดินพบปะพูดคุยกับชาวบ้านทุกหลังคาเรือน ในระยะแรกเริ่มมีทั้งผู้เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย แต่ก็พยายามระดมความคิดและห้ามปรามไม่ให้ผู้ใดเข้าไปยึดถือครอบครองพื้นที่ป่า โดยยกเลิกการทำไร่อ้อยไร่ปอในบริเวณที่บุกรุกและปล่อยให้ต้นไม้เดิมได้ฟื้นฟูลงขึ้นตามธรรมชาติ

อีกทั้งด้วย “ความเชื่อทางจิตวิญญาณ” ชุมชนมีความเชื่อว่าหากผู้ใดเข้ามาใช้ประโยชน์ในบริเวณป่าอาลอ-โดนแบนแห่งนี้ แล้วประพடுத்தต้นไม้เหมาะสมผีปูดาก็จะลงโทษผู้นั้น ทำให้เวลาเข้ามาใช้ประโยชน์ชุมชนจึงเก็บหาเท่าที่จำเป็นและให้ความเคารพเจ้าป่าเจ้าเขาเหล่านี้ ซึ่งการสร้างศาลตายายจึงเป็นกุศโลบายหนึ่งของชุมชนในการดูแลและรักษาป่าโดยการใช้ระบบความเชื่อ ความศรัทธาให้เกิดการกำหนดข้อห้ามต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงถึงความผูกผันระหว่างคนในชุมชนและจิตวิญญาณทางธรรมชาติ

สืบสานจารีตประเพณีและวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับธรรมชาติ

พื้นที่ตำบลแจ่มหลวง ตำบลแม่แดด และตำบลวัดจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ มีสภาพพื้นที่เป็นป่าและภูเขาสูงชันล้อมรอบ พื้นที่ป่าสนวัดจันทร์ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แจ่ม ซึ่งเป็นต้นน้ำของน้ำแม่แจ่มที่ไหลลงมาหล่อเลี้ยงชุมชน ชาวปกากะญอเรียกผืนดินแห่งนี้ว่า “มือเจเคี” แปลว่าต้นน้ำแม่แจ่ม รวมทั้งเป็นที่ทำกินที่อยู่อาศัยของ 3 กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ ปกากะญอ ม้ง และลีซู วิถีชีวิตของชุมชนมีแบบแผนจารีตประเพณีและวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ดังสุภาษิตปกากะญอกล่าวว่า “อที่เกอดอที่ ออก่อเกอดอก่อ” หมายถึงอยู่กับน้ำต้องรักษาน้ำ กินอยู่กับป่าต้องรักษาป่า อีกทั้งมีพิธีกรรมหลายอย่างที่เชื่อมโยงทรัพยากรธรรมชาติ เช่น พิธีเลี้ยงผีป่า ผีเจ้าที่ ผีน้ำ ผีหมู่บ้าน เป็นต้น รวมถึงการนำเอารกหรือสายสะดือเด็กแรกเกิดไปผูกกับต้นไม้ใหญ่ในป่าเดปอหรือป่าสายสะดือ เพื่อให้ต้นไม้คุ้มครองเด็กที่เกิดมาและเมื่อเด็กเติบโตขึ้นก็จะดูแลต้นไม้ต้นนั้นและผืนป่าเดปอ ดังนั้น ชุมชนจึงให้ความสำคัญเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่

นอกจากนี้ ยังนำภูมิปัญญาเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้านปกากะญอหรือที่เรียกว่า “บทธา” ซึ่งเป็นบทเพลงที่บ่งบอกความเป็นมา ความเป็นอยู่ของปกากะญอ เป็นการถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญา เป็นบทเพลงที่หล่อหลอมชีวิต ประสบการณ์ คำสอน จากความทรงจำของคนรุ่นเก่า สืบทอดโดยการขับขานในพิธีกรรมต่าง ๆ โดยชาวปกากะญอจะใช้ “บทธา” ที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่การศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ส่งผลให้องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรม อัตลักษณ์ ตัวตนของลูกหลานชนเผ่า รวมทั้งความรู้ ความเข้าใจ “บทธา” เลือนหายจากสังคมปกากะญอ ดังนั้น จึงมีการรื้อฟื้น “บทธา” ให้กลับมามีบทบาทในการอนุรักษ์วิถีชีวิต วัฒนธรรม รวมถึงเป็นการกระตุ้นให้เกิดความหวงแหนและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ด้วย

สืบสานศาสตร์พระราชา แก้ปัญหาภัยแล้ง สู่ต้นแบบทางรอด

≈ ชุมชนรอบป่าภูถ้ำภูกระแตได้รับความรู้ในการบริหารจัดการน้ำ การใช้เครื่องมือสำรวจพื้นที่ การใช้แผนที่ ภาพถ่ายดาวเทียม และมีการร่วมสำรวจแหล่งน้ำร่วมกัน และได้ช่วยกันจัดทำแนวเขตป่า ดูแลรักษาป่าให้มีสภาพสมบูรณ์ เพื่อไม่ให้เกิดความแห้งแล้งในช่วงหน้าแล้ง หรือเกิดน้ำท่วมน้ำหลากในฤดูฝน ทำให้มีน้ำใช้เพียงพอสำหรับการอุปโภค-บริโภค และการทำเกษตรจนสามารถปลดหนี้สินได้ ได้รับการยอมรับให้เป็นชุมชนต้นแบบบริหารจัดการน้ำ

กรณี**นายคำมี บุ่งโพธิ์** เกษตรกรตัวอย่างที่ได้รับการยอมรับให้เป็นผู้รู้เรื่องการปลูกผักหวานป่า และเป็นเกษตรกรตัวอย่างที่สามารถปลดหนี้สร้างรายได้จากการทำเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยมีการปรับพื้นที่ และสร้างแหล่งเก็บน้ำในแปลง พร้อมทั้งค่อย ๆ ลดจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวมาเป็นการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ที่มีผลผลิตทางการเกษตรที่หลากหลายและสามารถสร้างรายได้เป็นอย่างดี ผลผลิตทางการเกษตรที่สามารถสร้างรายได้ดีคือ **“ผักหวาน”** เพราะสามารถเก็บจำหน่ายได้ตลอดทั้งปี ราคาจำหน่ายอยู่ที่กิโลกรัมละ 400 บาท หากแยกขายเป็นถุง ราคาถุงละ 50 บาท นับเป็นความมั่นคงทางอาหาร อาชีพ และรายได้ที่ยั่งยืน ส่วน**นายเข้ม เดชศรี** เกษตรกรตัวอย่างที่มีการจัดสรรพื้นที่การทำเกษตรแบบมีระเบียบแบบแผน โดยไม่ได้เน้นทำนาเหมือนสมาชิกชุมชนคนอื่น ๆ มีการแบ่งพื้นที่ ได้แก่ พื้นที่ปลูกผัก เลี้ยงโค ไก่ บ่อเลี้ยงปลา และกบ ส่วนของพืชและปลาเป็นการสร้างรายได้ประจำวัน แก่ครอบครัว ส่วนโคเนื้อสร้างเป็นรายได้เป็นเงินเก็บรายปี รายได้จากการทำเกษตรสามารถส่งเสียลูกให้เรียนจบ อีกทั้งเป็นมรดกส่งต่อให้กับลูกหลานได้ทำมาหากินบนพื้นที่ตัวเอง ได้อยู่กับครอบครัวอย่างพร้อมหน้ากัน และมีรายได้เป็นเงินเก็บจากการขายผลผลิตทางการเกษตรอย่างต่อเนื่อง เพราะมีน้ำสำหรับทำการเกษตรตลอดปี จึงอาจกล่าวได้ว่าน้ำเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยหล่อเลี้ยงทุกชีวิตให้สามารถดำรงอยู่ได้

ข้อค้นพบ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่าไม้โดยการบูรณาการภูมิปัญญา ความเชื่อ และวัฒนธรรมท้องถิ่นร่วมกับการอนุรักษ์ฟื้นฟู ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน ทำให้ในหลายพื้นที่ที่มีวิถีและแนวทางในการจัดการป่าไม้ จัดการแหล่งน้ำของชุมชนจากการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดเป็นข้อกำหนด กฎกติกาต่าง ๆ ในการเข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนอย่างยั่งยืน อีกทั้งยังสืบต่อภูมิปัญญาสู่คนรุ่นหลังต่อไป สำหรับการปรับใช้องค์ความรู้ และรูปแบบการดำเนินงานซึ่งส่งผลให้ประสบความสำเร็จ ได้แก่

- ๑. **แนวความคิดด้านวัฒนธรรมความเชื่อร่วมกับการอนุรักษ์ระบบนิเวศ** ทั้งการคัดเลือกพื้นที่เพื่อทำเป็นป่าดงหอน ศาลปู่ตา และศาลตายายที่ชุมชนมีความเชื่อว่าจะช่วยปกป้องคุ้มครอง รักษาป่า คนในชุมชนและสัตว์และสามารถบันดาลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทั้งด้านธรรมชาติ ความเจ็บป่วย จึงเป็นกุศโลบายหนึ่งของชุมชนในการดูแลและรักษาป่าโดยใช้ระบบความเชื่อ ความศรัทธาให้เกิดการกำหนดกฎเกณฑ์ในการเข้าไปใช้ประโยชน์ที่เข้มงวด ข้อห้ามต่าง ๆ ทำให้ป่าไม้และความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ และเป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุกรรมพื้นบ้าน และทำให้สามารถรักษาความหลากหลายทางชีวภาพของป่าไว้ได้เป็นอย่างดี มีพรรณไม้ที่อายุมากจึงเป็นพื้นที่กระจายเมล็ดพันธุ์พืชท้องถิ่นและเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ และเป็นทรัพย์สินของชุมชนที่ต้องช่วยกันดูแล
- ๒. **การสื่อสารและส่งต่อภูมิปัญญาสู่คนรุ่นหลัง** เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปัจจุบันคนรุ่นใหม่ต้องเรียนรู้ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน นโยบายพัฒนาชาวเขาให้เป็นคนไทยหรือนโยบายผสมกลมกลืนในเชิงปฏิบัติส่งผลให้องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความมีวัฒนธรรม อัตลักษณ์ ตัวตนของลูกหลาน รวมทั้งความรู้ ความเข้าใจเลือนหายจากชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ การใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์วิถีชีวิต วัฒนธรรม รวมถึงเป็นเครื่องมือในการกระตุ้นให้เกิดความหวงแหนและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่น

การจัดการไฟป่าและหมอกควัน

วิเคราะห์และจัดการไฟตามความจำเป็นของพื้นที่

≈ การบริหารจัดการไฟป่าและหมอกควันในพื้นที่อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ มีการวิเคราะห์พื้นที่และบริหารจัดการไฟป่าและหมอกควัน แบ่งเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ ไฟที่จำเป็นในพื้นที่การทำเกษตรหมุนเวียน ไฟที่จำเป็นในพื้นที่ป่าเต็งรัง และไฟในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ซึ่งเป็นพื้นที่สุญญากาศ คือ ต้องป้องกันไม่ให้มีไฟป่าเกิดขึ้น โดยมีการเฝ้าระวังอย่างเข้มงวด โดยคำนึงถึงการป้องกันและแก้ไขปัญหาไฟป่า หมอกควัน และฝุ่นละอองระดับจังหวัดร่วมด้วย

กรณีการจัดการไฟในพื้นที่ป่าชุมชนและป่าต้นน้ำของชุมชนบ้านยางเปียง บ้านยางครก และบ้านยางเปียงใต้ ตำบลยางเปียง มีการทำแนวกันไฟกว้าง 8 เมตร หรือตามความเหมาะสมกับพื้นที่และสภาพป่า หากเป็นพื้นที่ป่าที่อยู่ติดเป็นผืนเดียวกันจะเน้นการวางแผนการจัดทำแนวกันไฟร่วมกัน มีการวิเคราะห์พื้นที่เสี่ยงที่ต้องเฝ้าระวังอย่างใกล้ชิด คำนึงถึงความเหมาะสมของพื้นที่และสภาพอากาศในแต่ละปี และการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นเรื่อง **“การจัดการไฟป่าและหมอกควัน”** เพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการไฟป่าอย่างเป็นรูปธรรม

ส่วนการจัดการไฟป่าโดยชุมชนบ้านยางเปียงใต้ ใช้รูปแบบลดการเผาในพื้นที่เกษตรแบบไร่หมุนเวียน โดยชุมชนจะทำนาปีละ 1 ครั้ง คือ ปลูกข้าวอาศัยน้ำฝน หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จจะนำโคที่ไปเลี้ยงในป่าออกมาปล่อยในไร่นาเพื่อกินเศษซากพืชและตอซังข้าวเพื่อลดการเผา ในส่วนชุมชนที่มีแหล่งที่อยู่อาศัยหรือที่ทำกินในพื้นที่ราบจะใช้เครื่องทุ่นแรงและเครื่องจักรในการเศษซากพืชและตอซังข้าว เพื่อย่นระยะเวลาในการทำงาน ผลจากการป้องกันไฟป่าในพื้นที่อำเภออมก๋อย ทำให้ไม่พบปัญหาฝุ่น PM_{2.5} และผู้ป่วยเกี่ยวกับโรคทางเดินหายใจในพื้นที่ลดลง

การจัดการเชื้อเพลิงด้วยวิธีชิงเผา

พื้นที่ป่าไม้ในตำบลสบเตี๊ยะ อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนใหญ่อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติออบหลวง และเขตห้ามล่าสัตว์ป่าป่าบ้านโอง มีเนื้อที่กว่า 187,000 ไร่ กว่าร้อยละ 70 เป็นป่าเต็งรังที่ง่ายต่อการถูกไฟไหม้ เมื่อมีจำนวนเจ้าหน้าที่น้อยก็ทำให้การดูแลไม่ทั่วถึง หน่วยจัดการไฟป่าแต่ละแห่งจึงกำหนดพื้นที่เสี่ยงต่อการเกิดไฟป่าและพื้นที่จัดการเชื้อเพลิงโดยชุมชน โดยอาศัยการทำงานร่วมกับชุมชน สำหรับป่าดิบแล้ง มีการดูแลรักษาอย่างเข้มข้นเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดไฟป่า

สำหรับป่าเต็งรังหากปล่อยให้ใบไม้ทับถมกันมากก็เสี่ยงต่อการเกิดไฟไหม้รุนแรงได้ จึงมีการจัดการเชื้อเพลิงด้วยวิธีชิงเผาที่เหมาะสมกับป่าเต็งรังที่ทนต่อไฟป่า ขั้นตอนการชิงเผา ประกอบด้วย การกำหนดขอบเขตพื้นที่ร่วมกันระหว่างตัวแทนชุมชนและเจ้าหน้าที่สถานีควบคุมไฟป่าโดยจับพิกัดตำแหน่งแปลงที่จะดำเนินการ จากนั้นประเมินปริมาณเชื้อเพลิงโดยมีปริมาณใบไม้ที่ร่วงลงแล้วมากกว่าร้อยละ 70 แล้วประชุมหารือร่วมกับผู้นำชุมชนทั้งตำบล โดยกำหนดวันชิงเผาสำหรับหมู่บ้านที่มีความพร้อมด้านเชื้อเพลิง และควบคุมไฟภายในแปลงชิงเผา โดยการทำแนวกันไฟ เพื่อป้องกันไฟลามและเผาระวังให้ไฟดับให้สนิท แม้การชิงเผาเป็นวิธีการที่สวนทางกับมาตรการห้ามเผาของจังหวัด แต่ชุมชนเห็นว่าหากจัดการเชื้อเพลิงในช่วงเวลาที่เหมาะสมจะเป็นผลดีกว่า เนื่องจากพอถึงช่วงฤดูไฟป่าก็จะเสียหายและสร้างผลกระทบต่อไม่มากนัก การเตรียมพื้นที่สำหรับเพาะปลูก ชุมชนจะร่วมกันกำหนดวันเผาในแต่ละพื้นที่อย่างชัดเจนและจัดทำแนวกันไฟ เพื่อไม่ให้ลูกกลมเข้าไปในป่า

“แม่แจ่มโมเดล” ปรับเปลี่ยนพืชปลูก ลดความเสี่ยงการเกิดไฟ

≈ อำเภอแม่แจ่ม อยู่ในเขตพื้นที่สูงของจังหวัดเชียงใหม่ มีการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ซึ่งขยายตัวพื้นที่มากขึ้น จากราคาข้าวโพดที่สูงขึ้น ทำให้เกิดการบุกรุกป่า ส่งผลต่อการขาดแคลนน้ำสำหรับการเกษตร สมาชิกในชุมชนประสบปัญหาหนี้สินสะสม อีกทั้งมีการเผาตอซังข้าวโพดหลังจากการเก็บเกี่ยว ทำให้เกิดปัญหาหมอกควัน

“แม่แจ่มโมเดล” เป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาด้วยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน คำนึงถึงหลักการจัดการตนเอง การสร้างแนวร่วม การสร้างความเข้าใจกับสาธารณะ การเชื่อมโยงเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงด้านนโยบายและกฎหมาย โดยมีหลักการสำคัญในการแก้ไขปัญหาคือ กระบวนการแก้ไขปัญหาโดยใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง ซึ่งยกระดับจากการแก้ไขปัญหาไฟป่าหมอกควันมาสู่การแก้ไขปัญหาทั้งระบบ ทั้งการจัดการที่ดินป่าไม้ การจัดการทรัพยากร และการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน โดยเปิดพื้นที่ให้ทุกคนและทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมคิดและลงมือทำ เพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศควบคู่ไปกับการสร้างอาชีพและรายได้ มีการวางแผนปรับระบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน สำรองและตรวจสอบแปลงที่ดินทำกินของเกษตรกร จัดทำเอกสารประวัติการใช้ประโยชน์ที่ดินรายแปลง เพื่อให้ทราบขอบเขตที่ชัดเจนของที่ดินทำกินของสมาชิกชุมชนแต่ละราย ป้องกันการบุกรุกพื้นที่เพิ่มเติม ในส่วนของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดกติกา กฎระเบียบการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าและแผนการป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่า จนนำไปสู่การจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัจจุบันชุมชนลดพื้นที่ปลูกข้าวโพดและหันมาปลูกพืชทางเลือกที่หลากหลาย เช่น เควทสเบอร์รี่ เสาวรส มะเขือเทศ หอมญี่ปุ่น เป็นต้น และใช้องค์ความรู้โครงการหลวงเข้ามาช่วยสร้างรายได้ระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว ทำให้ชาวบ้านมีรายได้สม่ำเสมอ

ข้อค้นพบ

การจัดการไฟฟ้าโดยคำนึงถึงสภาพพื้นที่ สภาพป่า และการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนโดยรอบ มีการผสมผสานความรู้ทางวิชาการและภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงมีกลไกในการสื่อสารและประสานงาน เพื่อสร้างความเข้าใจ และร่วมมือกับชุมชนรอบพื้นที่ นำไปสู่การจัดการไฟอย่างเป็นระบบโดยไม่ต้องใช้มาตรการห้ามเผา สำหรับการปรับใช้องค์ความรู้และรูปแบบการดำเนินงานซึ่งส่งผลให้ประสบความสำเร็จ ได้แก่

- ๑. **การสร้างความมั่นคงในที่ทำกิน** โดยสำรวจการใช้ที่ดินและทำประวัติการใช้ที่ดินรายแปลงด้วยความร่วมมือจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เป็นกุญแจสำคัญให้เกษตรกรสามารถเข้าถึงการสนับสนุนต่าง ๆ จากภาครัฐ นำไปสู่ความร่วมมือในการปรับเปลี่ยนการปลูกพืชอย่างยั่งยืน เหมาะสมกับพื้นที่ และลดการเผา
- ๒. **การจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการไฟฟ้า** เชื่อมโยงกับแผนและนโยบายระดับจังหวัด เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการไฟฟ้าและหมอกควันร่วมกันทั้งในระดับพื้นที่ อำเภอ และจังหวัด เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการแก้ไขปัญหา และเป็นการสร้างความเข้าใจระหว่างชุมชนเมืองและชนบทในเรื่องปัญหาไฟฟ้า
- ๓. **ความร่วมมือจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง** บนพื้นฐานของการตัดสินใจและจัดการร่วมกัน ผลักดันให้เกิดการดำเนินงานในลักษณะของเครือข่าย โดยได้มีการบริหารจัดการเชื้อเพลิงตามหลักวิชาการผนวกกับการจัดการเชื้อเพลิงร่วมกับวิถีการที่ใช้อยู่เดิม (การทำแนวกันไฟ การลาดตระเวน และการดับไฟฟ้า) ซึ่งเป็นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้
- ๔. **การนำศาสตร์หลากหลายแขนงมาผสมผสานเข้าด้วยกัน** ซึ่งก่อให้เกิดการจัดการไฟฟ้าหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการทำแนวกันไฟ ซึ่งจะผสมผสานระหว่างสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ถนน เป็นต้น กับสิ่งที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ เช่น ลำห้วย เป็นต้น รวมถึงการใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วย
- ๕. **การประเมินผลกระทบอย่างใกล้ชิด** ด้วยอาจมีปัจจัยหรือตัวแปรอื่นในช่วงการจัดการไฟฟ้าที่นอกเหนือการควบคุม เช่น เกิดลมในช่วงการชิงเผาซึ่งอาจจะส่งผลให้เกิดการลุกลามทำให้ควบคุมได้ยากและเกิดฝุ่นละอองเพิ่มขึ้นโดยฉับพลัน ทำให้ต้องเลื่อนการจัดการไฟออกไปก่อน เพื่อไม่ให้ค่าฝุ่นละอองโดยรวมสูงขึ้นจนเกินระดับที่เหมาะสม เป็นต้น

การลดผลกระทบภัยธรรมชาติ

“รักษป่าเพื่อรักษน้ำ” พื้นที่ระบบนิเวศและป้องกันดินชะล้างพังทลาย

☞ การทำเกษตรเชิงเดี่ยวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน ที่สร้างความเสียหายต่อระบบนิเวศในพื้นที่การบุกรุกพื้นที่ป่า เพื่อทำการเกษตรแบบไม่ยั่งยืน ส่งผลให้เกิดการพังทลายของดิน เช่นเดียวกับสถานการณ์ในพื้นที่ต้นน้ำพุง อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย จึงมีการสนับสนุนให้เกษตรกรหันมาปลูกไผ่และไม้ยืนต้นตามแนวริมตลิ่งลำน้ำพุงเพื่อช่วยยึดเกาะดินบริเวณริมตลิ่ง

ต่อมาพบว่าในอำเภอด่านซ้ายมีพืชอาหารที่เป็นที่นิยมในตลาดและเป็นที่ต้องการสูง คือ ตี๋กิ่ง ซึ่งเป็นผักสมุนไพรพื้นบ้านที่มีลักษณะเป็นกอและมีลำต้นใต้ดินมีรากจำนวนมากที่ช่วยยึดเกาะหน้าดินได้ จึงได้สนับสนุนให้เกษตรกรนำมาปลูกเพื่อปกคลุมหน้าดิน ป้องกันการชะล้างจากน้ำฝน และให้รากยึดดินไว้เพื่อป้องกันและลดการพังทลายของดิน และได้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจด้วย

นอกจากนี้ บริเวณรอบป่าชุมชนบริเวณป่าสะนาแป และป่าชำเตย ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำเกษตรกรรมซึ่งมีการไถเตรียมพื้นที่ปลูกพืชตลอดทั้งปี ทำให้หน้าดินเกิดการชะล้างพังทลายลงไปทับถมบริเวณร่องเขาในพื้นที่ป่าชุมชน สมาชิกชุมชนจึงได้ร่วมกันปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศป่าต้นน้ำ โดยใช้แนวทางการปลูกไผ่หก ไผ่บง และไผ่กิมซุง ซึ่งเป็นพืชชนิดในการยึดเกาะหน้าดิน แล้วปลูกไม้ท้องถิ่นที่มีรากหยั่งลึกตามเพื่อฟื้นฟูป่าให้กลับมาคล้ายระบบนิเวศดั้งเดิม

ให้มากที่สุด อีกทั้งชุมชนยังได้ปลูกไม้บริเวณร่องเขาเพื่อเป็นการดักตะกอนดินที่ถูกละเลงมาจากแปลงเกษตรเชิงเดี่ยวไม่ให้ไหลลงสู่ลำน้ำอันจะทำให้ลำน้ำตื้นเขิน และไม้ที่ปลูกยังช่วยป้องกันการพังทลายของดิน พื้นฟูระบบนิเวศป่า นอกจากนั้น ชุมชนยังได้ประโยชน์จากการนำไม้ไปใช้ประโยชน์ในครัวเรือนทั้งบริโภคและใช้สอยได้ด้วย

ข้อค้นพบ

การนำความรู้ท้องถิ่นและความรู้จากภายนอกมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเพื่อป้องกันและลดการพังทลายของดิน โดยคำนึงถึงสภาพพื้นที่ การนำไปใช้ประโยชน์ และการต่อยอดเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชุมชน ทำให้เกิดความยั่งยืนในการดำเนินงาน ซึ่งมีการปรับใช้องค์ความรู้และรูปแบบการดำเนินงานซึ่งส่งผลให้ประสบความสำเร็จได้แก่

- 1. **การใช้ไม้และพืชพื้นล่างปลูกในพื้นที่เกษตรและป่าชุมชน** ได้ช่วยป้องกันหน้าดินพังทลายและยังเป็นการป้องกันและบรรเทาภัยธรรมชาติจากดินถล่ม ซึ่งหากมีการนำไปปรับใช้ในพื้นที่เกษตรมากขึ้น ความเสี่ยงจากการได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติก็มีแนวโน้มลดลง
- 2. **การให้ความสำคัญกับพืชท้องถิ่น** ชุมชนรู้จักเก็บรักษาและฟื้นฟูการใช้เมล็ดพันธุ์ท้องถิ่นในการเกษตร เช่น ผักตบช้ำ ซึ่งมีความสำคัญในระบบนิเวศคือการลดการชะล้างพังทลายของหน้าดิน และเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญของชุมชน และผักพื้นบ้านอื่น ๆ นอกจากนี้ยังเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ข้าวไร่ งาม และฝ้าย เพื่อลดค่าใช้จ่ายเรื่องเมล็ดพันธุ์
- 3. **การเชื่อมโยงกับการสร้างรายได้จากพืชอาหาร** การสนับสนุนให้สมาชิกชุมชนปลูกพืชท้องถิ่นที่เป็นอาหารเพื่อช่วยยึดหน้าดินและป้องกันการพังทลายของดิน สามารถสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรและมีฐานลูกค้าประจำ และมีช่องทางตลาดออนไลน์เกิดขึ้น โดยสมาชิกชุมชนนำพืชสมุนไพรหรือพืชที่มีใบปามาปลูกในสวนหรือบริเวณบ้านของตนเพื่อลดการเข้าไปเก็บหาจากป่าและช่วยให้ทรัพยากรธรรมชาติสามารถฟื้นตัวได้

การจัดการลุ่มน้ำอย่างมีส่วนร่วม

การอนุรักษ์ทรัพยากรลุ่มน้ำลำเซบาย

≈ “ป่าบุง” เป็นพื้นที่ลุ่มต่ำหรือแอ่งกระทะที่มีน้ำท่วมขังเกือบตลอดปีหรือเป็นแหล่งน้ำตามธรรมชาติในเขตที่ราบน้ำท่วมถึง มีพีชน้ำล้มลุก หญ้าหรือกกปกคลุม ส่วน “ป่าทาม” เป็นพื้นที่ราบถึงค่อนข้างราบที่ถูกน้ำท่วมขังในฤดูน้ำหลากนาน 1 - 3 เดือน ในพื้นที่ลุ่มน้ำลำเซบายมีป่าบุงป่าทามซึ่งเป็นแหล่งอาหารสำคัญของชุมชน ในช่วงฤดูน้ำหลาก จะมีปลาจากแม่น้ำโขงอพยพขึ้นมาวางไข่ในบริเวณป่าทาม เนื่องจากปกคลุมด้วยไม้ต้น ไม้พุ่ม และเถาวัลย์ที่ปรับตัวต่อน้ำท่วมและกระแสน้ำเชี่ยวได้ดี

ในพื้นที่ตำบลนาแก และตำบลนาคำ อำเภอคำชะอี จังหวัดยโสธร มีพื้นที่ป่าทามครอบคลุมทุกหมู่บ้านรวมเนื้อที่ประมาณ 10,000 ไร่ ซึ่งไม่มีการบุกรุกเนื่องด้วยชุมชนมีการทำแนวเขตที่ดินทำกินและแนวเขตป่าทามไว้อย่างชัดเจนตั้งแต่ในอดีต โดยชุมชนมีการจำแนกประเภทป่าตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ใช้เกณฑ์ลักษณะภูมิประเทศ ชนิดและความสูงของต้นไม้ที่ปกคลุมในพื้นที่ อาทิ ป่าทามบุง ป่าทามโนน ซึ่งการจำแนกประเภทป่าส่งผลต่อรูปแบบและช่วงเวลาในการใช้ประโยชน์จากป่าอีกด้วย ต่อมาได้พัฒนาเป็นโครงการเยาวชนอนุรักษ์ป่าทามและจัดทำฐานการเรียนรู้ป่าทามในพื้นที่ป่าภูหมากยาง อาทิ ฐานประวัติชุมชนและระบบนิเวศป่าทาม ฐานเครื่องมือจับปลาและปลาวางไข่ ฐานอาหารท้องถิ่นและสมุนไพร ฐานการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน รวมถึงจัดกิจกรรมบวชป่าที่นำเอาความศรัทธาทางศาสนาเข้ามาบูรณาการกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ให้กับชุมชนรวมถึงผู้ที่เข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าทามแห่งนี้

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่สอย

พื้นที่ลุ่มน้ำแม่สอย ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วย 21 หมู่บ้าน ลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขา ที่ลาดเชิงเขา ที่ราบ และพื้นที่ป่า ซึ่งเป็นป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ป่าไผ่ และป่าดิบเขา ครอบคลุมพื้นที่กว่า 30,000 ไร่ ฝืนป่าค่อนข้างเสื่อมโทรมจากการถูกบุกรุกทำลาย ซึ่งทำให้ระบบนิเวศเปลี่ยนแปลงเกิดความแห้งแล้ง และมีน้ำไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูก

จากสาเหตุดังกล่าวทำให้ชุมชนเกิดการตื่นตัวอย่างมากในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าลุ่มน้ำแม่สอย ซึ่งชุมชนว่าหากพื้นที่ป่าต้นบนถูกเผาหรือทำลาย น้ำจากต้นน้ำก็จะลดน้อยลงด้วย ในการดำเนินกิจกรรมใด ๆ ก็ตามที่เกี่ยวข้องกับป่า ชุมชนจะให้ความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากเกี่ยวข้องหรือมีผลกระทบต่อชีวิตของตน โดยในฤดูแล้งสมาชิกชุมชนจะรวมตัวเพื่อช่วยกันทำแนวกันไฟ และจัดเวรยามผลัดเปลี่ยนกันเฝ้าระวังและป้องกันไฟป่าทั้งในบริเวณป่าต้นน้ำส่วนบนและป่าส่วนล่าง ซึ่งรูปแบบการจัดการไฟในพื้นที่ป่าเต็งรังจะเน้นการจัดการเชื้อเพลิง ในขณะที่บริเวณป่าต้นน้ำจะตั้งจุดตรวจเฝ้าระวังเพื่อป้องกันและระงับไฟป่า มีการใช้เครื่องเป่าลมช่วยในการทำแนวกันไฟ สำหรับพื้นที่ป่าเต็งรังที่ผ่านการชิงเผาเพื่อจัดการเชื้อเพลิงไปแล้วนั้น พรรณไม้บางชนิดที่ทนต่อไฟป่าจะแตกยอดแตกหน่อใหม่เป็นแหล่งอาหารให้กับคนในชุมชนและสัตว์ป่าต่อไป

เนื่องจากชุมชนต้องพึ่งพิงน้ำจากป่าต้นน้ำได้มีการสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้นและกักเก็บน้ำในลำน้ำตลอดสายแบ่งตามระดับความลาดชันของลำน้ำ ประกอบด้วย ฝายแม้ว สร้างด้วยวัสดุธรรมชาติที่หาได้ง่ายในพื้นที่ สร้างบริเวณตอนบนของลำห้วยเพื่อชะลอการไหลของน้ำ ฝายชะลอน้ำแบบกึ่งถาวร ใช้หินก่อและคอนกรีตผสมดินหรือทราย โดยสร้างบริเวณตอนกลางของลำห้วย และฝายชะลอน้ำแบบถาวร เป็นฝายคอนกรีตเสริมเหล็ก สร้างตอนปลายของลำห้วย ทั้งนี้ขนาดของฝายจะแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับขนาดของลำน้ำและความลาดชันของพื้นที่

สร้างจิตสำนึกรักษ์ป่าและร่วมอนุรักษ์ห้วยทับทัน

≈ ชุมชนสองฝั่งลำห้วยทับทัน ตำบลศรีสุข อำเภอสรีณรงค์ จังหวัดสุรินทร์ ได้พึ่งพาอาศัยลำห้วยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ชุมชนได้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศที่เคยอุดมสมบูรณ์ แต่การบุกรุกพื้นที่เพื่อการเกษตรทำให้ริมตลิ่งพังทลาย การจับปลาจำนวนมากทำให้บางชนิดสูญหายไป องค์การบริหารส่วนตำบลศรีสุขจึงให้ความสำคัญกับการประชาสัมพันธ์และสื่อสารให้สมาชิกในชุมชนเกิดความตระหนักและมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

การจัดเวทีให้ความรู้เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งในเรื่องทรัพยากรป่าไม้ที่ไม่ควรบุกรุกทำลาย เรื่องการปลูกเพื่อฟื้นฟูป่า และเรื่องการอนุรักษ์ระบบนิเวศแหล่งน้ำ รวมถึงการห้ามใช้ยาเบื่อในการจับปลาเพราะจะทำให้น้ำในลำห้วยเน่าเสียส่งผลกระทบต่อสัตว์น้ำจำนวนมาก อีกทั้งยังร่วมกันกำหนดเขตและจัดทำป้ายแสดงเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ และป้ายประชาสัมพันธ์มาตรการและข้อบัญญัติท้องถิ่นในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตำบลศรีสุข และขอความร่วมมืองดจับสัตว์น้ำในบริเวณเขตพื้นที่ห้ามจับสัตว์น้ำตามที่ได้กำหนดไว้ โดยจัดทำพื้นที่วังปลาไว้ในลำห้วยในหลายจุด รวมทั้งห้ามรุกร้าที่ดินแนวเขตพื้นที่ป่าและริมตลิ่ง มีการกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้กระทำความผิดซึ่งเป็นที่รับรู้ร่วมกันของชุมชนในบริเวณรอบลำห้วยทับทันและป่ากุดหวาย

นอกจากนี้ มีการสำรวจเก็บข้อมูลชนิดพรรณไม้และสัตว์ป่าในพื้นที่ป่ากุดหวาย รวมถึงสัตว์น้ำในลำห้วยทับทัน และจัดทำฐานข้อมูลพืชและสัตว์ จัดกิจกรรมนำนักเรียนศึกษาพรรณไม้ในป่ากุดหวาย เพื่อนำข้อมูลจากการสำรวจไปจัดทำเป็นฐานข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพของลำห้วยทับทันและป่ากุดหวายสำหรับนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ข้อค้นพบ

การจัดการลุ่มน้ำอย่างมีส่วนร่วมให้ความสำคัญกับการศึกษาข้อมูลของพื้นที่ทั้งด้านแนวเขต ความหลากหลายของทรัพยากร และการใช้ประโยชน์ของชุมชน นำไปสู่การสร้างความตระหนักถึงความสำคัญและมีจิตสำนึกในการร่วมกันดูแลรักษา ผ่านการประชาสัมพันธ์ การสื่อสารองค์ความรู้ และร่วมกันกำหนดกติกาและแนวทางในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยองค์ความรู้และรูปแบบการดำเนินงานซึ่งส่งผลให้ประสบความสำเร็จ ได้แก่

- ๑ การนำความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการลุ่มน้ำ โดยการเปิดโอกาสให้ผู้รู้ ผู้อาวุโส ประชาชน และหมอสุมไพรในชุมชน ได้เข้าร่วมให้ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำ และป่าในพื้นที่ชุมชน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กับชุมชนอื่น ได้รับความร่วมมือระหว่างสมาชิกในชุมชนและชุมชนอื่น ๆ นำไปสู่การพัฒนาเครือข่ายเพื่อการอนุรักษ์ และนำความรู้ไปต่อยอดเป็นวิทยากรท้องถิ่นเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ให้บุคคลภายนอกที่มีความสนใจต่อไปได้
- ๒ การใช้ข้อมูลอย่างเป็นระบบ ในการเสริมสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่นให้แก่ชุมชน โดยมีนักวิชาการมาให้ข้อมูลและองค์ความรู้อย่างต่อเนื่อง ส่วนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้รับฟังความคิดเห็นจากชุมชนในพื้นที่ ทำให้ชุมชนตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและใส่ใจเข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

การอนุรักษ์ชนิดพันธุ์สำคัญ

การอนุรักษ์ “พลับพลึงธาร” พืชเฉพาะถิ่นที่ใกล้สูญพันธุ์

≈ “พลับพลึงธาร” เป็นพืชเฉพาะถิ่นซึ่งพบขึ้นอยู่ในบริเวณพื้นที่รอยต่อระหว่างจังหวัดระนองและจังหวัดพังงา ที่ปัจจุบันถูกคุกคามจากปัจจัยต่าง ๆ จนทำให้จำนวนลดลงอย่างต่อเนื่อง สาเหตุหลักมาจากการขุดลอกลำคลองซึ่งเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศอย่างรุนแรง ส่งผลถึงการเปลี่ยนแปลงการไหลของน้ำท่า รวมถึงการรบกวนถิ่นอาศัยจากการบุกรุกหรือตัดต้นไม้ บริเวณริมคลอง และการลักลอบขุดหินและทรายไปขาย

วงจรชีวิตการเจริญเติบโตของพลับพลึงธารในสภาพธรรมชาติสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม เมล็ดจะงอกเป็นต้นกล้า และเจริญเติบโตเต็มที่ ใช้เวลาประมาณ 3 ปี จึงสามารถออกดอกติดผลได้ ซึ่งวงจรชีวิตของพลับพลึงธารมีการเจริญเติบโต 3 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 ช่วงการเจริญเติบโตทางใบและราก (vegetative phase) ตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนกันยายน ซึ่งเป็นช่วงฤดูฝนมีน้ำในพื้นที่คลองธรรมชาติ ระยะที่ 2 พัฒนาดอก (reproductive phase) โดยพลับพลึงธารจะต้องเจริญเติบโตสมบูรณ์อายุครบ 3 ปี ซึ่งอยู่ในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคม และระยะที่ 3 ระยะพักตัวของพลับพลึงธาร (dormancy) โดยมีการพัฒนาหัวที่เป็นลำต้นใต้ดิน (bulb) ตั้งแต่เดือนมกราคมถึงเดือนเมษายน เมื่อฝนทิ้งช่วงและปริมาณน้ำในคลองธรรมชาติลดลง

การเพาะขยายพันธุ์พลับพลึงธาร ทำได้ทั้งการนำเมล็ดพลับพลึงธารที่สมบูรณ์มาแช่น้ำยาป้องกันเชื้อรา ผสมดินปลูกที่มีขุยมะพร้าวเล็กน้อย นำดินปลูกที่ผสมแล้วไปใส่ในตะกร้าไม้ไผ่ ฝังดินพอกลบเมล็ด โดยรดน้ำอย่างสม่ำเสมอหรือการขยายพันธุ์ตามธรรมชาติ โดยการปล่อยให้เมล็ดจากผลของพลับพลึงธารที่แก่หลุด และงอกเมล็ดขึ้นมาใหม่ โดยแทงรากหยั่งลงดินจนต้นเติบโต ขั้นตอนการเตรียมพร้อมในการฟื้นฟูพลับพลึงธาร ชุมชนได้เริ่มจากการสำรวจความเหมาะสมของสภาพแวดล้อมในลำคลองที่จะปลูก ซึ่งต้องเป็นลำคลองที่ในอดีตเคยมีพลับพลึงธารหรือปัจจุบัน

มีพลับพลึงธารตามธรรมชาติเหลืออยู่น้อย มีระบบนิเวศที่เหมาะสมต่อการเจริญเติบโต คือน้ำต้องใสสะอาด มีน้ำไหลตลอดปี ดินตะกอนท้องน้ำเป็นดินร่วนปนทราย ลำคลองเปิดกว้าง และแสงแดดส่องได้ถึง จากนั้นประชุมหารือร่วมกับประชาชนในพื้นที่ให้รับทราบและช่วยกันดูแลรักษา นำไม้ยืนต้น ไม้คลุมดิน และหญ้าแฝกปลูกเสริม เพื่อป้องกันการกัดเซาะตลิ่ง และจัดทำโรงเรือนเพาะชำ

ส่วนการศึกษาการเพาะชำพลับพลึงธาร เพื่อการฟื้นฟูอย่างยั่งยืน โดยอุทยานแห่งชาติศรีพังงาในฐานะเป็นหน่วยงานรัฐที่รับผิดชอบดูแลพื้นที่ป่าอนุรักษ์ซึ่งเป็นพื้นที่อาศัยตามธรรมชาติที่ยังพบพลับพลึงธารอยู่ในพื้นที่ และมีเจ้าหน้าที่ที่มีความเข้าใจในบริบทของพื้นที่อาศัยตามธรรมชาติของพลับพลึง ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูพลับพลึงธารและศึกษาวิธีการที่เหมาะสมในการเพาะชำ ซึ่งจากการศึกษาพบรูปแบบการเพาะชำ

พลับพลึงธาร 2 รูปแบบ คือ (1) เรือนเพาะชำเลี้ยงน้ำ เป็นการเลียนแบบสภาพแวดล้อมคลองธรรมชาติที่พลับพลึงธารอาศัยอยู่ (2) เรือนเพาะชำไม่เลี้ยงน้ำ เป็นวิธีการเพาะชำพลับพลึงธารที่ประหยัดน้ำ โดยวางตะกร้าเพาะชำพลับพลึงธารไว้กับพื้นของโรงเรือนและหมั่นรดน้ำเป็นประจำ ข้อคำนึงสำหรับการปลูกเลี้ยงพลับพลึงธารในโรงเรือน คือ การจัดการน้ำ วัสดุปลูก และการจัดการธาตุอาหารที่เหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของพลับพลึงธารในสภาพปลูกเลี้ยง

การฟื้นฟูพลับพลึงธารได้ช่วยคืนความสมดุลของระบบนิเวศ คลองที่มีพลับพลึงธารขึ้นหนาแน่น จะมีพีชีวนิคมอื่นตามมา ได้แก่ เตยหนู ผักกุ่ม ใส่ปลาไหล และต้นไคร้หน้า ซึ่งเป็นพีชีวนิคมคุณภาพของแหล่งน้ำ ช่วยลดความแรงของกระแสน้ำ ลดการพังทลายของตลิ่งและหน้าดิน ใบที่หลุดลอยไปตามกระแสน้ำ จะเป็นแหล่งอาหาร แหล่งหลบภัย แหล่งวางไข่ของสัตว์น้ำ และดอกสีขาวกลิ่นหอมเป็นแหล่งอาหารของแมลง จึงช่วยสร้างสมดุลในระบบนิเวศแหล่งน้ำได้เป็นอย่างดี

การอนุรักษ์พันธุ์ข้าวดี

มูลนิธิข้าวขวัญได้ศึกษาและรวบรวมสายพันธุ์ข้าวมากกว่า 280 สายพันธุ์ ได้นำมาต่อยอดและขยายผลให้เกษตรกรกลุ่มเป้าหมาย ได้เรียนรู้วิธีคัดเลือกพันธุ์ข้าว เริ่มจากเอาพันธุ์ข้าวลูกผสมให้ชาวนานำไปทดลองเอาไปปลูกในที่นาของตน โดยเลือกสายพันธุ์ที่ตนเองสนใจและปลูกเป็นแปลงศึกษา พอข้าวออกรวงจะมีการเก็บข้อมูลการเจริญเติบโต ลักษณะเมล็ด ความต้านทานโรคและแมลง และอื่น ๆ

สำหรับพันธุ์ข้าวขาวตาเคลือบนิ่ม ข้าวหอมปทุมเทพ และข้าวแจ๊กเซยเบาเป็นข้าว 3 สายพันธุ์สำคัญที่เกษตรกรในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรีได้ร่วมกันทดลอง เปรียบเทียบทั้งวิธีการผลิต ผลผลิต และให้โรงสีในจังหวัดร่วมคัดเลือกเพื่อโอกาสทางการตลาดในระยะต่อไป พร้อมทั้งได้หารือกับจังหวัดให้ประกาศเป็นข้าวของจังหวัดภายใต้ชื่อ “ขวัญสุพรรณ” โดยเน้นถึงการเพาะปลูกที่ประณีต และย้ำว่าเป็นข้าวปลูกที่สุพรรณ สีข้าวที่สุพรรณ และกินที่สุพรรณ เมื่อเหลือจึงส่งไปขาย ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้คนสุพรรณได้กินข้าวดี ราคาถูก ปลอดภัย เพราะรู้แหล่งที่มา ที่สำคัญเงินหมุนเวียนอยู่ในจังหวัด

ข้อค้นพบ

แนวทางการอนุรักษ์พืชหายากและใกล้จะสูญพันธุ์นั้น สิ่งที่สำคัญที่จะต้องดำเนินการคือดูแลให้มีการกระจายพันธุ์ของพืชในสภาพพื้นที่ที่เหมาะสม เพื่อรักษาพันธุ์พืชที่กำลังจะสูญพันธุ์และประชากรพืชที่มีคุณลักษณะพิเศษสำหรับการปรับปรุงพัฒนาพันธุ์พืช การอนุรักษ์พืชที่กำลังจะสูญพันธุ์จึงเป็นเรื่องที่จะต้องนำมาพิจารณาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการวางแผนใช้ประโยชน์ไม่ให้สูญหายไปจากถิ่นกำเนิดดั้งเดิม โดยองค์ความรู้และรูปแบบการดำเนินงานซึ่งส่งผลให้ประสบความสำเร็จ ได้แก่

- ๓ การสร้างจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมของเยาวชน โดยให้ความรู้ทำให้เยาวชนมีความเข้าใจที่ถูกต้องและตระหนักถึงปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อพลับพลึงธาร กลุ่มเยาวชนเหล่านี้ได้เป็นกำลังสำคัญในการนำความรู้ไปเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ขยายผลอนุรักษ์และฟื้นฟูพลับพลึงธารในระยะยาวผ่านกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- ๓ การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการขยายพันธุ์พลับพลึงธารในตะกร้าไม้ไผ่สาน โดยเฉพาะเมล็ดพลับพลึงธาร 15-20 เมล็ด แล้วฝังทั้งตะกร้าลงคลอง รากพลับพลึงธารในตะกร้าจะยึดเกาะซึ่งกันและกันไม่ให้หลุดไปตามน้ำ ซึ่งตะกร้าไม้ไผ่จะช่วยชะลอความแรงของน้ำ เมื่อเวลาผ่านไปรากพลับพลึงธารจะแทงทะลุยึดลำคลองได้อย่างมั่นคง ส่วนตะกร้าไม้ไผ่ย่อยสลายเป็นปุ๋ยไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม
- ๓ การเรียนรู้วิถีดั้งเดิม มีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวโดยประยุกต์ใช้ในการผลิตให้สอดคล้องกับพันธุ์ข้าวและสภาพพื้นที่ เช่น การปรับปรุงบำรุงดินโดยไม่ใช้ปุ๋ยเคมี เข้าใจธรรมชาติ การใช้พืชสมุนไพรรักษาป้องกันและกำจัดศัตรูพืช การคัดเลือกและเก็บเมล็ดพันธุ์ การปรับปรุงพันธุ์ การใช้จุลินทรีย์จาวปลวกย่อยสลายฟางข้าวในแปลงนา และปรับปรุงสภาพดินให้พร้อมสำหรับการปลูกข้าวรอบต่อไป เป็นต้น

การส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน

วิถีอินทรีย์ วิถีฟื้นฟู และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

≈ จากการทำนาปีครั้งเดียวในรอบปี โดยอาศัยน้ำฝนจากธรรมชาติ ใช้แรงงานคนและสัตว์เลี้ยง อาศัยการลงแขกเอาแรงกันระหว่างเครือญาติ และเพื่อนบ้านอย่างในอดีตค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนมาใช้พันธุ์ข้าวที่มาจาก การปรับปรุงพันธุ์ ใช้สารเคมีมากขึ้น ต้นทุนสูงขึ้น คุณภาพข้าวต่ำ รายได้ลดลง อีกทั้งมีความเสี่ยงด้านสุขภาพมากขึ้น

จากสถานการณ์นี้ เกษตรกรในจังหวัดสุพรรณบุรีได้เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้การทำนาอินทรีย์อย่างยั่งยืน เริ่มจากแกนนำเกษตรกรในพื้นที่นำร่อง 4 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเดิมบางนางบวช อำเภอศรีประจันต์ อำเภอเมือง และอำเภออู่ทอง มีการพัฒนาศักยภาพและองค์ความรู้เกี่ยวกับการทำนาอินทรีย์อย่างยั่งยืนให้นำไปปฏิบัติได้จริง อีกทั้งจากความตระหนักรู้ถึงผลกระทบจากสารเคมีและการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกมาก จึงเริ่มปรับเปลี่ยนลด และเลิกใช้สารเคมี เพื่อที่จะพึ่งพาตนเองมากขึ้น โดยปรับปรุงบำรุงดิน เลือกพันธุ์ข้าวที่เหมาะสม ทำนาประณีต 1 ครั้งต่อปี รวมกลุ่มเกษตรกรปลูกข้าวปลอดสารพิษ สร้างเครือข่ายเกษตรกรที่ทำนาอินทรีย์ และนาที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เพื่อร่วมกันสืบสานและฟื้นฟูวิถีชาวนาดั้งเดิม ให้ความเคารพธรรมชาติ รักษาพิถีพิถัน ทำขวัญข้าว แพ้ท้องข้าว แสดงเด่นกำรำเคียว และรักษาพันธุ์กรรมข้าวให้เป็นแบบอย่างให้กับเกษตรกรพื้นที่ใกล้เคียง ริเริ่มสร้างตลาดข้าวพื้นบ้านอินทรีย์ เพื่อให้ผู้บริโภคเข้าถึงได้มากขึ้น

เกษตรอินทรีย์ แนวทางสร้างความยั่งยืนของภาคเกษตร

≈ “กลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านดอนเจียง” ซึ่งเป็นสมาชิกเครือข่ายเกษตรอินทรีย์จังหวัดเชียงใหม่ และเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืนภาคเหนือที่มีการขับเคลื่อนเกษตรอินทรีย์ในระดับพื้นที่มากกว่า 20 ปี สมาชิกส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมหลักสูตรเกษตรอินทรีย์และไม่เน้นการทำเกษตรแบบเชิงเดี่ยว ยังคงรวมกลุ่มทำการเกษตรแบบดั้งเดิม เน้นความหลากหลายของผลผลิตและได้นำเอาแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้กับการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืนมาอย่างต่อเนื่อง

จากการดำเนินงานที่ผ่านมา พบว่า เกษตรกรมีวิธีการทำการเกษตรที่ช่วยฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศเกษตร โดยมีการประยุกต์ปรับใช้กลไกนิเวศธรรมชาติอย่างสมดุลและสร้างความหลากหลายทางชีวภาพในระบบการเกษตร ได้แก่ (1) สร้างการหมุนเวียนธาตุอาหารในดิน เน้นใช้ปุ๋ยที่ทำจากธรรมชาติ อาทิ ปุ๋ยหมักและปุ๋ยชีวภาพ ซึ่งมีส่วนประกอบ คือ เศษอาหารที่เหลือทิ้ง เศษซากพืช เศษใบไม้ มูลสุกร และมูลไก่มาหมักรวมกันในถังพลาสติก และการย่อยสลายของจุลินทรีย์ เพื่อช่วยลดการใช้สารเคมีที่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมและคุณภาพของดินในระยะยาว และช่วยลดปริมาณขยะมูลฝอยในครัวเรือน อีกทั้งยังมีการปลูกพืชหมุนเวียน ได้แก่ ถั่วเหลือง ถั่วฝักยาว พริก กะหล่ำปลี มะเขือ และคะน้าในพื้นที่เดียวกัน เพื่อหมุนเวียนการใช้ธาตุอาหารในดิน (2) สร้างความอุดมสมบูรณ์ของดิน ซึ่งเป็นเรื่องที่เกษตรกรให้ความสำคัญสูงสุด เนื่องจากเชื่อว่าดินที่สมบูรณ์ย่อมทำให้พืชและสัตว์ที่เติบโตจากผืนดินนั้นมีความอุดมสมบูรณ์ตามไปด้วย อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับการเข้าถึงอาหารปลอดภัยจากเรือกสวนไร่นาของตนเองตามความต้องการของครอบครัว จึงได้จัดสรรพื้นที่ทำเกษตรในรูปแบบเกษตรผสมผสาน แบ่งเป็นพื้นที่นาข้าว แปลงพืชผักสวนครัว ไม้ผล ไม้ยืนต้น ขุดสระเลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ มีการปลูกพืชหมุนเวียนเพื่อควบคุม

การระบาดของโรคและแมลงรบกวนต่าง ๆ ซึ่งการปลูกพืชตระกูลถั่วยังเป็นการช่วยตรึงไนโตรเจนสู่ดิน (3) อนุรักษ์ และฟื้นฟูแนวเขตการเกษตร จากการงดใช้สารเคมีทุกชนิดและพันธุ์พืชที่ได้มาจากการตัดต่อพันธุกรรม เลือกใช้ปัจจัยการผลิตทุกอย่างที่มาจากวัสดุธรรมชาติ เน้นการฟื้นฟูสมดุลและความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศเกษตรด้วยการบำรุงดินจากอินทรีย์วัตถุ และเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพในแปลงเกษตร และ (4) พึ่งพาตนเองด้านปัจจัยการผลิต โดยผลิตด้วยตนเอง หรือใช้ปัจจัยการผลิตที่ได้มาจากชุมชนที่ใส่ใจต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม มุ่งใช้หลักธรรมชาติในการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ใช้แรงงานในครัวเรือน และหมุนเวียนวัสดุที่มีอยู่เป็นหลัก เช่น ปุ๋ยหมัก และปุ๋ยอินทรีย์ การเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวและพืชผัก การใช้ฟางข้าวคลุมดิน เป็นต้น อีกทั้งทางเกษตรกรเองยังคงมีความพยายามในการปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงภายนอกอยู่เสมอ

การทำเกษตรอินทรีย์ของกลุ่มเกษตรกรบ้านดอนเจียงยังได้ส่งต่อการอนุรักษ์พันธุกรรมพื้นบ้านทั้งพืชและสัตว์ในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนให้กับคนรุ่นใหม่ ซึ่งเป็นลูกหลานของสมาชิกในกลุ่มให้กลับคืนถิ่น ด้วยแนวคิดการสร้างงานให้กับคนในท้องถิ่นบนรากฐานของทรัพยากรในพื้นที่ ซึ่งการรวมตัวของคนรุ่นใหม่มีบทบาทอย่างมากต่อกลุ่ม โดยช่วยกระจายผลผลิตให้กับกลุ่ม ในส่วนของผู้สูงอายุ ซึ่งมีภูมิปัญญาในด้านสมุนไพร ได้นำความรู้มาต่อยอดงานแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร โดยนำพืชสมุนไพรที่มีประโยชน์มาอบแห้งแล้วบรรจุเป็นชาสมุนไพร อาทิ ชารางจืด นอกจากนั้นยังมีการแปรรูปผลผลิตอื่น ๆ เช่น การทำข้าวกล้อง ก๋วยเตี๋ยว น้ำเต้าหู้ ขนมทองเอกคินาโกะ ข้าวเกรียบว่าววางแผ่นดิบ เป็นต้น

อีกทั้งยังมีการสร้างความมั่นคงด้านการผลิตให้กับกลุ่ม ผ่านกิจกรรมการเก็บเมล็ดพันธุ์พืชท้องถิ่นเองและการเพาะขยายกล้าพันธุ์พืช ซึ่งเมล็ดพันธุ์ที่เก็บรวบรวมไว้นั้นจะนำมาหมุนเวียนเพาะปลูกในรอบต่อไป รวมทั้งการแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์อินทรีย์ระหว่างสมาชิก สำหรับแนวทางในอนาคตจะวางแผนให้แปลงของตนมีความหลากหลายของพันธุ์พืชมากขึ้น และร่วมกับสมาชิกคนรุ่นใหม่พัฒนาศูนย์การเรียนรู้ย่อยของชุมชนในการผลิตเมล็ดพันธุ์หรือกล้าพันธุ์ที่มีคุณภาพอย่างต่อเนื่อง

การอนุรักษ์ดิน น้ำ โดยนำป่ามาไว้บ้าน

คนในชุมชนอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมในรูปแบบการปลูกพืชเชิงเดี่ยว อาทิ ข้าวโพด มันสำปะหลัง และไม้ผล ส่งผลให้คุณภาพดินเสื่อมลง สารเคมีทางการเกษตรที่ใช้ถูกชะล้างลงไปในลำน้ำที่ชุมชนใช้สอย ต่อมาชุมชนได้รับความรู้เกี่ยวกับการทำแปลงเกษตรแบบผสมผสาน การปรับปรุงแปลงเกษตรเป็นแบบขั้นบันได และระบบวนเกษตร จึงได้เริ่มปรับเปลี่ยน โดยปลูกไม้ยืนต้นแทรกเข้าไปในพื้นที่เกษตรหรือปลูกในหัวไร่ปลายนาของตนเอง ซึ่งนอกจากไม้เศรษฐกิจแล้วยังมีการปลูกไม้ผลที่มีศักยภาพเชิงเศรษฐกิจ เช่น เงาะ ทุเรียน เป็นต้น อีกทั้งมีแปลงเกษตรกรรมต้นแบบเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนเรียนรู้แก่ผู้สนใจ จำนวน 7 แปลง มีการขุดสระและจัดการระบบน้ำ โดยในสวนเกษตรใช้แนวทางศาสตร์พระราชาคือการปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่างมาเป็นแนวทาง

ปรับเปลี่ยนรูปแบบการเกษตร ลดปัญหาหมอกควันและไฟป่า

≈ ชุมชนตำบลปางหินฝน จังหวัดเชียงใหม่ มีวิถีเดิมของชุมชนที่ทำการเกษตรแบบไร่หมุนเวียน เมื่อบริบทของสังคมเปลี่ยนไป รวมทั้งภาวะกดดันจากกฎหมาย นโยบายของรัฐ จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำเกษตรในพื้นที่ตำบลปางหินฝนมาเป็นรูปแบบการเกษตรใน 3 ลักษณะ ได้แก่ (1) เปลี่ยนจากไร่หมุนเวียนมาเป็นไร่ข้าวโพดทั้งหมด ไม่หลงเหลือการทำไร่หมุนเวียนอยู่เลย (2) เปลี่ยนมาเป็นการทำเกษตรแบบผสมผสานภายใต้ไร่หมุนเวียนเดิม และ (3) ยังคงมีการทำไร่หมุนเวียนแบบเดิมแต่ลดพื้นที่ให้มีขนาดเล็กลง โดยเริ่มจากการวิเคราะห์ตัวเองเพื่อนำไปสู่การปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต ซึ่งได้แก้ไขปัญหาดังกล่าวควบคู่ไปกับการจัดทำข้อมูลทะเบียนประวัติการใช้ที่ดินและการสร้างกลไกการทำงานในพื้นที่ ผลที่เกิดขึ้นทำให้พบว่าวิธีการผลิตแบบไร่หมุนเวียนไม่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมปัจจุบัน ชุมชนจึงเริ่มปรับเปลี่ยนในลักษณะแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยหันไปทำการเกษตรแบบผสมผสานในพื้นที่ไร่หมุนเวียนเดิม มีการแบ่งที่ดินเป็นแปลงย่อย โดยแบ่งเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ ปลูกผัก ปลูกไม้ผล และปลูกข้าวโพด อีกทั้ง ยังมีการปรับหน้าดินด้วยวิธีการไถกลบ เพื่อให้เหมาะกับการเพาะปลูกทางการเกษตร เช่นเดียวกับชุมชนอำเภออมก๋อยที่ทำไร่หมุนเวียนเป็นวิถีหลัก ซึ่งชุมชนยังคงปลูกข้าวไร่เป็นหลักเพื่อบริโภคในครัวเรือน โดยการปรับตัวของชุมชนเป็นไปใน 2 ลักษณะ คือ (1) การปรับเปลี่ยนจากทำไร่หมุนเวียนอย่างเดียวนในอดีต สู่การจัดการพื้นที่การใช้ประโยชน์ใหม่เพื่อเพิ่มพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ เช่น ชา กาแฟ ผลไม้ มะเขือเทศ กะหล่ำปลี เป็นต้น เน้นการจัดการพื้นที่เกษตรให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงและโอกาสทางเศรษฐกิจของชุมชน มีการปรับรอบและระยะหมุนเวียนของแปลงไร่หมุนเวียนให้เหมาะสม และ (2) ชุมชนที่ยังมีพื้นที่ไร่หมุนเวียนเป็นหลักในการปลูกข้าวเพื่อยังชีพในครอบครัว แต่เริ่มมีแนวโน้มที่จะปรับไปสู่การปลูกพืชเชิงเดี่ยว โดยเฉพาะข้าวโพดและพืชเศรษฐกิจที่หน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาส่งเสริม รวมถึงมี

บางกลุ่มที่หันกลับไปทำไร่ในแปลงไร่มุมนเวียนเดิมที่ยุคหนึ่งเคยปล่อยทิ้งร้างไว้ ทั้งนี้ การทำไร่มุมนเวียนนั้นต้องอาศัย
ธรรมชาติทั้งในการเพาะปลูก ดูแลรักษา และฟื้นฟูสภาพดินให้คืนความอุดมสมบูรณ์เพื่อเวียนกลับมาใช้อีกครั้ง
ซึ่งชุมชนได้นำภูมิปัญญา ความเชื่อ และประเพณีต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับการทำการเกษตรและรักษา
ทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ และป่า เช่น การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์พื้นบ้าน การเพาะปลูกตามฤดูกาล เพื่อลดความเสี่ยง
ต่อการเกิดโรค แมลง และภัยธรรมชาติ และการทำเกษตรที่ไม่ไถเปิดหน้าดิน เป็นต้น

ข้อค้นพบ

การส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน ให้ความสำคัญต่อวิถีการผลิตที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ ปรับเปลี่ยนแบบค่อยเป็นค่อยไป
อีกทั้งให้ความสำคัญกับการรักษาไว้ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่และการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์
โดยการได้รับการสนับสนุนด้านการรับรองมาตรฐานต่าง ๆ รวมถึงช่องทางการตลาดจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำให้
เกษตรกรสามารถขยายผลได้ โดยองค์ความรู้และรูปแบบการดำเนินงาน ซึ่งส่งผลให้ประสบความสำเร็จ ได้แก่

- ๑. **การเรียนรู้วิถีการเกษตรแบบดั้งเดิม** ซึ่งเป็นรูปแบบการเกษตรที่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่และวิถีชีวิตของชุมชน
นำมาประยุกต์ใช้โดยผสมผสานความรู้ทางวิชาการจากภายนอก มีส่วนสำคัญในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต
เพื่อลดต้นทุนและแก้ปัญหาในการผลิต ซึ่งสร้างความเชื่อมั่นในการปรับเปลี่ยนรูปแบบการเกษตรไปสู่
เกษตรกรรมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและช่วยลดปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ได้อย่างเป็นรูปธรรมและขยายผลได้
- ๒. **การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างเกษตรกร** ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ให้กำลังใจซึ่งกันและกัน
ช่วยในการหนุนเสริมและขับเคลื่อนการฟื้นฟูระบบนิเวศเกษตรและความหลากหลายทางชีวภาพในระบบเกษตร
อินทรีย์ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมอย่างครบวงจร
- ๓. **ปัญหาอุปสรรคการเกษตรอินทรีย์และเกษตรกรรมยั่งยืน** ยังขยายผลอยู่ในวงจำกัด เนื่องจากขาดการสนับสนุน
จากนโยบายของภาครัฐอย่างจริงจัง เกษตรกรยังเห็นว่ายุ่งยากและให้ผลผลิตต่ำ มีความเคยชินต่อวิถีงานข้าว
และการผลิตแบบเดิม
- ๔. **ทิศทางเกษตรกรรมยั่งยืนในอนาคต** ต้องสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้บริโภคว่าผลผลิตมาจากแปลงที่มีคุณภาพ
และได้มาตรฐาน ปลอดภัยจากสารพิษหรือสารเคมีสังเคราะห์ เอื้อต่อการรักษาสิ่งแวดล้อม เพื่อตอบโจทย
ความต้องการของผู้บริโภคและแนวโน้มธุรกิจอาหารเพื่อสุขภาพ

การรักษานิเวศประวัติศาสตร์

สร้างคุณค่าให้ต้นไม้ใหญ่ สร้างการมีส่วนร่วมรักษาพื้นที่สีเขียวในเมืองเก่า

≈ “เชียงใหม่” อดีตนครหลวงของอาณาจักรล้านนาที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานกว่า 700 ปี มีความงดงามของเมือง วัด และโบราณสถาน ร่มรื่นด้วยเงาต้นไม้ใหญ่อายุหลักร้อยปีจำนวนมากที่ยืนต้นเป็นร่มเงาให้เมืองมายาวนาน แต่ด้วยการขยายตัวของเมืองและการท่องเที่ยวทำให้การใช้ประโยชน์ที่ดินมีการเปลี่ยนแปลง พื้นที่สีเขียวลดลง ฝุ่นละอองขนาดเล็กในอากาศสูงเกินค่ามาตรฐานโดยเฉพาะในช่วงฤดูร้อน การเพิ่มพื้นที่สีเขียวในเมืองจึงเป็นแนวคิดหนึ่งที่จะช่วยบรรเทาปัญหาฝุ่นละอองขนาดเล็กในอากาศ นอกจากนั้นต้นไม้ใหญ่ยังมีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของเมืองเชียงใหม่ เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของผู้คนและชุมชนในเมือง รวมถึงเป็นศูนย์กลางการใช้พื้นที่สำหรับกิจกรรมชุมชนในเมืองเชียงใหม่

ดังนั้น การอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่และการจัดการพื้นที่สีเขียวในพื้นที่เมืองเก่าเชียงใหม่ จึงเน้นไปที่การดำเนินงานร่วมกับวัดและการสร้างความภาคภูมิใจและความห่วงใยให้กับคนในชุมชนต่อความสำคัญของต้นทุนเดิมที่ประกอบด้วยระบบนิเวศสำคัญ อาทิ ต้นไม้ใหญ่ แหล่งน้ำ ภูเขา และสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ ซึ่งบอกเล่าถึงการสร้างบ้านแปลงเมืองที่ยึดหลักชัยมงคล 7 ประการ รวมถึงความสัมพันธ์ของต้นไม้กับการสร้างเมือง เช่น ไม้หมากเมือง ไม้หมากทาง และไม้หมากถิ่น เป็นต้น เพื่อสร้างเป็นเอกลักษณ์และจุดหมายให้คนเดินทางมองเห็นได้แต่ไกลเพื่อไม่ให้หลงทาง เช่น ต้นยางนาที่ปลูกอยู่ข้างเสาอินทขิลในบริเวณวัดเจดีย์หลวง ซึ่งมีอายุมากกว่า 200 ปี และสูงไม่น้อยกว่า 40 เมตร สำหรับการเพิ่มพื้นที่สีเขียว รวมถึงการดูแลและอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่ในศาสนสถานที่ได้รับความร่วมมือจากวัดต่าง ๆ ในเมืองเชียงใหม่เป็นอย่างดี เพราะเป็นการดำเนินงานที่ส่งเสริมการเป็นพื้นที่นันทนาการของชุมชนและเป็นพื้นที่ดำเนินกิจกรรมร่วมกันระหว่างวัด ประชาชน และชุมชน ส่งเสริมให้พื้นที่สีเขียวและภูมิทัศน์

เมืองมีคุณภาพ ประชากรในเมืองมีสุขภาพที่ดีทั้งร่างกายและจิตใจ รวมถึงสภาพแวดล้อมของเมืองให้มีความน่าอยู่อาศัย จากการสำรวจสภาพและสุขภาพของต้นไม้ใหญ่ในเขตเมืองเก่า พบว่ามีต้นไม้ใหญ่ประมาณ 500 ต้น ในจำนวนนี้มีต้นไม้ที่มีอายุกว่าร้อยปีอยู่ด้วยไม่ต่ำกว่า 100 ต้น

จากการให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกคนในชุมชน มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเวทีประชุมต่าง ๆ ทำให้สมาชิกในชุมชนเห็นคุณค่าของต้นไม้มากขึ้น และขยายการดูแลต้นไม้ไปยังชุมชนอื่น อีกทั้ง สมาชิกในชุมชนได้ร่วมกันสร้างกฎระเบียบชุมชนขึ้นเพื่อมาช่วยดูแลต้นไม้และสภาพแวดล้อม เช่น กรณีของชุมชนหมื่นสาร ซึ่งตั้งอยู่ในเขตพื้นที่เชื่อมต่อกับเมืองเก่า เป็นชุมชนที่มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยว ไม่มีพื้นที่ว่างสาธารณะ และที่ดินบริเวณนี้ราคาแพง ชุมชนจึงร่วมกันออกแบบจัดการพื้นที่สีเขียวให้มีเพิ่มขึ้น เช่น การปลูกต้นไม้ ไม้ดอก ไม้ประดับเพิ่ม บริเวณหน้าบ้านของตน การฟื้นฟูดูแลต้นไม้ในพื้นที่ชุมชนและวัด การทำสวนผักอินทรีย์หน้าบ้านและบริเวณรอบบ้าน เป็นต้น นอกจากนี้ ยังจัดกิจกรรมประกวดหน้าบ้านสวยงาม เพื่อเป็นการสร้างแรงจูงใจให้สมาชิกในชุมชนดูแลบ้านเรือนและต้นไม้ของตนให้สวยงามอยู่เสมอ

เชื่อมโยงประวัติศาสตร์สู่ป่าชุมชนแห่งการเรียนรู้

≈ “ป่าดงหนองเอียด” ประกอบด้วยป่าเต็งรัง และป่าดิบแล้ง ในผืนป่าปรากฏร่องรอยให้เห็นถึงวิถีชีวิตของบรรพบุรุษ ในอดีต นั่นคือ เส้นทางโบราณที่ผู้คนใช้สัญจรระหว่าง หมู่บ้านจนลึกกร่อนเป็นเส้นทางลึกมากกว่า 3 เมตร ซึ่งในภาษาถิ่นเรียกว่า “ทางโสก” ชุมชนเชื่อว่าเส้นทางนี้เป็นเส้นทางสัญจรที่นายฮ้อยหรือพ่อค้าวัวควายรวบรวม วัวควายในพื้นที่ใกล้เคียงเพื่อนำไปขายในภาคกลาง ซึ่งในพื้นที่อำเภอจตุรพักตรพิมานหลงเหลือ “ทางโสก” เพียงในพื้นที่ป่าดงหนองเอียดเท่านั้น

ปัจจุบันป่าชุมชนดงหนองเอียดกลายเป็นสถานที่ประวัติศาสตร์ชุมชนและสภาพป่ามีการฟื้นฟูตัวเองได้ดี นอกจากการอนุรักษ์ป่าและเส้นทางสัญจรโบราณเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และเชื่อมโยงอดีตเข้ากับปัจจุบันแล้ว ยังพบว่าการอนุรักษ์ “ทางโสก” ส่งผลดีต่อความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ด้วย โดยริมทางเดินทั้งสองฝั่งของทางลึก ซึ่งเป็นกำแพงดินสูงจะมีโพรงขนาดเล็ก ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ต่าง ๆ ในผืนป่าแห่งนี้ อาทิ นกเค้า กระรอก กระแต บั้ง เป็นต้น และป่าแห่งนี้ยังเป็นแหล่งอาหารป่าของชุมชน โดยพืชที่พบมาก ได้แก่ ลำไยป่า มะค่าแต้ กระบก แดง ลูกหยี มะหาด หว่าสีชมพู ชะมวง มังคุดป่า ลองกอง มะม่วงหิวแมงวัน สมอพิเภก นมน้อย มะกอก นอกจากพืชอาหาร ดังกล่าวยังมีสิ่งทีเรียกว่าเป็นพระเอกของป่าดงหนองเอียดอีกจำนวนมากนั่นคือ “เห็ด” นานาชนิด อาทิ เห็ดนกแขกเห็ดขี้เถ้าดำ เห็ดขี้เถ้าขาว เห็ดดิน เห็ดปลวกแดง เห็ดปลวกจิก เห็ดแดงขาวขาว เห็ดแดงขาแพง เป็นต้น ชุมชนจะเก็บหาพืชจากป่าเพื่อบริโภคในครัวเรือน หากมีมากเกินไปที่จะบริโภคในครัวเรือนจะนำไปขายที่ตลาดนัดบ้านดงแดง

นอกจากนี้ ป่าชุมชนดงหนองเอียดยังเป็นสถานที่ถ่ายทอด “รูปแบบของชุมชนต้นแบบฟื้นฟูป่า” ที่เหมาะสมกับสภาพชุมชน เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชนต่าง ๆ เครือข่ายป่าชุมชน รวมทั้งสถาบันการศึกษา ให้เข้ามาเรียนรู้ โดยจัดเป็นเส้นทางศึกษารวมชาติ รวมถึงการวางแผนเก็บข้อมูลการศึกษาแมลง ของป่า และพืชสมุนไพรที่เกี่ยวข้องกับวิถีชุมชน จากการดำเนินงานของชุมชนที่มีการดำเนินกิจกรรมและรูปแบบที่ดี มีเอกลักษณ์จึงนำไปสู่การดำเนินงานในพื้นที่ขยายผล 2 พื้นที่ คือ “ป่าโคกใหญ่ค่าปลากั้ง” เน้นฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรมให้กลับคืนความสมบูรณ์ รวมทั้งมีแหล่งน้ำซับ

ตามธรรมชาติเพื่อให้ปลากังได้คืนถิ่น และ “ป่าดอนหนองโจน” ที่เน้นการฟื้นฟูดินเสื่อมโทรมและป่าที่ถูกบุกรุก รวมถึงการอนุรักษ์ป่าสาธารณประโยชน์ของชุมชน และการป้องกันการลักลอบนำขยะมาทิ้ง โดยจัดให้มีสายตรวจขยะของชุมชน นอกจากนี้ มีกิจกรรมนำร่องในพื้นที่ขยายผลโดยได้จัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติในป่าชุมชน วางแปลงศึกษาป่าชุมชนและในทุ่งนาใกล้เคียง รวมทั้งการสื่อสารในชุมชนและสังคมเพื่อถ่ายทอดการอนุรักษ์ป่าและนิเวศเกษตร โดยคิดค้นชุดการแสดงท้องถิ่นที่ทำจากหนังบักตื้อหรือหนังประโมทัย (หนังตะลุงอีสาน) เพื่อสร้างความตระหนักในการดูแลรักษาป่าชุมชนร่วมกันมากขึ้น

ข้อค้นพบ

การสร้างคุณค่าให้กับทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นโดยการเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์และความเป็นมาของชุมชน ทำให้ชุมชนเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ใกล้ตัว ทำให้สามารถสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการร่วมกันดูแลรักษา และพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนและเยาวชนในพื้นที่ รวมทั้งต่อยอดไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในภาพรวม ซึ่งการปรับใช้องค์ความรู้และรูปแบบการดำเนินงานซึ่งส่งผลให้ประสบความสำเร็จ ได้แก่

- **การถ่ายทอดประวัติศาสตร์และเชื่อมโยงธรรมชาติกับวัฒนธรรม** เป็นการสืบค้น รวบรวม และบันทึกข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชน เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวแก่กลุ่มเป้าหมาย ทั้งในรูปแบบเอกสาร การบอกเล่าโดยตรง และการนำเสนอผ่านสื่อต่างๆ
- **การสร้างความเข้าใจและตระหนักแก่ผู้เกี่ยวข้อง** โดยส่งเสริมกระบวนการทำงานอย่างมีส่วนร่วมของคนในการช่วยดูแล เป็นหูเป็นตา และสร้างกลไกให้ทุกคนรู้สึกเป็นเจ้าของ ซึ่งทำให้ประชาชนเห็นคุณค่าและช่วยกันดูแลรักษาพื้นที่นิเวศเชิงประวัติศาสตร์ที่เป็นต้นทุนสำคัญมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชาวล้านนา ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของชุมชน
- **การสำรวจและจัดทำฐานข้อมูลต้นไม้ใหญ่** โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนกับนักวิชาการ ช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพรรณไม้ มีข้อมูลและประวัติเกี่ยวกับต้นไม้ใหญ่ที่มีคุณค่าในพื้นที่ เอื้อต่อการบำรุงรักษาต้นไม้แต่ละต้นให้มีสุขภาพที่ดี ให้อยู่คู่กับชุมชน

การจัดการพื้นที่สีเขียวในเมือง

“หมอตันไม้ หรือ รุกขกร” ผู้ซึ่งเข้าใจธรรมชาติและเมือง

≈ จังหวัดเชียงใหม่มีการเติบโตอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ต้นไม้ใหญ่ในเขตเมืองเก่าเชียงใหม่อยู่ในภาวะวิกฤตขาดการดูแลรักษาอย่างถูกวิธี ซึ่งตามธรรมชาติต้นไม้สามารถรักษาตัวเองได้ หากต้นไม้ในเมือง ซึ่งได้รับความเสียหายจากการเติบโตของเมือง หรือการตัดแต่งอย่างผิดวิธี ไม่ถูกต้องตามหลักการ เน้นตัดยอดเพื่อให้ต้นไม้สั้นลง ส่งผลให้ต้นไม้ยืนต้นตาย ไม่ได้ได้รับการรักษาที่ถูกต้อง และทำให้พื้นที่สีเขียวในเมืองลดลงไปด้วย

‘หมอตันไม้ หรือ รุกขกร’ จึงมีความสำคัญมากในการช่วยดูแลรักษาสุขภาพของต้นไม้ตั้งแต่การปลูก การตัดแต่งกิ่ง การป้องกันรักษาโรคและแมลงและโรคพืชอื่น ๆ เพื่อความปลอดภัยต่อประชาชนโดยรอบและอาคารสถานที่ในชุมชน จึงได้มีการถ่ายทอดองค์ความรู้หมอตันไม้และเทคนิควิธีการในการดูแลรักษาต้นไม้ใหญ่แก่ชุมชน ซึ่งเป็นการสร้างเครือข่ายดูแลรักษาต้นไม้ใหญ่อย่างถูกหลักวิชาการ เพื่อร่วมกันดูแลรักษาและอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่ที่อยู่ในชุมชนและเขตเมืองให้คงอยู่ร่วมกันได้ในสภาพพื้นที่ที่มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปโดยไม่ต้องตัดหรือโค่นทิ้ง

การดำเนินงานของทีมหมอตันไม้หลัก ๆ คือการสำรวจ ขึ้นทะเบียน บันทึกที่ตั้ง และวินิจฉัยหาวิธีการจัดการดูแลต้นไม้อย่างถูกวิธีภายใต้บริบทการขยายตัวของเมือง ในการเพิ่มประสิทธิภาพการอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่ และการจัดการพื้นที่สีเขียวเมืองเก่าเชียงใหม่ จึงดำเนินการส่งเสริมให้หมอตันไม้มีบทบาทในการฟื้นฟูอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่และพื้นที่สีเขียวโดยการสนับสนุนให้ประชาชนทั่วไป ตัวแทนชุมชน เด็กเยาวชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้าร่วมอบรม “หมอตันไม้” เพื่อนำองค์ความรู้และเทคนิควิธีการในการดูแลรักษาต้นไม้ใหญ่ไปใช้ในการดูแลรักษาและอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่ที่อยู่ในชุมชนและเขตเมือง

ข้อค้นพบ

แม้ว่าต้นไม้จะสามารถฟื้นฟูสภาพหรือรักษาตัวเองได้ แต่หากเกิดความเสียหาย โดยไม่ได้รับการรักษาอย่างถูกวิธี ก็จะทำให้ต้นไม้ตายลงได้เช่นกัน ฉะนั้นจึงต้องมีหมอดต้นไม้หรือรุกขกร ที่มีองค์ความรู้ในการดูแลรักษาสุขภาพของต้นไม้ โดยเฉพาะต้นไม้ที่เติบโตในเมืองและมีการตัดแต่งไม่เป็นไปอย่างเหมาะสม ซึ่งต้นไม้เหล่านี้ต้องได้รับการดูแลรักษาอย่างถูกต้อง การปรับใช้องค์ความรู้และรูปแบบการดำเนินงานซึ่งส่งผลให้ประสบความสำเร็จ ได้แก่

- ๑ การฟื้นฟูอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่และพื้นที่สีเขียว โดยการสนับสนุนให้ประชาชนทั่วไป ตัวแทนชุมชน เยาวชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้าร่วมอบรมความรู้หมอดต้นไม้ นำองค์ความรู้และเทคนิควิธีการในการดูแลรักษาต้นไม้ใหญ่ ไปใช้ในการดูแลรักษาและอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่ที่อยู่ในชุมชนและเขตเมือง จนทำให้หมอดต้นไม้เป็นที่รู้จักของคนเชียงใหม่ หากมีปัญหาเกี่ยวกับต้นไม้ใหญ่ก็จะนึกถึงหมอดต้นไม้ภายใต้โครงการเป็นลำดับแรก
- ๒ การดำเนินงานและส่งต่อความรู้หมอดต้นไม้ ให้กับกลุ่มอาสาสมัครหมอดต้นไม้ชุมชน เยาวชน มหาวิทยาลัย และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อทำหน้าที่สานต่อการดูแลรักษาต้นไม้ใหญ่ โดยการอบรมได้รับการสนับสนุนวิทยากรจากโครงการหมอดต้นไม้อาสา มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ของหมอดต้นไม้และเทคนิควิธีการในการดูแลรักษาต้นไม้ใหญ่และการรักษาพื้นที่สีเขียวให้คงอยู่ โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน เยาวชน มหาวิทยาลัย และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการฟื้นฟูอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่และพื้นที่สีเขียวที่ถูกหลักวิชาการ
- ๓ ความร่วมมือของเอกชนเจ้าของที่ดิน เป็นสิ่งสำคัญในการดูแลรักษาต้นไม้ใหญ่และเพิ่มพื้นที่สีเขียวในเมือง เนื่องจากปัจจุบันเมืองขยายตัวจนมีพื้นที่สาธารณะไม่มากนัก แต่ยังมีที่ดินเอกชนบางแปลงที่ยังคงเป็นพื้นที่ว่าง หรือยังคงพื้นที่สีเขียวตามธรรมชาติไว้ หากส่งเสริมหรือจูงใจให้ยังคงรักษาสภาพทางธรรมชาติเหล่านั้นไว้ จะทำให้เกิดความร่มเย็นและความร่มรื่นแก่เมือง

การฟื้นฟูและอนุรักษ์สัตว์น้ำ

“วังปลา” แหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่น

≈ พื้นที่ลุ่มน้ำลำเซบาย ตำบลนาแก อำเภอค่าเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร มีพื้นที่ป่าทามที่ในช่วงฤดูปลาวางไข่จะมีปลาที่พบมากในท้องถิ่นมาวางไข่เป็นจำนวนมาก รวมทั้งปลาจากแม่น้ำโขงที่ว่ายทวนน้ำมาเพื่อวางไข่ ซึ่งจะมีชาวประมงรอดักจับปลาในช่วงนั้นเป็นจำนวนมากทำให้ปลาไม่สามารถขยายพันธุ์ได้ บางชนิดมีจำนวนลดน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด อีกทั้งพบเห็นได้ยากกว่าปกติหรือสูญหายไป

ดังนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จึงร่วมกันสำรวจพื้นที่ลุ่มน้ำลำเซบายเพื่อวางจุดในการทำวังปลาเพื่อให้ปลาที่มาวางไข่มีที่หลบภัย ซึ่งพิจารณาความเหมาะสมจากปัจจัยต่าง ๆ เช่น สภาพภูมิประเทศ ลักษณะลำน้ำ ความเร็วของกระแสน้ำ ช่วงเวลาน้ำหลาก เป็นต้น โดยการทำวังปลาที่ลุ่มน้ำลำเซบายจะใช้ไม้ไผ่ที่มีความยาว 20 - 30 เมตร ปักลงในน้ำเพื่อกำหนดจุดและนำกิ่งไม้วางสุมไว้ในน้ำ ซึ่งเป็นการใช้วัสดุธรรมชาติที่ย่อยสลายได้ตามกาลเวลา โดยได้จัดทำวังปลาในพื้นที่ลุ่มน้ำลำเซบายตอนกลางจำนวน 4 แห่ง ในตำบลนาแก อำเภอค่าเขื่อนแก้ว ซึ่งได้รับความสนใจอย่างมากจากสมาชิกชุมชนในการเข้าร่วมกิจกรรมการจัดทำวังปลาในบริเวณพื้นที่ชุมชนตนเองและทำให้เกิดความสนใจในการเข้าร่วมการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นมากขึ้น นอกจากนี้

ชุมชนได้ร่วมหารือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อออกข้อบังคับที่มีความยืดหยุ่นให้มีช่วงเวลาในการจับปลา และธรรมาภิบาลไม่ให้มีการจับปลาบริเวณที่ทำวังปลาเพื่อเป็นการอนุรักษ์ปลาในระยะวางไข่และอนุบาลปลาวัยอ่อน รวมทั้งมีการจัดกิจกรรมการอนุรักษ์และบำรุงวังปลาร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ

เช่นเดียวกับลำห้วยทับทัน ในอดีตมีผู้ที่จับปลาโดยใช้ยาเบื่อจากรากต้นหางไหล เมื่อมีการใช้กันอย่างแพร่หลาย ส่งผลเสียต่อระบบนิเวศและทำให้ปลาท้องถิ่นบางชนิดสูญหายไป เช่น ปลาควาย เป็นต้น ดังนั้น องค์กรการบริหารส่วนตำบลศรีสุข จังหวัดสุรินทร์ จึงจัดเวทีแลกเปลี่ยนทำความเข้าใจเรื่องการจับสัตว์น้ำร่วมกับผู้นำชุมชน สมาชิกในชุมชน ทำให้เกิดความตระหนักมากขึ้น และได้หารือพร้อมทั้งลงพื้นที่สำรวจจุดที่จะดำเนินการจัดทำวังปลา จำนวน 30 หลัง ระยะทาง 500 เมตร โดยใช้ไม้ไผ่ซึ่งเป็นวัสดุจากธรรมชาติที่สามารถย่อยสลายได้และไม่ทำลายระบบนิเวศลำน้ำ เพื่อให้ปลาสามารถเข้าไปหลบภัยได้ อีกทั้งจัดทำอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อนด้วย โดยมีคณะกรรมการชุมชนและสมาชิกในชุมชนช่วยกันดูแล สอดส่อง และขอความร่วมมืองดจับสัตว์น้ำในบริเวณเขตพื้นที่ห้ามจับสัตว์น้ำตามที่ได้กำหนดไว้ จัดทำพื้นที่วังปลาไว้ในลำห้วยทับทันในหลายจุด รวมทั้งห้ามรุกกล้าที่ดินแนวเขตพื้นที่ป่าและริมตลิ่ง และได้มีการกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้กระทำผิดซึ่งเป็นที่รับทราบร่วมกันของชุมชนในบริเวณรอบลำห้วยทับทันและป่ากุดหวาย

นอกจากนี้ ได้จัดตั้งกลุ่มเครือข่ายอาสาสมัครรักษาห้วยทับทันและป่ากุดหวาย จากเวทีอบรมเชิงปฏิบัติการให้ความรู้เรื่อง สัตว์ป่า สัตว์น้ำ พันธุ์ไม้ในบริเวณลำห้วยทับทันและป่ากุดหวายโดยมีวิทยากรจากสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสุรินทร์ รวมทั้งจัดศึกษาดูงานในพื้นที่ที่มีการดำเนินงานอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ที่เกิดความสำเร็จแล้วในจังหวัดอื่น ๆ ซึ่งกลุ่มเครือข่ายนี้มีความรู้ ความเข้าใจจนสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับสมาชิกในชุมชนและบุคคลภายนอกที่สนใจได้

แปลงอนุรักษ์ปุ๋ยแสม ความร่วมมือพื้นฟูทรัพยากรชุมชน

≈ ปุ๋ยแสม หรือ ปุ๋ยเปียว เป็นทรัพยากรสัตว์น้ำที่เป็นแหล่งอาหารและรายได้ให้กับชาวประมงในพื้นที่อ่าวบ้านดอน ในอดีตปุ๋ยเปียวในพื้นที่อ่าวบ้านดอนมีจำนวนมาก มีชาวประมงจากชุมชนรอบอ่าวและนอกพื้นที่เข้ามาจับหาปุ๋ยจำนวนมากทั้งตัวใหญ่และตัวเล็กจึงไม่เหลือแม่ปูที่สามารถขยายพันธุ์ต่อไปได้ จึงทำให้จำนวนปุ๋ยเปียวลดลงอย่างมาก จากที่เคยจับได้เฉลี่ย 10 กิโลกรัมต่อคนต่อวัน เหลือเพียง 5 กิโลกรัมต่อคนต่อวัน

ชุมชนเห็นถึงปัญหานี้จึงได้ร่วมกันจัดทำแปลงอนุรักษ์และขยายพันธุ์ปุ๋ยเปียวในพื้นที่ป่าชายเลนโดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณเริ่มต้นจากกองทุนสิ่งแวดล้อม ซึ่งเริ่มจากการสำรวจและเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการขยายพันธุ์ของปุ๋ยเปียวและชุมชนที่มีความพร้อมในการบริหารจัดการแปลงอนุรักษ์และขยายพันธุ์ปุ๋ยเปียว เริ่มดำเนินการแปลงแรกในพื้นที่โรงเรียนบ้านปากกะแตะ โดยกันพื้นที่ในป่าชายเลนด้วยตาข่ายให้มีขนาดพื้นที่ 5 ไร่ หารือสมาชิกในชุมชนเพื่อกำหนดกฎระเบียบ กติกา และตั้งคณะทำงาน รวบรวมแม่ปูไข่นอกกระดองจากสมาชิกชุมชนนำมาปล่อยในคอกและประชาสัมพันธ์ให้สมาชิกในชุมชนไม่จับหาปูในบริเวณแปลงอนุรักษ์ ปัจจุบันมีแปลงขยายพันธุ์ปุ๋ยเปียวในพื้นที่ป่าชายเลนทั้งหมด 4 แปลง รวมพื้นที่ 32 ไร่

นอกจากฟื้นฟูจำนวนปุ๋ยเปียวโดยการปล่อยแม่ปูไข่นอกกระดองในแปลงอนุรักษ์และขยายพันธุ์ปุ๋ยเปียวแล้ว ยังได้ทดลองวิธีการเพาะฟักไข่และการอนุบาลตัวอ่อนไว้ก่อนระยะหนึ่งแล้วจึงปล่อยสู่ธรรมชาติต่อไป อีกทั้งแปลงขยายพันธุ์ปุ๋ยเปียวทั้ง 4 แห่งนี้ ยังเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับเยาวชนในพื้นที่และบุคคลทั่วไปที่สนใจการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำในป่าชายเลนอ่าวบ้านดอนอีกด้วย

บ้านปลา ธนาคารปูไข่ ภูมิปัญญาสู่การอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเล

☞ กลุ่มชุมชนรอบอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่อยู่ติดฝั่งทะเลที่ส่วนมากมีอาชีพการประมง จับปลา และปูม้าเพื่อบริโภคในครัวเรือนและนำไปขายเพื่อดำรงชีพ เมื่อความต้องการของผู้บริโภคมากขึ้น ทำให้เกิดการทำการประมงที่มีการใช้เครื่องมือประมงแบบทำลายล้าง เช่น เรืออวนลาก เรืออวนล้อม เรือคราดหอย เป็นต้น เพื่อจับสัตว์น้ำครั้งละมาก ๆ ส่งผลให้สัตว์น้ำมีจำนวนลดลงอย่างมาก บางชนิดเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์

ชุมชนรอบอ่าวบ้านดอนประสบปัญหาดังกล่าว สมาชิกในชุมชนและกลุ่มอนุรักษ์ในพื้นที่เล็งเห็นปัญหาและเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บูรณาการภูมิปัญญาชาวบ้านในการทำบ้านปลา ตามแนวชายฝั่งอ่าวบ้านดอน ซึ่งปกติแล้วชุมชนจะทำบ้านปลาเพื่อดักจับปลาเพียงอย่างเดียว จึงได้ปรับเปลี่ยนนำมาใช้ในการอนุรักษ์ปลาและสัตว์น้ำในช่วงฤดูวางไข่ วิธีการทำบ้านปลานั้นจะนำไม้ไผ่ความยาวประมาณ 30 เมตร มาปักเป็นลักษณะคล้ายกระชังและวางท่อนแนวเขตให้เห็นชัดเจน เป็นการอนุบาลปลาและสัตว์น้ำวัยอ่อนชนิดอื่น ๆ มีการตั้งกฎ กติกา ร่วมกัน อาทิ ห้ามใช้เครื่องมือประมงที่มีการกระทุ้งในทะเลเพราะจะทำให้เกิดคลื่นและเสียงกระแทกที่เป็นอันตรายต่อปลาที่กำลังวางไข่และสัตว์น้ำวัยอ่อน

นอกจากนี้ กลุ่มอนุรักษ์และสมาชิกในชุมชนได้ร่วมกันจัดทำธนาคารปูไข่เพื่อเพาะฟักตัวอ่อนก่อนจะปล่อยสู่ทะเล เริ่มแรกได้จัดทำในรูปแบบกระชังลอยน้ำในทะเลและติดตั้งบั้งลมจากโซล่าเซลล์เพื่อให้อากาศตลอดเวลา แต่พบว่าวิธีดังกล่าวต้องใช้งบประมาณและจำเป็นต้องมีคนเฝ้าตลอดเวลา เกิดความไม่ต่อเนื่องในการดำเนินงาน จึงได้ปรับเปลี่ยนมาเป็นรูปแบบธนาคารปูไข่ที่ให้สมาชิกในกลุ่มประมงในพื้นที่อ่าวบ้านดอนนำปูม้าที่จับได้มาใส่ไว้ในตะกร้าที่ผูกไว้บริเวณท้ายเรือของตัวเอง เพื่อให้แม่ปูละลายไข่ในน้ำก่อนนำไปขายและสร้างการมีส่วนร่วมเกิดความตระหนักของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเอง

ข้อค้นพบ

การฟื้นฟูและอนุรักษ์สัตว์น้ำท้องถิ่นเป็นการนำองค์ความรู้เรื่องสัตว์น้ำที่มีอยู่ในชุมชนมาประยุกต์ใช้ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมจากสมาชิกในชุมชน จึงต้องให้ความสำคัญกับการประชาสัมพันธ์สร้างความรู้ ความเข้าใจเพื่อให้สมาชิกชุมชนได้ร่วมปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน นอกจากนี้ ยังเป็นกิจกรรมที่เห็นผลเชิงประจักษ์เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน จึงเป็นกิจกรรมที่สร้างความเชื่อมั่นให้กับชุมชนในการต่อยอดไปสู่การอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรท้องถิ่นในประเด็นอื่น โดยมีการปรับใช้องค์ความรู้และรูปแบบการดำเนินงานซึ่งส่งผลให้ประสบความสำเร็จ ได้แก่

- ❖ **การมีผู้นำที่มีบทบาทในการสื่อสารองค์ความรู้** ทำให้เกิดการยอมรับ เมื่อผู้นำให้ความสำคัญทำให้ชุมชนมีความเข้าใจและเชื่อมั่น เกิดความหวงแหนในทรัพยากรท้องถิ่นและร่วมกันขับเคลื่อนการอนุรักษ์ ฟื้นฟูต่อไป เมื่อชุมชนเห็นถึงผลสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานจึงมีการต่อยอดองค์ความรู้ให้กับชุมชนอื่น ๆ เพื่อร่วมกันอนุรักษ์ต่อไป
- ❖ **การสร้างต้นแบบที่ประสบความสำเร็จชัดเจน** ที่เริ่มจากการลงมือทำในชุมชนเดียวโดยร่วมกันจัดทำวังปลา มีการเรียนรู้ และปรับเปลี่ยนลักษณะวิธีการให้เหมาะสมกับพื้นที่เพื่อสามารถนำไปใช้เป็นต้นแบบในพื้นที่อื่น ๆ ได้ และเมื่อมีการเผยแพร่องค์ความรู้ความสำเร็จจากพื้นที่ต้นแบบและได้รับการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทำให้หมู่บ้านอื่น ๆ ในตำบล มีความเข้าใจและเกิดแรงจูงใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ในลุ่มน้ำจากการเห็นความสำเร็จที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่จัดทำวังปลา เช่น ปลาท้องถิ่นที่เคยหายไปในระยะหนึ่ง กลับมาพบเห็นในพื้นที่เช่นเดิม เป็นต้น

ส่วนที่ 4

องค์ความรู้ บทเรียน และผลสำเร็จ
ของกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
และสิ่งแวดล้อม

การพัฒนาเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

เครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำแม่แตง

≈ เมื่อกระแสทุนนิยมเริ่มเข้ามาในพื้นที่ ทำให้ผู้คนในชุมชนปรับเปลี่ยนวิถีในการดำเนินชีวิต โดยเปลี่ยนมาปลูกพืชเชิงเดี่ยว อาทิ ข้าวโพดและกระเทียมมากขึ้น ทำให้เกิดการบุกรุกแผ้วถางป่า เพื่อขยายพื้นที่การเกษตร ส่งผลให้การทำเกษตรกรรมของผู้คนในอำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่เริ่มเปลี่ยนไป เกิดปัญหาพิพาทเรื่องป่าไม้ และการใช้ที่ดินในพื้นที่กันอย่างรุนแรงระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ รวมถึงกรณีการพัฒนาโครงการเหมืองถ่านหินลิกไนต์

ในพื้นที่อำเภอเวียงแหงเมื่อปี 2544 ทำให้เกิดความตื่นตัวในปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิทธิชุมชน จนเกิดเป็น “เครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน” ที่เกิดจากการรวมกลุ่มของผู้นำชุมชน และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมและข้อจำกัดในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ตนเอง

การขับเคลื่อนการทำงานของเครือข่ายที่ผ่านมา ได้นำไปสู่การปรับกระบวนการทำงานร่วมกันใหม่ระหว่างภาครัฐ เอกชน ภาคประชาสังคม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชาวบ้าน โดยเครือข่ายเป็นตัวประสานขับเคลื่อนการทำงานไปพร้อม ๆ กัน เช่น กรณีพื้นที่ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ ตำบลเมืองแหง ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยได้ดำเนินการจัดตั้งและขึ้นทะเบียนป่าชุมชนเพื่อเป็นกรอบและแนวทางในการดูแลรักษาพื้นที่ป่า อาศัยกลไกของรัฐ และการมีส่วนร่วมของชุมชนและเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการอนุรักษ์ และร่วมกันจัดการ ฟื้นฟูให้ป่ามีความสมบูรณ์เพิ่มขึ้น

กลุ่มคนฮักมก้อย

≈ อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่เสี่ยงในการเกิดไฟฟ้าและมีข้อจำกัดในการจัดการไฟฟ้าหลายด้าน ซึ่งมีกลุ่มคนฮักมก้อยที่เกิดจากการรวมตัวกันของกลุ่มผู้นำในพื้นที่ ประกอบด้วยสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และภาคีที่เกี่ยวข้องในระดับอำเภอ มีบทบาทในการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหา ประสานความร่วมมือระหว่างภาคประชาชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและส่วนราชการ

เพื่อร่วมกันวิเคราะห์วางแผนการติดตามการแก้ไขปัญหาด้านฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับอำเภอ การดำเนินโครงการได้ให้ความสำคัญต่อการสร้างความเข้าใจความสำคัญของพื้นที่ป่าต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ให้แก่ชาวบ้าน

การทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่องระหว่างภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน และภาคประชาชน อาทิ กิจกรรมทำแนวกันไฟ ที่นับว่าเป็นกิจกรรมที่สร้างการมีส่วนร่วมและความสัมพันธ์ของประชาชนในชุมชนกับหน่วยงานภาคีสำคัญทุกภาคส่วนให้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ ยังมีการพัฒนานโยบายสาธารณะระดับท้องถิ่น ระดับอำเภอ และการเชื่อมโยงนโยบายระดับอำเภอและท้องถิ่นเข้ากับยุทธศาสตร์จังหวัด ด้านการแก้ไขปัญหาไฟป่าและหมอกควัน และมีการสนับสนุนการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการไฟฟ้าต่อไปในอนาคต

เครือข่ายอนุรักษ์อ่าวบ้านดอน

≈ องค์การชุมชนรอบอ่าวบ้านดอนใน 6 อำเภอ ของจังหวัด สุราษฎร์ธานี ได้ร่วมกันจัดตั้งองค์การชุมชนในรูปแบบ กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งในแต่ละชุมชน ที่อยู่รอบและติดพื้นที่อ่าวบ้านดอน อาทิ กลุ่มกองทุนปรับเปลี่ยนเครื่องมือประมงพื้นบ้าน กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ที่ให้สมาชิกในชุมชน ที่สนใจเข้าร่วมในการพัฒนาวางแผนกิจกรรมการอนุรักษ์ ทรัพยากรร่วมกับชุมชนอื่น ๆ

การดำเนินงานเครือข่ายจะจัดเวทีประชุมหารือและแลกเปลี่ยนในแต่ละกลุ่มทุกเดือน เพื่อให้สมาชิกในกลุ่ม ได้มาร่วมแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นต่อกิจกรรมการดำเนินงานของกลุ่ม และจัดเวทีประชุมเครือข่ายองค์การชุมชนทุก 3 เดือน ที่มีผู้เข้าร่วมจากสมาชิกกลุ่มรอบอ่าวบ้านดอน และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น เจ้าหน้าที่ทรัพยากรทางทะเล และชายฝั่ง เจ้าหน้าที่ประมง เจ้าหน้าที่ป่าไม้ เป็นต้น เพื่อรายงานข้อมูลความก้าวหน้า ปัญหาและอุปสรรค และร่วมกัน วางแผนกิจกรรมราย 3 เดือน แลกเปลี่ยนแนวทางการบริหารจัดการระหว่างกลุ่มอนุรักษ์แต่ละชุมชน โดยจะเชิญวิทยากร มาเสริมสร้างองค์ความรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่ม ซึ่งวาระการประชุมจะเปลี่ยนไปทุกครั้งซึ่งจัดการประชุม เช่น วาระการบริหารจัดการกองทุน การอนุรักษ์ป่าชายเลน กฎหมายประมงที่เกี่ยวข้องกับชุมชน เป็นต้น

อีกเครือข่ายที่สำคัญคือ กลุ่มเยาวชน การสร้างการเรียนรู้ในการฟื้นฟู อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กลุ่มเยาวชนท้องถิ่นในอ่าวบ้านดอนเป็นอีกหนึ่งกลุ่มเป้าหมายที่สำคัญ ด้วยเยาวชนมีศักยภาพในการเรียนรู้ และสามารถทำความเข้าใจองค์ความรู้ใหม่ ๆ ได้เร็ว จึงได้ริเริ่มทำกิจกรรมหลักสูตรสิ่งแวดล้อมท้องถิ่นที่สอดแทรก ภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรในท้องถิ่นอ่าวบ้านดอนและสำนักทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อนำไปสู่การเรียนการสอนในห้องเรียน โดยมุ่งเน้นให้เยาวชนได้เรียนรู้และปฏิบัตินอกห้องเรียน ให้เยาวชนได้ร่วมเป็น ผู้นำเสนอเมื่อมีการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อพัฒนาศักยภาพการเป็นผู้สื่อสารและผู้นำที่ดี อีกทั้งขยายไปสู่ผู้ปกครอง ได้เข้ามามีส่วนร่วมกับลูกหลานของตนเอง

เครือข่ายการจัดการทรัพยากรป่าไม้จังหวัดกาญจนบุรี

การพัฒนาการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในการจัดการทรัพยากรป่าไม้จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งประกอบด้วย หน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยองค์การบริหารส่วนตำบลหนองโรงได้เชิญเครือข่ายป่าชุมชนร่วมเป็นวิทยากรในเวทีการให้ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนให้กับเยาวชนในท้องถิ่น และสนับสนุนการจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ในแต่ละป่าชุมชน

ในส่วนของภาครัฐ ศูนย์วิจัยป่าไม้จังหวัดกาญจนบุรีได้ร่วมเป็นที่เลี้ยงให้กับเครือข่ายป่าชุมชน มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้คอยให้ความรู้ด้านกฎหมายเกี่ยวกับการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนอยู่เสมอ อีกทั้งสถาบันการศึกษา อาจารย์ และนักศึกษาเข้ามาทำวิจัยในป่าชุมชนเกี่ยวกับชนิดพันธุ์พืช ความหลากหลายทางชีวภาพ และนำไปเผยแพร่เป็นงานวิชาการ การดำเนินงานนี้ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้กับปราชญ์ชาวบ้าน หมอสมุนไพรในท้องถิ่น และชุมชนก็ได้รับความรู้ต่าง ๆ จากสถาบันการศึกษาเช่นกัน และภาคธุรกิจเอกชน ได้แก่ บริษัท SCG ได้เข้ามาสนับสนุนการดำเนินงานในพื้นที่อย่างต่อเนื่องกว่า 10 ปี นอกจากนี้ผู้ประกอบการรีสอร์ทและที่พักในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลและเฝ้าระวังป่า อาทิ การมีส่วนร่วมในการทำแนวกันไฟอย่างสม่ำเสมอ การสนับสนุนการทำฝายชะลอน้ำ เนื่องจากผู้ประกอบการเหล่านี้ได้ใช้ประโยชน์จากป่าเช่นกัน และมีความสนใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่อยู่แล้ว เมื่อเครือข่ายเข้าไปให้องค์ความรู้เพิ่มจึงทำให้เกิดความสำเร็จ ตลอดจนมีการจัดประชุมหารือและรายงานผลการดำเนินงานร่วมกับภาคีเครือข่ายในพื้นที่เป็นประจำ

ข้อค้นพบ

การพัฒนาเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นการเสริมพลังและก่อให้เกิดความร่วมมือในการป้องกันและการแก้ปัญหา ภายใต้หลักการการมีส่วนร่วมของสมาชิก ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้ การส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายชุมชนท้องถิ่นร่วมดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ จะส่งผลให้เกิดความยั่งยืนและมีประสิทธิภาพมากขึ้นในระยะยาว โดยองค์ความรู้และรูปแบบการดำเนินงานซึ่งส่งผลให้ประสบความสำเร็จได้แก่

- ๑. **การสร้างความร่วมมือของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง** โดยอาศัยกลไกเครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน ซึ่งเป็นเครือข่ายของภาคประชาชนเป็นพลังหลัก เชื่อมโยงกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีผู้บริหารขององค์การบริหารส่วนตำบลเปียงหลวง ร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายฯ และสนับสนุนการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง รวมถึงประสานงานอย่างใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ทั้งนี้ กลไกความร่วมมือของเครือข่ายได้นำไปสู่การพัฒนาข้อเสนอในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน ซึ่งนำไปสู่ขับเคลื่อนให้เกิดการจัดการและแก้ไขปัญหาเชิงนโยบาย
- ๒. **การยกระดับการมีส่วนร่วมสู่การกำหนดนโยบาย** เห็นได้จากกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการวางแผน ประกอบกับนโยบายของภาครัฐที่สนับสนุนการกระจายการถือครองที่ดินของรัฐบาล และนโยบายการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้สามารถพึ่งตนเองและตัดสินใจในกิจการของท้องถิ่นได้เองตามรัฐธรรมนูญ ส่งผลให้เกิดเป็นแนวทางแก้ไขปัญหาในพื้นที่ได้อย่างชัดเจนและก่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม นำไปสู่การผลักดันข้อบัญญัติท้องถิ่นที่เอื้อต่อคนส่วนรวม และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วม โดยไม่ขัดต่อกฎหมายที่มีอยู่
- ๓. **สมาชิกในชุมชนเห็นความสำคัญของกลุ่มอนุรักษ์** ที่ดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องในพื้นที่ชุมชนของตนเอง ทำให้เกิดการเข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูทรัพยากรในท้องถิ่นมากขึ้น อาทิ กลุ่มกองทุนประมงพื้นบ้านที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นกองทุนสะสมทรัพย์ ซึ่งจากการดำเนินงานที่ผ่านมาทำให้สมาชิกในกลุ่มมีหนี้สินลดลงไม่เป็นหนี้นอกระบบ และมีเงินหมุนเวียนตลอด ทำให้เกิดความยั่งยืนในกองทุนดังกล่าว

การสื่อสารสร้างความตระหนัก

“หนังประโมทัย” สื่อภูมิปัญญาท้องถิ่น

≈ การสื่อสารผ่านชุดการแสดงท้องถิ่นที่ทำจาก “หนังบั๊กต้อหรือหนังประโมทัย” (หนังตะลุงอีสาน) เป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่สะท้อนถึงชีวิตผสมผสานกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน โดยปราชญ์พื้นบ้าน หมอลำ ในหมู่บ้าน และคณะหมอลำ กลุ่มเด็กที่บูรณาการเขียนบทหนังและเนื้อเพลงลำญา (บทกลอนหมอลำ ภาษาอีสาน) ถ่ายทอดเรื่องราวการอนุรักษ์ป่าชุมชนและนิเวศเกษตร การฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรมในพื้นที่ปลูกต้นยูคาลิปตัสเดิม การสร้างแหล่งอาหารปลอดภัยด้วยการฟื้นฟูการทำเกษตรผสมผสาน นาข้าวอินทรีย์ทุ่งกุลาลดการใช้สารเคมีและยาฆ่าแมลง

ปัจจุบันสมาชิกที่สืบทอดการแสดงหนังประโมทัยเริ่มลดลง ผู้นำชุมชนเห็นถึงความสำคัญจึงต่อยอดศิลปะพื้นบ้านนี้ ร่วมกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยเริ่มจากกลุ่มเยาวชนที่มีความสนใจในศิลปะพื้นบ้าน ซึ่งกิจกรรมนี้จัดทำขึ้นโดยเยาวชนที่อยู่ในชุมชนรอบป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง และป่าดอนหนองโจน ที่เข้าร่วมโครงการฯ เยาวชนมีความต้องการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่า โดยถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจของตนเองเกี่ยวกับการฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าชุมชนให้มีความอุดมสมบูรณ์ ผ่านกิจกรรมการแสดงละครเด็ก การสร้างเรื่องราวผ่านการขีดหนังประโมทัย จากการดำเนินกิจกรรมได้นำไปสู่ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน ด้วยวิถีชีวิตของชุมชนที่ต้องพึ่งพิงและใช้ประโยชน์จากต้นทุนทางธรรมชาติ โดยเฉพาะพื้นที่ป่าซึ่งเปรียบเสมือนพื้นที่ที่ให้ความมั่นคงทางอาหารและสร้างรายได้ รวมถึงเกิดกลไกความร่วมมือของบุคคลทุกวัยที่เข้าร่วมเป็นคณะทำงาน และการพัฒนาเครื่องมือที่ใช้สื่อสารและเรียนรู้ร่วมกันและได้ต่อยอดขยายเครือข่ายการทำงานอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอและขยายสู่สังคมในวงกว้าง

สื่อการท่อก่ยวเซงนเเวศประวตศาสตร

๓ การสร้างควมตระหนกผ่านกจกรรมการท่อก่ยวเซงนเเวศประวตศาสตร โดยโครงการเชยวชมเมืองเซงนเวมได้จ้ดรรางไฟฟาชื่อว่า “มอม” พาเยยวชมสสานที่สาคูทางประวตศาสตรของเมืองเซงนเวมควบคูกกับการชมต่นไม้ใหญ่ โดยมีคคุเทศกับรรยายให้ควมรู่ในเสันทางวงรอบ 4 แจง (มมเมือง) ประกอบดวย แจงหวัรน แจงศรภูมิแจงกะต้า และแจงกู่เฮือง และ 5 ประตุเมืองเซงนเวมได้แก่ ประตุสวนดอก ประตุซ้างเผือก ประตุท่าแพ ประตุเซงนเวมและประตุสวนปรุง ซึ่งแต่ละแจงจะมีต่นไม้ใหญ่ที่มีประวตศาสตรควมเป็นมาปลุกอยู่ดวย

ในการดำเนงงานครือข่ายฯ ได้เลือกเสันทางท่อก่ยวเซงนเวมรอบเขตเมืองเก่า เพื่อให้ผู้เชยบริการได้รู่จกประวตศาสตรของเมืองเซงนเวมผ่านนเเวศประวตศาสตร และกระตุนให้คนในพื้นที่ได้รู่จกเมืองเซงนเวม สร้างควมภาคภูมิใจในสิ่งที่ชมชนมีอยู่ นอกจากนี้ ยังมีการสือสารและการณรงค้สร้างจตสำนิกนเเวศประวตศาสตรเซงนเวมให้กับประชานชาวเซงนเวมและผู้คนภายนอก ได้แก่ การสือสารผ่านสือมวลชน โดยมุ่งเนนการสือสารผ่านบทควม ภาพถายและภาพเคลือนไหว เช่น สารคดีวิทยุ FM100 น้หนังสือพิมพ์ วารสาร และสือโทรทศน เป็นต่น การสือสารผ่านสงคมออนไลน์ โดยมุ่งเนนการสือสารผ่านโปสเตอร์ประชาสัมพันธการปลุกต่นไม้ วดิตศน เพจ Facebook เชยว สวย หอม Greenery, Beauty, Scent และหอมต่นไม้ การสือสารแบบกลุ่ม ผ่านงานเสวนาดอยสุเทพ เวทีฮอม อบรมรุกขกรและอบรมมคคุเทศกัท่อก่ยวเซงนเวม การสือสารผ่านกจกรรมสาธารณะ เช่น กจกรรมถนบ้ำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตัดแต่งต่นไม้ใหญ่ พธิสืบชะตาด่นยางนา เทศกาลต่นไม้ใหญ่เมืองเซงนเวม เป็นต่น และการเชยสืออื่ง ๆ เช่น การจตนิทรศการต่นไม้ รุกขชาติ มรดกของแผ่นดิน ได้ร่มพระบารมี และการเชยสือบุคคลเพือถายทอดเรืองราวและกระตุนจตสำนิกกรักเซงนเวม ผ่านผู้ว้ราชการจ้งหวัด นักคนตรี และวิทยากรที่มีควมรู่และประสบบการณ

สื่อเรียนรู้กลางป่า

จากการสำรวจป่าและการใช้ประโยชน์จากป่า รวมทั้งได้จัดทำป้ายแสดงรายละเอียดข้อมูลประวัติความเป็นมาของป่า แผนที่ และแปลงตัวอย่างในการสำรวจความหนาแน่นของชนิดพันธุ์ในพื้นที่ป่า เพื่อให้ผู้ที่เข้ามาใช้ประโยชน์รับรู้ และเกิดความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรเหล่านี้

ข่าวสารสิ่งแวดล้อม สร้างความตระหนักภัยภัยรภัยท้องถิ่น

เพื่อให้เยาวชนและบุคคลที่สนใจได้เรียนรู้ โดยการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกลุ่มองค์กรชุมชนที่ร่วมนำเสนอและเป็นวิทยากรให้ความรู้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางทะเลและชายฝั่งในอ่าวบ้านดอน

๙ การอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ป่าใหญ่โคกจิก-ตาลอก จังหวัดมหาสารคาม ใช้ “สื่อเรียนรู้กลางป่า” เพื่อสื่อสารสร้างความตระหนัก โดยการสำรวจและเก็บข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพจัดทำป้ายเหล็กประชาสัมพันธ์ข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพในป่าใหญ่โคกจิก-ตาลอก จำแนกเป็นข้อมูลพรรณไม้ที่พบในแปลง ชนิดของสัตว์มีกระดูกสันหลัง สัตว์ไม่มีกระดูกสันหลัง และชนิดของเห็ด ซึ่งเป็นข้อมูล

๙ การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำอ่าวบ้านดอนซึ่งมีชุมชนที่อยู่โดยรอบหรือติดพื้นที่อ่าวบ้านดอนจำนวนมาก การรณรงค์เผยแพร่ และสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของอ่าวบ้านดอนจึงเป็นสิ่งสำคัญ โดยมีการจัดทำแผ่นพับประชาสัมพันธ์ให้กับกลุ่มเป้าหมายในชุมชน สถาบันการศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และจัดนิทรรศการในวันสำคัญต่าง ๆ นิทรรศการเครื่องมือประมงพื้นบ้าน วิถีชาวประมงพื้นบ้าน ข้อมูลมูลค่าการใช้ประโยชน์ทางตรงจากอ่าวบ้านดอน

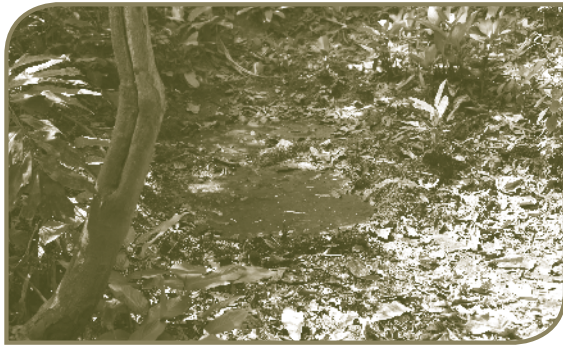
ข้อค้นพบ

การสื่อสารสร้างความตระหนักนำไปสู่ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน มีการพัฒนาเครื่องมือที่ใช้สื่อสารและเรียนรู้ร่วมกันและได้ต่อยอดขยายเครือข่ายการทำงานอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอและขยายสู่สังคมในวงกว้าง ร่วมกับการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่า โดยถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจของตนเองเกี่ยวกับการฟื้นฟู อนุรักษ์ป่าชุมชน และทรัพยากรชายฝั่งให้มีความอุดมสมบูรณ์ อีกทั้งเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้บุคคลภายนอกได้รับรู้ด้วย โดยมีการปรับใช้องค์ความรู้และรูปแบบการดำเนินงานซึ่งส่งผลให้ประสบความสำเร็จ ได้แก่

- ๓ การใช้ศิลปะพื้นบ้านสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์ป่า ศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่สะท้อนถึงการดำเนินชีวิตที่ผสมผสานกับวัฒนธรรมพื้นบ้านเริ่มสูญหายไป ผู้นำชุมชนเห็นถึงความสำคัญจึงต่อยอดศิลปะพื้นบ้านนี้ร่วมกับการสร้างความร่วมมือในการพัฒนาและอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยเริ่มจากกลุ่มเยาวชนที่มีความสนใจในศิลปะพื้นบ้าน ทำให้เยาวชนท้องถิ่นได้เข้าร่วมศึกษาองค์ความรู้ในป่าชุมชนในพื้นที่จริง มีครู ผู้นำชุมชน และผู้ปกครอง ร่วมผลักดันและสนับสนุนการทำกิจกรรม ทำให้เกิดความสนใจและกระตือรือร้นในการส่งต่อความรู้ และสร้างความตระหนักให้กับชุมชนอื่น ๆ และบุคคลภายนอก
- ๓ การพัฒนาสื่อเรียนรู้กลางป่าเพื่อสื่อสารสร้างความตระหนัก ใช้ข้อมูลจากการสำรวจป่าและการใช้ประโยชน์จากป่า รวมทั้งได้จัดทำป้ายแสดงรายละเอียดข้อมูลประวัติความเป็นมาของป่า แผนที่ และแปลงตัวอย่างในการสำรวจความหนาแน่นของชนิดพันธุ์ในพื้นที่ป่า เพื่อให้ผู้ที่เข้ามาใช้ประโยชน์รับรู้และเกิดความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรเหล่านี้ นอกจากนี้ สมาชิกในชุมชนเองก็มีการสื่อสารกับชุมชนอื่น ๆ ที่เข้ามาใช้ประโยชน์ในป่าให้ช่วยกันดูแลอนุรักษ์ป่า เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน
- ๓ การสานเครือข่ายร่วมดำเนินงาน มีการชี้แจงและประชาสัมพันธ์ข้อมูลให้กับสมาชิกเครือข่ายรับทราบอย่างต่อเนื่อง เผยแพร่องค์ความรู้ สร้างความเข้าใจในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เป็นแรงผลักดันให้สมาชิกในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมและเป็นกำลังสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนให้ยั่งยืน

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้

แหล่งเรียนรู้ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่

≈ ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าเชียงดาว มีเนื้อที่เกือบ 1 พันไร่ สภาพพื้นที่เป็นที่ลาดชัน ลักษณะของป่าเป็นป่าเต็งรังสลับป่าเบญจพรรณและป่าดิบชื้น ในบริเวณหุบเขา ชุมชนได้ดำเนินการจัดตั้งและขึ้นทะเบียนป่าชุมชน เพื่อเป็นกรอบและแนวทางในการดูแล รักษา และอนุรักษ์พื้นที่ป่า เพื่อให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

กิจกรรมของชุมชน ได้แก่ การสำรวจพื้นที่เพื่อวางแผนการปลูกป่าเพิ่มพื้นที่สีเขียว การมีคณะกรรมการบริหารจัดการป่าชุมชน การลาดตระเวน จัดทำแนวกันไฟรอบพื้นที่ป่า และการจัดทำระบบประปาภูเขา โดยอาศัยกลไกของรัฐ และการสร้างเครือข่ายป่าชุมชน ที่เชื่อมโยงความร่วมมือกับหมู่บ้านอื่นทั้งในระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด มีการรักษา “ตาน้ำ” หรือ “น้ำผุด” จากใต้ดินที่มีน้ำไหลสม่ำเสมอ ในอนาคตชุมชนต้องการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติ รวมถึงการพัฒนาเป็นแหล่งสมุนไพรของชุมชน จึงได้มีการพัฒนาเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ โดยรวบรวมกล้วยไม้ป่าที่พบในป่าเต็งรัง นำมาตกแต่งไว้บนต้นไม้ตามแนวเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ พร้อมทั้งจัดกิจกรรมการปลูกกล้วยไม้บริเวณพื้นที่ตาน้ำเพื่อคงความชุ่มชื้นให้กับผืนป่า พร้อมทั้งรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรที่พบในป่าแห่งนี้ไว้เพื่อการจัดทำฐานข้อมูลในอนาคต

ชุมชนแห่งนี้ได้ร่วมกับภาคีเครือข่ายแก้ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ มีการจัดทำแผนที่และข้อมูลสนับสนุนการจัดการพื้นที่ เกษตรกรในพื้นที่หันมาปลูกพืชหลากหลายชนิดและผสมผสานเข้ากับการเลี้ยงสัตว์ ลดการใช้สารเคมีในการเกษตร และรักษาสมดุลของธรรมชาติและความหลากหลายของทางชีวภาพของพื้นที่ต้นน้ำ

“ป่าแห่งการเรียนรู้” ในชุมชน

การพัฒนา “ป่าแห่งการเรียนรู้” ในชุมชน เป็นการส่งเสริมองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชนโดยมีพื้นที่ให้ลงมือปฏิบัติจริงเป็นสิ่งที่ประสบความสำเร็จในการสร้างความสนใจให้กับเยาวชนอย่างมาก ซึ่งคณะกรรมการป่าชุมชนได้ดำเนินการสำรวจป่าโดยมีวิทยากรที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านนำองค์ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนที่มีอยู่ มาจัดทำเป็นเส้นทางศึกษาระบบนิเวศให้กับเยาวชนในท้องถิ่นได้เข้ามาเรียนรู้ ส่วนป่าโคกใหญ่ค่าปลากั้ง มีฐานการเรียนรู้และป้ายสื่อความหมายระบบนิเวศป่าและน้ำ โดยเส้นทางจะมีลักษณะเดินมาบรรจบกัน ส่วนป่าดอนหนองโจน มีฐานการเรียนรู้ นำเสนอระบบนิเวศป่าดั้งเดิมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บูรณาการกับการอนุรักษ์ป่า เช่น ที่มาของชื่อหนองโจนถูกตั้งขึ้นเนื่องจากป่าแห่งนี้เคยเป็นที่หลบหนีเข้าไปซ่อนตัวของโจรที่ขโมยวัวควายของชาวบ้าน ทำให้คนในละแวกนั้นไม่กล้าเข้าไปตัดไม้หรือเก็บหาของป่า ป่าจึงอุดมสมบูรณ์จนมาทุกวันนี้

การสำรวจความหลากหลายของแมลงอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชนในพื้นที่ป่าชุมชน ทำให้มีข้อมูลแมลงในแต่ละฤดูกาล และแมลงบางชนิดพบในแปลงนา นับเป็นการศึกษากีฏวิทยาพื้นบ้านกับการอนุรักษ์ป่าและการเกษตร เพื่อให้สมาชิกชุมชนและเยาวชนได้เรียนรู้เกี่ยวกับแมลงพื้นบ้านและเห็นความสำคัญของแมลงในระบบนิเวศ

เส้นทางศึกษารรรมชาติ แหล่งความรู้ในป่าชุมชน

ป่าชุมชนในจังหวัดกาญจนบุรีพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันด้านชนิดพรรณไม้ ลักษณะพื้นที่ ซึ่งควรค่าแก่การให้เยาวชนหรือสมาชิกในชุมชนที่สนใจเรียนรู้สภาพพื้นที่ป่าในท้องถิ่นได้เข้ามาศึกษาในพื้นที่จริง เมื่อดำเนินโครงการฯ เครือข่ายป่าชุมชนจึงร่วมกันหารือเพื่อจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวศึกษารรรมชาติในพื้นที่ป่าชุมชน 2 แห่ง ได้แก่ บ้านพุเตย อำเภอไทรโยค และป่าชุมชนบ้านเขานางสาว อำเภอเลาขวัญ โดยมีปราชญ์ชาวบ้านและหมอสมนไพร เป็นวิทยากรนำศึกษาเส้นทางท่องเที่ยวในธรรมชาติป่าชุมชน มีป้ายสื่อสารข้อมูลชนิดพรรณไม้ ป้ายคำขวัญสร้างความตระหนักในการหวงแหนทรัพยากรป่า และมีกฎ ระเบียบ การเข้ามาใช้ประโยชน์ในป่าชุมชน

ป่าชุมชนบ้านพุเตย มีเนื้อที่ 328 ไร่ เป็นป่าที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชุมชนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีความหลากหลายของพรรณไม้และสัตว์ป่าโดยเฉพาะพรรณไม้ในป่าดิบชื้น ซึ่งชุมชนเรียกชื่อป่าแห่งนี้ตามพันธุ์ไม้เด่นที่ขึ้นในพื้นที่และลักษณะภูมิประเทศ คือพุ่มที่มีต้นเตยขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น พรรณไม้ที่พบมีทั้งสิ้น 141 ชนิด จาก 107 สกุล 60 วงศ์ และพรรณไม้ที่มีอิทธิพลในสังคมป่าคือ เปล้าเลือด ก่อแพะ ก่อน้ำ พลวง เตยใหญ่ เตาร้าง เป็นต้น ส่วนความหลากหลายของชนิดพันธุ์สัตว์พบ 67 ชนิด โดยจำแนกเป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม 2 ชนิด สัตว์เลื้อยคลาน 7 ชนิด สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก 4 ชนิด และนก 54 ชนิด โดยนกปรอดเหลืองหัวจุก เป็นนกที่สามารถพบได้ทั่วไปในพื้นที่

ในการออกแบบแหล่งเรียนรู้ ได้ใช้วัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานกับการจัดการป่าชุมชนแบบใหม่ ๆ โดยใช้ศักยภาพชุมชนร่วมกันลงมือดำเนินการ มีการเสริมสร้างทักษะในการแจกแจงและวิเคราะห์ปัญหา การค้นหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม มุ่งเน้นการจัดการที่เอื้อต่อการใช้ประโยชน์ของชุมชน มีการแบ่งเขตพื้นที่ในป่าชุมชนเป็นพื้นที่อนุรักษ์เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าและพื้นที่พุ่มพรรณไม้ท้องถิ่นหายาก รวมถึงพื้นที่ใช้ประโยชน์เพื่อการศึกษาเรียนรู้

ฐานข้อมูลแหล่งรวมความรู้เรื่องสัตว์น้ำและพรรณไม้ท้องถิ่น

≈ ฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น เป็นแหล่งความรู้สำคัญที่มาจากการเก็บรวบรวมข้อมูล ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างเป็นระบบ เพื่อนำไปใช้ ต่อยอดทั้งด้านวิชาการและการคุ้มครอง อนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ลำห้วยทับทันเป็นลำน้ำ ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำสูงโดยเฉพาะปลาท้องถิ่น และป่ากุดหวายที่เป็นป่าเบญจพรรณก็มีความหลากหลาย ทางพรรณไม้และสัตว์ป่า

ประชาชนและชุมชนท้องถิ่นในตำบลศรีสุข และองค์การบริหารส่วนตำบลศรีสุขเล็งเห็นถึงความสำคัญการจัดเก็บข้อมูล ในลำห้วยทับทันและป่ากุดหวายเพื่อเป็นฐานข้อมูลในท้องถิ่น จึงทำการสำรวจเก็บข้อมูลชนิดพรรณไม้ สัตว์ป่าในพื้นที่ ป่ากุดหวาย สัตว์น้ำในลำห้วยทับทัน อย่างมีส่วนร่วมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สมาชิกในชุมชน และเยาวชน ในตำบล โดยได้รับความร่วมมือจากอาจารย์มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสุรินทร์ และปราชญ์ ชาวบ้าน เป็นวิทยากรให้ความรู้เรื่องพรรณไม้ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ และการจัดทำฐานข้อมูลพืชและสัตว์ และจัดกิจกรรมนำนักเรียนเดินศึกษาชนิดพรรณไม้ในป่ากุดหวาย เพื่อนำข้อมูล จากการสำรวจไปจัดทำเป็นฐานข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพของลำห้วยทับทันและป่ากุดหวายสำหรับนำไปใช้ ประโยชน์ต่อไป

ข้อค้นพบ

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้มักต่อยอดมาจากกิจกรรมการสำรวจพื้นที่ป่า ความหลากหลายของแมลง สัตว์น้ำ และชนิดพันธุ์ไม้ จนเกิดเป็นองค์ความรู้และประสบการณ์ที่ทำให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้การจัดการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกันของทุกภาคส่วน เพื่อรักษาสมดุลของธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งส่งผลดีต่อการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ และรักษาคุณภาพน้ำในชุมชน รวมถึงเอื้อประโยชน์ต่อการทำเกษตรบริเวณโดยรอบ องค์ความรู้และรูปแบบการดำเนินงานซึ่งส่งผลให้ประสบความสำเร็จ ได้แก่

- **การสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพในป่าหรือแหล่งทรัพยากรของชุมชน** โดยกลุ่มเยาวชนได้ลงมือปฏิบัติจริงในพื้นที่ป่าและได้ร่วมติดตามการเก็บข้อมูลอย่างต่อเนื่อง และตระหนักถึงความสำคัญของป่าชุมชนในพื้นที่ของตนเอง จึงเป็นอีกกิจกรรมที่ช่วยสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- **การผสมผสานองค์ความรู้ท้องถิ่นกับองค์ความรู้ทางวิชาการ** ในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชน โดยการสนับสนุนจากนักวิชาการภายนอกและครูจากสถาบันการศึกษาในพื้นที่
- **ความต่อเนื่องในการจัดกิจกรรมเรียนรู้และใช้ประโยชน์จากแหล่งเรียนรู้** โดยเฉพาะจากกลุ่มเยาวชนและนักเรียนในสถานศึกษาที่ต้องมีการบูรณาการแหล่งเรียนรู้ชุมชนเข้าสู่หลักสูตรการเรียนการสอนในสถานศึกษา เพื่อให้มีการนำนักเรียนเข้ามาเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง อีกทั้งมีกิจกรรมร่วมกับชุมชนในพื้นที่แหล่งเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

บูรณาการภูมิปัญญาปกาเกาะญอกับหลักสูตรท้องถิ่น

≈ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้โดยชุมชนปกาเกาะญอในพื้นที่อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ ได้จัดทำหลักสูตรสิ่งแวดล้อมท้องถิ่นเพื่อปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนในพื้นที่ที่มีความรู้ทั้งทางวิชาการ วิชาชีพ ความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของชุมชน สอนให้เห็นคุณค่าในวิถีชีวิตของปกาเกาะญอ และนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตได้ โดยโรงเรียนในพื้นที่โครงการได้จัดการเรียนการสอนเชิงบูรณาการหลักสูตรแกนกลางเข้ากับหลักสูตรท้องถิ่น สำหรับการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยถึงระดับประถมศึกษาปีที่ 6 นักเรียนจะได้เข้าร่วมกิจกรรมชมรมสิ่งแวดล้อม ส่วนในระดับ

มัธยมศึกษาปีที่ 1-3 นักเรียนจะได้เรียนในหลักสูตรวิชาท้องถิ่นศึกษา โดยตลอดระยะเวลา 1 ภาคการศึกษาจะต้องเรียนให้ครบ 40 สัปดาห์ (2 คาบต่อสัปดาห์) ในด้านการวัดผลสัมฤทธิ์จะวัดจากใบงานและสังเกตจากพฤติกรรมเด็ก วิธีการสอนคือมีการเรียนเขียน อ่าน พูดภาษาปกาเกาะญอเป็นเรื่องหลัก แล้วสอนเชื่อมโยงกับภาษาไทยและอังกฤษ โดยบูรณาการระหว่างหลักสูตรแกนกลางของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) กับหลักสูตรท้องถิ่น และให้ปราชญ์ชุมชนมาสอนคติความเชื่อ ภูมิปัญญา องค์ความรู้ในการจัดการป่า รักษาป่า รักษาป่า การปลูกฝังเด็กรุ่นใหม่ให้เรียนรู้คุณค่าของภูมิปัญญาปกาเกาะญอ ก่อนที่จะสูญหายไปพร้อมกับคนรุ่นปู่ย่า นอกจากนี้ โรงเรียนยังได้มีการปรับหลักสูตรอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมพร้อม ๆ กับปลูกฝังอัตลักษณ์ความเป็นปกาเกาะญอไปพร้อม ๆ กัน

การเรียนการสอนหลักสูตรบูรณาการผสมผสานหลักสูตรแกนกลางของ สพฐ. ควบคู่กับหลักสูตรท้องถิ่นจึงเป็นแนวทางที่สร้างองค์ความรู้ให้แก่เยาวชน โดยความรู้หลักสูตรแกนกลางเป็นสิ่งจำเป็นที่เยาวชนจะต้องเรียนรู้เพื่อให้สามารถเรียนต่อได้ในระดับสูง ส่วนหลักสูตรท้องถิ่นเป็นการนำความรู้ ภูมิปัญญา และผู้รู้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการถ่ายทอดวิถีชีวิตที่หล่อเลี้ยงชาวปกาเกาะญอมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งการให้ผู้เฒ่าในหมู่บ้านมีส่วนร่วมในการอบรมภาษา จัดกิจกรรมให้นักเรียนพูดคุยกับผู้อาวุโสในครอบครัวถึงบทบาท นิทาน ตำนาน แล้วมาเล่าแลกเปลี่ยนกัน ซึ่งนอกจากจะเรียนรู้นิทานและความเป็นมาประวัติศาสตร์ของกลุ่มชนแล้ว ยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ภายในครอบครัวให้แน่นแฟ้น และเสริมให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพมากขึ้น การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นไม่เพียงส่งผลดีต่อนักเรียนและเยาวชน แต่ยังส่งผลดีต่อสมาชิกชุมชนในการมีส่วนร่วมถ่ายทอดภูมิปัญญา เห็นคุณค่าของตนเองที่ได้มีส่วนสืบสานและส่งต่อวัฒนธรรมและองค์ความรู้สู่คนรุ่นหลังต่อไป

ศูนย์เรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพป่าใหญ่โคกจิก-ตาลอก หน่วยการเรียนรู้ เรื่องทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

≈ ศูนย์เรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพป่าใหญ่โคกจิก-ตาลอก จัดตั้งขึ้นในพื้นที่โรงเรียนบ้านเม็กดำ ปี 2561 โดยได้รับความร่วมมือจากสถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ครู ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และหน่วยงานท้องถิ่นในตำบลเม็กดำและหนองบัว ร่วมกันแสวงหาและสร้างองค์ความรู้เพื่อถ่ายทอดสู่เยาวชน ในระบบการศึกษาให้ได้เรียนรู้เรื่องคุณค่าของป่า ร่วมเรียนรู้ด้วยตนเอง ลงมือปฏิบัติจริงจากการเข้าเรียนรู้ในป่า จัดทำโครงการจากการสำรวจ และรวบรวมข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพในป่า นำไปสู่การ

จัดการและอนุรักษ์พืชสมุนไพร และสัตว์ในพื้นที่ป่าใหญ่โคกจิก-ตาลอกตามมา นักเรียนได้นำข้อมูลมาจัดทำเป็นสมุดภาพข้อมูลชนิดพันธุ์พืชและสัตว์ สื่อสารสำหรับเผยแพร่องค์ความรู้ในศูนย์เรียนรู้ ส่งเสริมการรับรู้ปลูกฝังให้เยาวชน และผู้ที่สนใจเข้ามาเยี่ยมชมศูนย์ฯ พร้อมบูรณาการองค์ความรู้ดังกล่าวเข้ากับหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษาของโรงเรียน โดยเพิ่มเป็นหน่วยการเรียนรู้เรื่องทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของการจัดการเรียนการสอน โดยใช้ชุดกิจกรรมและโครงการวิทยาศาสตร์สอดแทรกความรู้ด้านความหลากหลายทางชีวภาพในรายวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพ ให้เกิดการสอนทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ และมีเนื้อหาที่สอดคล้องกับมาตรฐานของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.)

นอกจากนี้ **นายประหยัด โมกศรี** ครูวิทยฐานะครูชำนาญการพิเศษ ได้ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ตามบริบทของชุมชน และความต้องการของท้องถิ่น โดยสร้างเป็นรายวิชาเพิ่มเติมวิทยาศาสตร์ ในกลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ใช้สื่อสาระการเรียนรู้ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น มาใช้ในการพัฒนาการเรียนการสอนโดยมีการสร้างนวัตกรรมประกอบการเรียนการสอน ที่ครอบคลุมเนื้อหาตามมาตรฐานการเรียนรู้ ตัวชี้วัด และความต้องการของท้องถิ่น จัดทำสารานุกรมและสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ด้านความหลากหลายของทรัพยากรชีวภาพในพื้นที่ป่าใหญ่โคกจิก-ตาลอก จำนวน 3 เล่ม ได้แก่ พรรณไม้ สัตว์ และเห็ด พร้อมทั้งออกแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ในแบบโครงการวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานจากศูนย์เรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพป่าใหญ่โคกจิก-ตาลอก และกิจกรรมค่ายเยาวชนพิทักษ์ป่า ซึ่งเป็นการเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติจริงผ่านการสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพในป่า ทำให้นักเรียนได้มีปฏิสัมพันธ์กับสื่อธรรมชาติ เกิดกระบวนการทางสังคมที่จะอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าแห่งนี้ต่อไป

จากการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้หน่วยการเรียนรู้ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น โดยใช้ชุดกิจกรรมโครงงานวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น ผวนกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งผลให้ประสบความสำเร็จ สถานศึกษาและครูผู้สอนสามารถประเมินความสำเร็จจากผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายและครูผู้สอน โรงเรียนได้จัดการเรียนการสอนสำเร็จตามหลักสูตรสถานศึกษา มีเครือข่ายทางวิชาการในการพัฒนาการเรียนการสอน นักเรียนเกิดความรู้ มีความสุขในการเรียนรู้ มีความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่น นักเรียนมีทักษะการแสวงหาความรู้ มีจิตสำนึกในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของตนเองได้ สามารถรวมกลุ่มตั้งกลุ่มจิตอาสา “เยาวชนพิทักษ์ป่า” ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ และทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นได้รับการอนุรักษ์ฟื้นฟูคงความอุดมสมบูรณ์

หลักสูตรท้องถิ่น “วิชาพลับพลึงธาร”

≈ การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนกะเปอร์วิทยา เริ่มจากการนำนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนอยู่เสมอ จนเกิดแนวคิดการนำเนื้อหาของกิจกรรมไปขยายผลการเรียนรู้ในโรงเรียน โดยจัดการเรียนการสอนชื่อ “วิชาพลับพลึงธาร” บรรจุในกลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 40 ชั่วโมงต่อภาคการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจ ความตระหนัก และเห็นความสำคัญของพลับพลึงธาร

ทั้งนี้ ได้ใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการสำรวจ ตรวจสอบ สืบค้นข้อมูล และหาแนวทางแก้ปัญหา ตลอดจนสามารถสื่อสารสิ่งที่เรียนรู้ ผ่านสาระการเรียนรู้ จำนวน 4 หน่วย ประกอบด้วย หน่วยที่ 1 ความรู้ความเข้าใจในพลับพลึงธาร หน่วยที่ 2 วงจรชีวิตและการขยายพันธุ์พลับพลึงธาร หน่วยที่ 3 วงจรชีวิตและการขยายพันธุ์พลับพลึงธาร และหน่วยที่ 4 แนวทางการอนุรักษ์และคุ้มครองพลับพลึงธาร มีการวัดผลโดยให้เด็กนักเรียนต้องอธิบายการจำแนกประเภทลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของพลับพลึงธารได้ บอกความสำคัญและประโยชน์ของพลับพลึงธารที่มีต่อท้องถิ่นได้ วิเคราะห์และอธิบายปัญหาและวิกฤติของพลับพลึงธารได้ เสนอแนะแนวทางอนุรักษ์พลับพลึงธารในท้องถิ่นได้ และบอกการขยายพันธุ์แบบอาศัยเพศและแบบไม่อาศัยเพศของพลับพลึงธารได้ ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นต้องอาศัยความเข้าใจร่วมกันของอาจารย์ ผู้รับผิดชอบรายวิชาทั้งฝ่ายวิชาการ รวมถึงการสนับสนุนจากผู้บริหารสถานศึกษา ส่วนการพัฒนาแหล่งเรียนรู้พลับพลึงธารที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับโรงเรียน ต้องสร้างความเข้าใจและได้รับความร่วมมือจากชุมชนที่อยู่รอบโรงเรียนด้วย

ข้อค้นพบ

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยใช้แหล่งเรียนรู้และนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน มีการบูรณาการระหว่างหลักสูตรแกนกลางของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) กับหลักสูตรท้องถิ่น อาทิ ข้อมูลท้องถิ่น ภูมิปัญญา องค์ความรู้ในการจัดการป่า รักษาป่า รักษาป่า และการอนุรักษ์พลับพลึงธาร เพื่อให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์จากการเรียนรู้ท้องถิ่นตนเอง เป็นการเชื่อมโยงระหว่างการเรียนรู้กับชีวิตจริงและการทำงาน รวมทั้งปลูกฝังให้ผู้เรียนมีความรักและหวงแหนในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น เป็นหลักสูตรที่สามารถพัฒนาได้ตลอดเวลาเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป มีการปรับใช้องค์ความรู้และรูปแบบการดำเนินงาน ซึ่งส่งผลให้ประสบความสำเร็จ ได้แก่

- ๑. **กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น** กล่าวได้ว่ามาจากการวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน มีทั้งปัญหาที่เป็นระดับความต้องการและปัญหาความจำเป็น โดยนำข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาวิเคราะห์ ซึ่งได้มุ่งเน้นการพัฒนาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยท้องถิ่น
- ๒. **การบูรณาการระหว่างหลักสูตรแกนกลางกับหลักสูตรท้องถิ่น** เพื่อสร้างความตระหนักและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรม ประเพณีให้กับเยาวชนได้นำไปประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิต อีกทั้งยังเป็นการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป เช่น การบูรณาการภูมิปัญญาปกากะญอกับหลักสูตรท้องถิ่น และการอนุรักษ์และคุ้มครองพลับพลึงธาร
- ๓. **การจัดทำนวัตกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้** โดยใช้ชุดกิจกรรมและโครงงานวิทยาศาสตร์สอดแทรกความรู้ด้านความหลากหลายทางชีวภาพในรายวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพ ให้เกิดการสอนทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ และมีเนื้อหาที่สอดคล้องกับมาตรฐานของ สพฐ. ทำให้นักเรียนเกิดความรู้ มีทักษะการแสวงหาความรู้ มีจิตสำนึกในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของตนเองได้

การพัฒนาเครื่องมือและกลไกการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น

คณะทำงานด้านทรัพยากรธรรมชาติพื้นที่บริเวณรอบป่าภูถ้ำ ภูกระแต

≈ จากการอบรม “ทีมสำรวจ” ร่วมขับเคลื่อนการสำรวจแนวเขต เพื่อแก้ปัญหาที่ดินทำกินในบริเวณรอบป่าภูถ้ำ ภูกระแต อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น ทำให้เพิ่มความรู้ความเข้าใจและทักษะในการนำเครื่องมือทางภูมิศาสตร์มาใช้ในการปฏิบัติงานด้านการบริหารฐานทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า โดยการมีส่วนร่วม นอกจากนี้ ได้มีการหารือร่วมกับ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยนายอำเภอได้จัดตั้ง “คณะกรรมการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอำเภอเวียงน้อย”

มีสมาคมเพื่อนภูทำหน้าที่เป็นเลขานุการ และมีคณะกรรมการจากทุกภาคส่วนเพื่อร่วมกันดำเนินกิจกรรมตามแผนยุทธศาสตร์ การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติดิน น้ำ ป่า อำเภอเวียงน้อย แก้ไขปัญหาทั้งด้านทรัพยากรป่าไม้ และแหล่งน้ำในระดับพื้นที่และเชื่อมต่อให้เป็นต้นแบบของจังหวัดขอนแก่น

กลไกระดับตำบลแก้ไขปัญหาด้านทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน

≈ กระบวนการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาด้านทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบนของเครือข่ายฯ มีการสร้างกลไกระดับตำบล โดยมี องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นตัวเชื่อมประสานขับเคลื่อนการทำงาน เครือข่ายไปพร้อม ๆ กัน ยึดแนวทางการจัดการร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งหน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคประชาสังคม สถาบันการศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคประชาชน และองค์กรชุมชน ในการทำงานอย่างเป็นรูปธรรมในการจัดการและแก้ไขปัญหาในระดับพื้นที่

นอกจากนี้ กระบวนการจัดทำฐานข้อมูลเพื่อแก้ไขปัญหาและป้องกันการบุกรุกขยายพื้นที่ เพื่อให้ได้มาซึ่งแผนที่แนวเขตที่ดินป่าไม้ที่ชัดเจน ทางอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง อุทยานแห่งชาติผาแดง หน่วยงานทหารในพื้นที่ เครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชน ได้มีการทำประชาคม รับรองข้อมูล สร้างกฎระเบียบกติกาชุมชน และลงนามบันทึกความร่วมมือในการจัดการและแก้ไขปัญหาลุ่มน้ำแม่แตงที่ติดร่วมกัน

แนวเขตและกฎระเบียบชัดเจน ป้องกันการบุกรุกลำห้วยทับทัน

≈ ลำห้วยทับทันที่ไหลผ่านใจกลางตำบลศรีสุข อำเภอศรีณรงค์ จังหวัดสุรินทร์ ถูกบุกรุกทำลายทำให้ดินลึกลำห้วยพังทลายและมีสภาพต้นเขิน องค์การบริหารส่วนตำบลศรีสุข ผู้นำชุมชน เจ้าของที่ดิน และหน่วยงานในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องได้ประชุมร่วมกันเพื่อสร้างความรู้และความเข้าใจในเรื่องแนวเขตที่ดินสาธารณะและสำรวจที่ดินทำกินร่วมกับเจ้าของที่ดินที่ติดกับลำห้วย จัดทำเป็นแผนที่ขอบเขตของพื้นที่ลำห้วยทับทันให้ชัดเจน ดำเนินการปักแนวเขตพื้นที่ลำห้วยทับทันทั้งสองข้างลำห้วยร่วมกันระหว่างสมาชิกในชุมชนและหน่วยงานท้องถิ่น

ระยะทางรวม 5 กิโลเมตร เพื่อลดและป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่าริมตลิ่ง อีกทั้งได้ส่งเสริมให้สมาชิกที่อยู่ติดลำห้วยทับทันปลูกต้นไม้และหญ้าแฝกเพื่อช่วยยึดหน้าดินและป้องกันการพังทลายของดินบริเวณสองฝั่งริมตลิ่งลำห้วยทับทัน และเป็นการฟื้นฟูแหล่งอาหารให้ชุมชนเพิ่มขึ้น และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในครัวเรือนได้ตลอดทั้งปี

ข้อค้นพบ

กฎระเบียบเป็นสิ่งสำคัญของการอยู่ร่วมกันในสังคม เพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นในชุมชน โดยการกำหนดกฎ ระเบียบ ควรคำนึงถึงกลไกการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนให้เห็นชอบตรงกัน ร่วมกันคิด ร่วมกันวิเคราะห์หรือให้เกิดกฎระเบียบที่เป็นกลางกับทุกฝ่าย และทุกคนเห็นชอบ ถือเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยจูงใจเริ่มปรับเปลี่ยนพฤติกรรม อันจะนำไปสู่การดูแลสุขภาพทรัพยากรธรรมชาติและ การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน มีการปรับใช้องค์ความรู้และรูปแบบการดำเนินงานซึ่งส่งผลให้ประสบความสำเร็จ ได้แก่

- **การสร้างความเข้าใจกันระหว่างชุมชนและเจ้าหน้าที่** การที่สมาชิกในชุมชนสามารถอยู่ร่วมกับป่า โดยลดการบุกรุกพื้นที่ป่า และมีความเข้าใจกันทั้งในระดับพื้นที่และระดับผู้บริหาร จากการทำแปลงพื้นที่ติดต่อสื่อสารกันสร้างความเข้าใจและรับรู้ถึงปัญหาที่เกิดขึ้น เชื่อมโยงไปสู่กระบวนการสร้างกลไกจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีส่วนร่วม
- **การพัฒนากลไกขับเคลื่อนการดำเนินงาน** โดยจัดตั้งคณะกรรมการอำนวยการขับเคลื่อนการดำเนินงานทั้งในระดับอำเภอและระดับจังหวัด ซึ่งในระหว่างดำเนินโครงการได้มีการจัดประชุมอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง รวมถึงการจัดทำแนวเขตที่ดินทำกินเพื่อให้ทุกฝ่ายรับรู้แนวเขตที่ชัดเจน เมื่อจะดำเนินกิจกรรมใดและต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน การมีฐานข้อมูลที่ถูกต้องชัดเจนทำให้หน่วยงานรับรู้ถึงปัญหาและร่วมหาแนวทางแก้ไขไปในทิศทางเดียวกัน จึงเป็นส่วนหนึ่งของความสำเร็จ

การพัฒนาความร่วมมือชุมชน รัฐ และเอกชน

เชื่อมโยงความร่วมมือจัดการพื้นที่สีเขียวในเมือง

☞ เครือข่ายเชียงใหม่เขียว สวย หอม เป็นเครือข่ายที่เกิดจากการรวมตัวกันขององค์กรภาคประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชนและหน่วยงานภาครัฐที่มีการทำงานด้านสิ่งแวดล้อมร่วมกันมาอย่างต่อเนื่อง มีพันธกิจหลักคือการเพิ่มประสิทธิภาพการอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่และจัดการพื้นที่สีเขียวในเมืองเก่าเชียงใหม่ โดยเน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วม ประสาน เชื่อมโยง สนับสนุน และรณรงค์ให้ร่วมกันดูแล พื้นที่ และเพิ่มพื้นที่สีเขียวในเมืองเชียงใหม่ ภายใต้แนวคิด “เขียว” ด้วยการอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่น้อย

ที่มีอยู่ วางแผนปลูกเพิ่มดูแลอย่างต่อเนื่อง “สวย” โดยการออกแบบพื้นที่สีเขียวอย่างเหมาะสมกับท้องถิ่น สอดคล้องกับความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ในหุบเขา และ “หอม” จากการเป็นเมืองสะอาด สงบ ร่มรื่น ปลอดภัย ประชาชนมีความสุขทั้งกายใจ

การขับเคลื่อนกิจกรรมการดำเนินงานของเครือข่ายฯ ได้แก่ พื้นที่ฟูและส่งเสริมแนวคิดนิเวศประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ การจัดการพื้นที่สีเขียวภายใต้บริบทพื้นที่ว่างของเมืองที่ยังคงหลงเหลืออยู่ อาทิ วัด ชุมชน สถานศึกษา พื้นที่สาธารณะ รวมถึงพื้นที่ของเอกชน ห้างร้านและโรงแรม โดยอาศัยต้นทุนด้านประวัติศาสตร์ และไม้ใหญ่ในเมืองมาผนวกเป็นแนวคิดนิเวศประวัติศาสตร์เป็นตัวขับเคลื่อน และผลักดันการฟื้นฟูการอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่และพื้นที่สีเขียว ควบคู่ไปกับการกำหนดทิศทางพัฒนาการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจจังหวัดเชียงใหม่

สนับสนุนกิจกรรมการดูแลรักษาป่าโดยชุมชน

≈ การจัดการป่าไม้ในจังหวัดกาญจนบุรี ขับเคลื่อนโดย คณะกรรมการป่าชุมชน ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ป่าและรอบพื้นที่ป่า องค์การบริหารส่วนตำบลเยวชนในท้องถิ่น รวมถึงศูนย์วิจัยป่าไม้จังหวัดกาญจนบุรีเข้าร่วมเป็นพี่เลี้ยงให้กับเครือข่ายป่าชุมชน ในส่วนของภาคธุรกิจเอกชนได้เข้ามาสนับสนุน การดำเนินงานโครงการ การศึกษาวิจัยสภาพป่าร่วมกับชุมชน ผู้ประกอบการรีไซเคิล ที่พนักงานท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลและเฝ้าระวังป่า ทำแนวกันไฟ สนับสนุนการทำฝายชะลอน้ำ เนื่องจากผู้ประกอบการเหล่านี้

ก็ได้รับประโยชน์จากป่า ในแง่ของทัศนียภาพที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว และมีความสนใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่อยู่แล้ว เมื่อทางเครือข่ายเข้าไปให้ความรู้เพิ่มจึงทำให้เกิดความร่วมมือ ตลอดจนมีการจัดประชุมหารือ และรายงานผลการดำเนินงานเป็นประจำ

ความร่วมมือจัดการพื้นที่เกษตรในเขตป่าต้นน้ำ

≈ จากปัญหาความไม่ชัดเจนในเรื่องของสิทธิในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำป่า ในพื้นที่ต้นน้ำตำบลปางหินฝน จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติแม่แจ่ม กอปรกับการขยายตัวของพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ซึ่งมีราคาที่สูงขึ้น ทำให้เกิดการบุกรุกป่าเพิ่มขึ้น แต่เมื่อต้องประสบปัญหาขาดแคลนน้ำสำหรับทำการเกษตร หนี้สินครัวเรือนสะสมต่อเนื่อง โดยพบว่า การปลูกข้าวโพดไม่สามารถควบคุมต้นทุนและราคาผลผลิตได้ จึงมีการจัดทำข้อตกลงร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุก

พื้นที่ป่า และการจัดการพื้นที่เกษตรในเขตป่าต้นน้ำ มีการจัดประชุมประชาคมเพื่อจัดตั้งคณะกรรมการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับหมู่บ้านและตำบล ทำหน้าที่วางแผนพัฒนาท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันของกลไกระดับหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอ โดยใช้ชื่อว่า “เครือข่ายทรัพยากรตำบลปางหินฝน” ทำหน้าที่บริหารจัดการทรัพยากรในพื้นที่ร่วมกัน

นอกจากนี้ การดำเนินการขับเคลื่อน “แม่แจ่มโมเดล” แก้ไขปัญหาไฟป่าและหมอกควันควบคู่ไปกับการแก้ไขปัญหาสิทธิที่ดินของชาวบ้าน รวมไปถึงการจัดระบบแนวเขตและการใช้ประโยชน์จากที่ดินและป่าไม้ โดยมีความร่วมมือจากภาคีหลายฝ่าย ทั้งองค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน องค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ภาคประชาสังคม ภาควิชาการ และภาคธุรกิจร่วมวางแผนออกแบบกิจกรรมฟื้นฟูระบบนิเวศ ควบคู่ไปกับการสร้างอาชีพสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน ซึ่งภาคธุรกิจเอกชนมีบทบาทสำคัญในการรับซื้อผลผลิตซึ่งเกิดจากการปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำการเกษตรของสมาชิกชุมชน จากการทำการเกษตรเชิงเดี่ยวสู่การทำวนเกษตร เมื่อสมาชิกชุมชนมีความมั่นใจถึงผลตอบแทนจากการปรับเปลี่ยน จะเกิดการเปลี่ยนแปลงการผลิตซึ่งส่งผลดีต่อสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคมในชุมชน

สร้างความร่วมมือ ฟื้นฟูพลิกปลิงธาร

❧ พลับพลึงธารเป็นพืชเฉพาะถิ่นที่มีความสำคัญของโลกและมีสถานภาพใกล้สูญพันธุ์ เป็นที่รู้จักในวงกว้าง การร่วมกันปกป้อง ดูแล และรักษาพืชชนิดนี้ไว้จึงเป็นความจำเป็นที่ต้องได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วน อาทิ หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม ภาคเอกชน สถาบันการศึกษา ภาคประชาสังคม เครือข่าย ทสม. และประชาชนในพื้นที่ นอกจากนี้ ยังมีการพัฒนากฎระเบียบและกลไกการบริหารจัดการ ในส่วนของชุมชนบ้านไรโน ใช้กลไกคณะกรรมการเครือข่ายฟื้นฟูพลับพลึงธารและลำคลองที่อยู่อาศัย ขับเคลื่อนการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูพลับพลึงธารที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ โดยร่วมกันกำหนดกฎระเบียบต่าง ๆ สำหรับการท่องเที่ยว ที่ห้ามการขุดหาหัวพลับพลึงเพื่อการค้า และห้ามนำขยะเข้ามาในพื้นที่ รวมทั้งได้ขอความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนที่มีที่ดินการเกษตรอยู่ติดริมคลอง ให้ทำการเกษตรแบบอินทรีย์ ปลูกพืชคลุมดินอย่างเช่นหญ้าแฝกตามตลิ่ง เพื่อป้องกันการชะล้างหน้าดิน และช่วยกรองมลพิษที่ปะปนมากับน้ำ

ข้อค้นพบ

การพัฒนาความร่วมมือในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่ม ให้เข้าร่วมอยู่ในกระบวนการพัฒนาในทุกขั้นตอน มุ่งสร้างความรู้ความเข้าใจ ให้ชุมชนเกิดความตระหนักถึงความสำคัญ และเกิดความรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น ประกอบกับการใช้องค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูระบบนิเวศและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน โดยองค์ความรู้ และรูปแบบการดำเนินงานซึ่งส่งผลให้ประสบความสำเร็จ ได้แก่

- ❖ **การสานเครือข่าย** ชุมชนได้มีการจัดตั้งคณะทำงานระดับชุมชนเพื่อทำหน้าที่อนุรักษ์และดูแลรักษาทรัพยากรชุมชน และสร้างเครือข่ายขยายวงกว้างมากขึ้น ผ่านการสื่อสารประชาสัมพันธ์และรณรงค์สร้างจิตสำนึก รวมถึงการจัดเวทีประชุมหารือและแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นกิจกรรมการดำเนินงานของกลุ่ม และเวทีประชุมเครือข่ายองค์กรชุมชน ซึ่งมีผู้เข้าร่วมจากสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เพื่อสรุปความก้าวหน้า ปัญหา และอุปสรรค และร่วมกันวางแผนกิจกรรมล่วงหน้า รวมถึงการแลกเปลี่ยนแนวทางการบริหารจัดการระหว่างกลุ่มอนุรักษ์แต่ละชุมชน
- ❖ **การสร้างความรู้ความเข้าใจและความตระหนัก** โดยการส่งเสริมกระบวนการทำงานอย่างมีส่วนร่วมของผู้คนในการช่วยดูแล เป็นหูเป็นตา และสร้างกลไกให้ทุกคนรู้สึกเป็นเจ้าของ ซึ่งทำให้ประชาชนเห็นคุณค่า และช่วยกันดูแลรักษาต้นทุนสำคัญที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของชุมชน ทั้งนี้ความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ได้ช่วยเสริมสร้างองค์ความรู้ ตลอดจนชุมชนได้รับการสนับสนุนในด้านต่าง ๆ อย่างเหมาะสม

ส่วนที่ 5

บทสรุป

ลำพูนป่า
Family: Sonneratiaceae DC. (sp.)
SONNERATIACEAE

การดำเนินงานที่ผ่านมา

ภาพรวมการดำเนินงาน

≈ โครงการด้านการส่งเสริมและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนสิ่งแวดล้อมตั้งแต่ปี 2556 เป็นต้นมา กระจายอยู่ทั่วประเทศ ครอบคลุมสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ที่หลากหลาย จากเทือกเขาสูงในภาคเหนือสู่ที่ราบลุ่มภาคกลาง ที่ราบสูงและลุ่มน้ำในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จนถึงพื้นที่ชายฝั่งทะเลในภาคใต้ วัตถุประสงค์ของโครงการส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปที่การบริหารจัดการและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ ดังเช่นกรณีการจัดการดิน น้ำ ป่า อ่างเก็บกักน้ำ จังหวัดขอนแก่น ดำเนินงานโดยสมาคมเพื่อนภู กรณีการจัดการป่าสน อ่างเก็บกักลายนิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ ดำเนินงานโดยสมาคมปกากะญอ เพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม กรณีป่าชุมชนอาลอ-โดนแบนดำเนินงานโดยองค์การบริหารส่วนตำบลนาดี อ่างเก็บกักน้ำ จังหวัดสุรินทร์ หรือกรณีป่าต้นน้ำน้ำพุ จังหวัดเลย ซึ่งดำเนินงานโดยสมาคมเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาเทือกเขาเพชรบูรณ์ กรณีเครือข่ายป่าชุมชน จังหวัดกาญจนบุรี ดำเนินงานโดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) และสภาองค์กรชุมชน ตำบลหนองโรง

นอกจากนี้ยังมีโครงการที่เน้นการจัดการลุ่มน้ำอย่างมีส่วนร่วม เช่น กรณีลุ่มน้ำลำเซบาย จังหวัดยโสธร ซึ่งดำเนินงานโดยสมาคมภูมินิเวศพัฒนาอย่างยั่งยืน กรณีห้วยทับทัน ซึ่งดำเนินงานโดยองค์การบริหารส่วนตำบลศรีสุข อ่างเก็บกักน้ำ จังหวัดสุรินทร์ และกรณีของอ่างเก็บกักหนอง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งดำเนินงานโดยคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รวมถึงการจัดการปัญหาไฟป่าและหมอกควัน ดังเช่น กรณีป่าต้นน้ำ ตำบลปางหินฝน อ่างเก็บกักน้ำ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งดำเนินงานโดยมูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (ภาคเหนือ) และเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตำบลปางหินฝน และกรณีการจัดการไฟป่า อ่างเก็บกักน้ำ จังหวัดเชียงใหม่ ดำเนินงานโดยมูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (ภาคเหนือ) และกลุ่มคนฮักอมก๋อย

บางโครงการมุ่งเน้นการส่งเสริมการเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เช่น กรณีเกษตรกรอินทรีย์ต้นน้ำแม่ฮาว จังหวัดเชียงใหม่ ดำเนินงานโดยมูลนิธิพัฒนาศักยภาพชุมชนและสถาบันชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน กรณีป่าต้นน้ำพุง จังหวัดเลย กรณีป่าต้นน้ำ ตำบลปางหินฝน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ในขณะที่บางโครงการมีวัตถุประสงค์ เฉพาะ เช่น การฟื้นฟูและอนุรักษ์ชนิดพันธุ์สำคัญ ดังกรณีอนุรักษ์ปล้ำปลิงธาร จังหวัดระนอง-พังงา ดำเนินงานโดย มูลนิธิอีสต์ ฟอรัม และกรณีเกษตรกรอินทรีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี ดำเนินงานโดยมูลนิธิข้าวขวัญ เป็นต้น หรือการอนุรักษ์ พื้นที่สีเขียวในเมือง กรณีเมืองเก่า จังหวัดเชียงใหม่ ดำเนินงานโดยมูลนิธิพัฒนาภาคเหนือและเครือข่ายเชียงใหม่ เขียว สวย หอม เป็นต้น

หลายโครงการเมื่อได้มีการดำเนินงานไปแล้ว พบว่ามีผลกระทบเชิงบวกเกิดขึ้นนอกเหนือจากวัตถุประสงค์หลัก ของโครงการ เช่น การลดผลกระทบภัยธรรมชาติ กรณีป่าต้นน้ำน้ำพุง จังหวัดเลย และกรณีห้วยทับทัน ซึ่งวัตถุประสงค์หลักคือการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำและลุ่มน้ำ เป็นต้น

ลักษณะเด่นในการดำเนินงาน

≈ ภาพรวมทุกโครงการมีลักษณะการดำเนินงานในรูปแบบของภาคีเครือข่าย ที่รวบรวมผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างหลากหลาย ประกอบด้วย ชุมชนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถานศึกษา ภาคธุรกิจเอกชน และองค์กรภาคประชาสังคม มาร่วมวางแผน ตัดสินใจและดำเนินงานร่วมกัน กลุ่มเป้าหมายหลักในการดำเนินงาน นอกจากชุมชนท้องถิ่นแล้ว ยังประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะโครงการที่มีการดำเนินงานในภาคเหนือ เช่น กรณีป่าต้นน้ำแม่แตงตอนบน กรณีการจัดการไฟป่า อำเภออมก๋อย และกรณีป่าต้นน้ำตำบลปางหินฝน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ที่ดำเนินงานโดยมูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (ภาคเหนือ) หรือกรณีการจัดการป่าสน อำเภอถ้ำก๊วยพัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ ที่ดำเนินการโดยสมาคมปกากะญอเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม และการดำเนินงานกับเยาวชน เช่น กรณีป่าแห่งการเรียนรู้ จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งดำเนินงานโดยมูลนิธิเพื่อเยาวชนชนบท เครือข่ายป่าชุมชน จังหวัดกาญจนบุรี เครือข่ายการจัดการไฟป่าในจังหวัดเชียงใหม่ และเครือข่ายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติบริเวณอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ ความตระหนักในความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งส่งผลถึงความห่วงเห่นและนำไปอยู่การจัดการอย่างยั่งยืน เช่น การพัฒนาเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ กรณีป่าแห่งการเรียนรู้ จังหวัดร้อยเอ็ด กรณีห้วยทับทัน จังหวัดสุรินทร์ กรณีเครือข่ายป่าชุมชน จังหวัดกาญจนบุรี กรณีป่าต้นน้ำแม่แตงตอนบน จังหวัดเชียงใหม่ หรือการสร้างฐานเรียนรู้ระบบนิเวศและการใช้ประโยชน์ป่าบุ่งป่าทาม กรณีลุ่มน้ำลำเซบาย จังหวัดยโสธร เป็นต้น

บางโครงการมีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งเป็นการดำเนินงานร่วมกันระหว่างองค์กรผู้พัฒนาโครงการ ชุมชนท้องถิ่น และสถานศึกษาในพื้นที่ดำเนินงานโครงการ โดยมีวัตถุประสงค์ให้ผู้เรียนได้รู้จักสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น เห็นคุณค่าในสิ่งที่มี และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนที่สั่งสมกันมา ซึ่งโครงการที่มีความโดดเด่นด้านการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ได้แก่ กรณีการจัดการป่าสน อำเภอถ้ำก๊วยพัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ กรณีป่าใหญ่โคกจิก-ตาลอก จังหวัดมหาสารคาม และกรณีอนุรักษ์พลับพลึงธาร จังหวัดระนอง-พังงา เป็นต้น

...การดำเนินงานส่วนใหญ่มีเครือข่ายความร่วมมือ
พัฒนาเทคโนโลยีในรูปแบบคณะทำงานระดับชุมชน
พร้อมเครื่องมือในการส่งเสริมและกำกับดูแล
มีการสร้างแหล่งเรียนรู้และหลักสูตรท้องถิ่น
เพื่อส่งต่อความรู้และประสบการณ์ไปยังคนรุ่นต่อไป...

การพัฒนาเทคโนโลยีและความร่วมมือในการทำงานเป็นอีกประเด็นที่มีความโดดเด่น โดยการทำงานในพื้นที่ต่าง ๆ ให้ความสำคัญต่อเรื่องนี้ มีการตั้งคณะทำงานหรือคณะกรรมการ พัฒนาศักยภาพให้มีความรู้และทักษะในการทำงาน อย่างกรณีคณะทำงานด้านทรัพยากรธรรมชาติพื้นที่บริเวณรอบป่าภูถ้ำ ภูกระแต ที่มีบทบาทสำคัญในการสำรวจ แนวเขตป่า คณะกรรมการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอำเภอเวียงน้อย คณะทำงาน ระดับตำบลแก้ไขปัญหาด้านทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน เป็นต้น พร้อมมีการกำหนดกฎระเบียบ กติกาชุมชน และลงนามบันทึกความร่วมมือในการจัดการและแก้ไขปัญหาป่าไม้และที่ดินร่วมกัน โดยใช้ข้อมูล และแผนที่เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาและจัดการพื้นที่ โดยในระยะหลังมานี้ พบว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้มีบทบาทสำคัญในการริเริ่มและพัฒนาศักยภาพของกลไกชุมชน และประสานให้ภาคเอกชนที่ได้รับประโยชน์ จากทรัพยากรในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น

ปัจจัยที่สู่ความสำเร็จ

≈ ความสำเร็จในการดำเนินงานที่เห็นได้ชัดเจน ได้แก่ วิธีการสื่อสารสร้างความตระหนักที่มีการออกแบบให้เหมาะสมกับผู้รับสาร และเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถส่งสารออกไปในวงกว้าง เช่น กรณีป่าแห่งการเรียนรู้ จังหวัดร้อยเอ็ด มูลนิธิเพื่อเยาวชนชนบท ที่ใช้ทั้งการแสดงพื้นบ้านและการถ่ายภาพในการสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมาย และกรณีป่าใหญ่โคกจิก-ตาลอก อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม โดยสถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่ใช้ศูนย์การเรียนรู้และศูนย์บรรณการในการสร้างการมีส่วนร่วมของเยาวชน และกรณีอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยมูลนิธิป่า-ทะเลเพื่อชีวิต ใช้งบทุนปรับเปลี่ยนเครื่องมือประมงพื้นบ้านและกลุ่มอนุรักษ์ในชุมชนเป็นตัวเชื่อมร้อยความร่วมมือ เป็นต้น

นอกจากนั้นการพัฒนากระบวนการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การดำเนินโครงการประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อกระบวนการและกลไกดังกล่าว ถูกพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมในการคิดและตัดสินใจจากผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน และมีการยอมรับและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ดังกรณีการจัดการอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี หรือกรณีการจัดการลุ่มน้ำอย่างมีส่วนร่วมห้วยทับทัน อำเภอศรีณรงค์ จังหวัดสุรินทร์ และกรณีการจัดการป่าสน อำเภอถลางพัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

ปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ประสบความสำเร็จ คือการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน การพัฒนาความร่วมมือชุมชน รัฐ เอกชน เป็นจุดเด่นที่ทำให้ภาครัฐและเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการดำเนินงาน ดังกรณีเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดกาญจนบุรี ที่มีการดำเนินงานร่วมกับภาครัฐในการให้ความรู้ด้านกระบวนการเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ กรณีเมืองเก่าจังหวัดเชียงใหม่ ที่มีการดำเนินงานร่วมกับภาครัฐกิจเอกชน ผู้ประกอบการท่องเที่ยวในการขับเคลื่อนการอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่และพื้นที่สีเขียวในเมือง กรณีการจัดการดิน น้ำ ป่า อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น

ที่ได้รับการสนับสนุนความรู้จากภาครัฐในการใช้เทคโนโลยีในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และกรณีป่าต้นน้ำ ตำบลปางหินฝน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีการเชื่อมโยงภาคธุรกิจเข้ามาจับซื้อผลผลิตของชุมชน ที่เกิดจากการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิต เป็นต้น

...เห็นได้ว่ามีหลายปัจจัยที่ทำให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จ ซึ่งแตกต่างกันตามบริบทแต่ละโครงการ อย่างไรก็ตามปัจจัยดังกล่าวข้างต้น ล้วนเป็นบทเรียนที่ดีสำหรับผู้พัฒนาโครงการใหม่ สามารถนำไปปรับใช้ให้เหมาะกับบริบทของตน...

ความยั่งยืนและทิศทางในอนาคต

≈ จากการศึกษาที่โครงการต่าง ๆ ได้มีการส่งเสริมบทบาทชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีการสร้างความรู้ความตระหนักให้กับคนในพื้นที่ การพัฒนากลไกการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การสานเครือข่ายระหว่างชุมชน ระดับตำบล รวมถึงระดับลุ่มน้ำ รวมถึงการกำหนดกฎกติกา และข้อบัญญัติท้องถิ่นในบางพื้นที่ ย่อมส่งผลทำให้เกิดการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องหลังสิ้นสุดโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนสิ่งแวดล้อม โดยมีโอกาสได้รับการสนับสนุนเพื่อยกระดับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่จากกองทุนสิ่งแวดล้อมต่อเนื่องและการสนับสนุนจากแหล่งทุนอื่น ๆ เนื่องจากโครงการส่วนใหญ่ได้มีการรวบรวมและบันทึกข้อมูลไว้ชัดเจน ทำให้ง่ายต่อการพัฒนาข้อเสนอโครงการในระยะต่อไป ซึ่งควรคำนึงถึงประเด็นเหล่านี้

- **การปรับแผนการทำงานในบางพื้นที่** ซึ่งได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) และข้อจำกัดอื่น ๆ ของโครงการ ให้มีความสอดคล้องกับสถานการณ์ให้มากขึ้น โดยไม่ควรเร่งรีบดำเนินงานให้แล้วเสร็จมากเกินไป อาจทำให้ละเลยกระบวนการทำงานที่ดี
- **การประสานงานอย่างใกล้ชิดกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่** ซึ่งรับรู้สภาพปัญหา มีงบประมาณและบุคลากรที่จะช่วยสานต่อให้การดำเนินงานมีความต่อเนื่อง โดยพิจารณาจัดกิจกรรมเสริมสร้างศักยภาพบุคลากรท้องถิ่น ให้มีความรู้ความเข้าใจในการฟื้นฟูและรักษาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- **การขยายฐานการดำเนินงานในโครงการไปยังกลุ่มต่าง ๆ อย่างครอบคลุม** โดยให้ความสำคัญกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้สูงอายุให้มากขึ้น ริเริ่มและพัฒนากิจกรรมที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย เน้นการดั่งศักยภาพและทุนทางสังคมของผู้นำหรือผู้อาวุโสในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์
- **การเชื่อมโยงระหว่างประเด็นทรัพยากรธรรมชาติรวมถึงประเด็นสิ่งแวดล้อมอื่น** การเชื่อมโยงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติกับการเพิ่มรายได้หรือลดรายจ่าย โดยมีการประเมินในรูปตัวเงินที่ชัดเจน รวมถึงการเชื่อมโยงกับการสร้างเสริมสุขภาพ
- **การยกระดับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนในประเด็นอื่น ๆ** ตามความพร้อมของชุมชนและบริบทของพื้นที่ เช่น สิทธิชุมชนในการเข้าถึงและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างแรงจูงใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น
- **การเสริมสร้างศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ** ในการสำรวจและติดตามเฝ้าระวังทรัพยากรในท้องถิ่น การจัดทำแผนที่ในรูปดิจิทัล ซึ่งหากชุมชนยังขาดความพร้อม ควรประสานงานกับสถาบันการศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

- **การสร้างร่วมมือแบบ 4P** (Public-private-people partnership) ระหว่างภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีบทบาทในจัดทำแผน มีงบประมาณ และกฎระเบียบในการจัดการพื้นที่และสิ่งแวดล้อมเชิงประเด็น ภาคเอกชนที่มีทักษะ และความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ภาคประชาชนที่มีสิทธิและหน้าที่ในการจัดการทรัพยากร ในท้องถิ่นและได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการสนับสนุนจากภาควิชาการในด้านเทคนิคและองค์ความรู้

ส่วนที่ 6

องค์กรดำเนินงาน
และผู้ให้ข้อมูล

ภาคเหนือ

1. โครงการพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรอินทรีย์ เพื่อรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พื้นที่ต้นน้ำแม่ฮาว อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

มูลนิธิพัฒนาศักยภาพชุมชน และสถาบันชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน

โทรศัพท์ : 089-954-7039 อีเมล : phumpakin@hotmail.com

ผู้ให้ข้อมูล : นางสาวณัฐธิดา ภูมิภาคิน เจ้าหน้าที่โครงการ นายอนันต์ สมจรรย์ นายเอกพจน์ ทรายคำ นายบุญศรี ชัยแก้ว นางพร เทพินทร์ และนางวินัส สมจรรย์ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ บ้านดอนเจียง ตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

2. โครงการเพิ่มประสิทธิภาพการอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่ และการจัดการพื้นที่สีเขียวเมืองเก่าเชียงใหม่ ตามแนวคิดนิเวศประวัติศาสตร์อย่างมีส่วนร่วม

มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ และ เครือข่ายเชียงใหม่ เขียว สวย หอม

โทรศัพท์ : 053-810-624, 085-715-5886 โทรสาร : 053-810-624 อีเมล : cmgreencity@gmail.com

ผู้ให้ข้อมูล : นางสาวลักขณา ศรีหงส์ เจ้าหน้าที่โครงการ นายธีระ ห่วงวิฑฒโน Operation Manager Tamarind Village Hotel นายอาณัติ คลังวิเชียร สมาชิกชุมชนตำบลพระสิงห์ เครือข่ายเชียงใหม่ เขียว สวย หอม และสมาชิกชุมชนหมื่นสาร

3. โครงการพัฒนาศักยภาพเครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำแม่แตงตอนบน อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (ภาคเหนือ)

โทรศัพท์: 053-810-623, 094-863-2837 โทรสาร: 053-810-623 อีเมล: sdf_cm@yahoo.com, nuchiangdao@gmail.com

ผู้ให้ข้อมูล: นางสาวจิริรัตน์ ปิวคำ เจ้าหน้าที่โครงการ นางเฉลิมชัย โปธา ผู้ใหญ่บ้านป่าไผ่ และสมาชิกชุมชนบ้านป่าไผ่ ตำบลเมืองแหง นายวรกานต์ กาเรือง ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนตำบลเมืองแหง นายพลทัต ชิเม่อเกอร์ และ ร.ต.กมล ปู่หลู่ เครือข่ายเกษตรกรอินทรีย์ ตำบลเมืองแหง และเครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน

4. โครงการวิจัยการสำรวจกระบวนการเรียนรู้และถอดบทเรียนจากการจัดการไฟป่าเพื่อแก้ไขปัญหาหมอกควัน โดยการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในตำบลสบเตี๊ยะ แม่สอย และบ้านแปะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

โทรศัพท์ : 089-838-1452

ผู้ให้ข้อมูล : ผศ. ดร.ศุทธิณี ดนตรี เจ้าหน้าที่โครงการ นายธนภัทร ไชยสุ อุทยานแห่งชาติออบหลวง นายจุลศักดิ์ ทองจำรูญ หน่วยพิทักษ์ป่าน้ำตกแม่เตี๊ยะ นายนุชิต จันทาพูน สถานีควบคุมไฟป่าจอมทอง นายสมบัติ ทองแหง นายกเทศมนตรีตำบลสบเตี๊ยะ นายวรวิทย์ จิตต์อารี กำนันตำบลสบเตี๊ยะ และผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ตำบลสบเตี๊ยะ

5. โครงการชุมชนปกากะญอจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ อำเภอภักดีพัฒนา จังหวัดเชียงใหม่

สมาคมปกากะญอเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม

โทรศัพท์ : 084-378-5531, 053-350-073 โทรสาร : 053-350-073

อีเมล : promphols@gmail.com, pased244@gmail.com

ผู้ให้ข้อมูล : นายพร้อมพล สัมพันธ์โน เจ้าหน้าที่โครงการ และนายกสมาคม และนางไพรินทร์ พานทอง เจ้าหน้าที่สมาคมปกากะญอเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม นายวรศักดิ์ พานทอง นายอำเภอภักดีพัฒนา ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน และสมาชิกชุมชนอำเภอภักดีพัฒนา จังหวัดเชียงใหม่

6. โครงการพัฒนาระบบการและกลไกข้อตกลงร่วม เพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่า และการจัดการพื้นที่เกษตรในเขตป่าต้นน้ำ ตำบลปางหินฝน

มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (ภาคเหนือ)

โทรศัพท์ : 053 810 623, 081 716 5246 โทรสาร : 053 810 623 ต่อ 4 E-mail : sdf_cm@yahoo.com

ผู้ให้ข้อมูล : นายเดโช ไชยทัฬห ผู้อำนวยการมูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (ภาคเหนือ) นางสาวบุญตา สืบประดิษฐ์ เจ้าหน้าที่โครงการ นายเชา แสงจันทร์นาวาโชค ผู้ใหญ่บ้านบ้านพวย นายอินจัน ศักดิ์โชติศิริกุล ผู้ใหญ่บ้านบ้านเฮา นายสมชาย ยังสันติวงศ์ ผู้ใหญ่บ้านปางหินฝน นายก้าน โชติชวินันท์ และ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านปางหินฝน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านพวย ตำบลปางหินฝน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

7. โครงการเสริมสร้างศักยภาพองค์กรชุมชนเพื่อบริหารจัดการไฟป่า หมอกควันอย่างมีส่วนร่วมในพื้นที่อำเภอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่

มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (ภาคเหนือ)

โทรศัพท์ : 053-810-623, 099-714-6376 โทรสาร : 053-810-623 ต่อ 4 อีเมล: sdf_cm@yahoo.com

ผู้ให้ข้อมูล : นายนิรันดร์ น้าภูดิน เจ้าหน้าที่โครงการ นางสาวจารุณี พุ่มพวง และนายกิริติ วงศ์ไวศยวรรณ สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 1 (เชียงใหม่) นายชันชัย แสนใจอิ นายธนากร หล้าเป็ง นายชาติ ผ่องพินิจศิริ และนายอภิรักษ์ ภูศักดิ์วัฒนา กลุ่มคนอีกมก๋อย

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

8. โครงการเสริมความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นเพื่อการจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำลำเซบายในพื้นที่จังหวัดยโสธร

สมาคมภูมินิเวศพัฒนาอย่างยั่งยืน

โทรศัพท์: 081-579-3102 อีเมล: Wisut_ukhong@yahoo.com

ผู้ให้ข้อมูล: นายวิสูตร อยู่คง เจ้าหน้าที่โครงการ นางสาวนิตยา แม่นพิมพ์ องค์กรบริหารส่วนตำบลนาแก นายอุดม อพยพ นายประสิทธิ์ สุดนา นายมา วงเวียน นายบุญเลี้ยง จันทรส และนางบัวทอง ขุนแก้ว เครือข่ายอนุรักษ์ป่าทามบ้านม่วง ตำบลนาแก อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร

9. โครงการเสริมสร้างศักยภาพองค์กรชุมชนเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า ต้นน้ำฟุ้ง

สมาคมเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาเทือกเขาเพชรบูรณ์

โทรศัพท์ : 085-269-4264 อีเมล : dewjee9@gmail.com

ผู้ให้ข้อมูล : นายวีระศักดิ์ ตริเดช เจ้าหน้าที่โครงการ นายลับ แสงแก้ว นายทองรัก แสงแก้ว นายฉลาด ศรีคำภา นายสุวัฒน์ แสงราช นายสรวิชัย แสงราช นายสุมิตร แสงราช นายบุญเสียง สุขศรี นายเฉลิม แก้วแย้ม และนายสมบัติ แสงราช สมาชิกชุมชน บ้านน้ำฟุ้ง ตำบลโป่ง อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

10. โครงการเสริมสร้างพลังชุมชนเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ป่าใหญ่โคกจิก-ตาลอก อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

โทรศัพท์ : 082-306-9986, 043-754-407 โทรสาร : 043-754-407 อีเมล : weeraatah@hotmail.com

ผู้ให้ข้อมูล : ดร.วีระ ทองเนตร เจ้าหน้าที่โครงการ นายบุญถิ่น สมอุดร สำนักงานเกษตรอำเภอยักษ์ภูมิพิสัย นายกาสิ ยกน้อยวงษ์ และนายประหยัด โมกศรี โรงเรียนบ้านเม็กดำ นายสมชาย สวัสดิ์โธสง ผู้ใหญ่บ้านโคกจันทรมอม นายอิสระ ยอดเจริญ และนางทองใส ภูสะเทือน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านโคกจันทรมอม หมู่ 12 ตำบลเม็กดำ อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

11. โครงการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในลำห้วยทับทัน โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน และชุมชนท้องถิ่นตำบลศรีสุข

องค์กรบริหารส่วนตำบลศรีสุข อำเภอสรีณรงค์ จังหวัดสุรินทร์

โทรศัพท์ : 044-069-722, 098-036-0774 โทรสาร : 044-069-722 ต่อ 116 อีเมล : srisooksrinrong_local@hotmail.com

ผู้ให้ข้อมูล : นางสาวลัญช์ปพร ผิวหอม ผู้ประสานงานโครงการ นายบุญร่วม อินทสุข นายกองคการบริหารส่วนตำบลศรีสุข นายสมบัติ สีนวน และนายเรืองฤทธิ์ เทียนแก้ว รองนายกองคการบริหารส่วนตำบลศรีสุข นายวีระศักดิ์ มณฑา ที่ปรึกษานายก นางพราวพิรุณ ยาจิตต์ หัวหน้าสำนักปลัด นางสาวกาญจนา พิศเพ็ง นักวิเคราะห์นโยบายและแผนชำนาญการ นางสาวธัญญ์วรัตน์ จันทร์แดง นักพัฒนาชุมชนปฏิบัติการ

12. โครงการส่งเสริมศักยภาพป่าแห่งการเรียนรู้เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วม

มูลนิธิเพื่อเยาวชนชนบท

โทรศัพท์ : 087-853-5572 อีเมล : arun_voon26@hotmail.com

ผู้ให้ข้อมูล : นางสาวอรัญ นามจันดา เจ้าหน้าที่โครงการ นางสาวณัฐนิช แก้ววงศา และนางสาวพัฒนิกา วงศ์อามาตย์ เทศบาลตำบลดงแดง นายนิรันดร์ สาหับ และนายศุภรักษ์ จันทรแจ้ง กรรมการป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง นายสวาท พลเยี่ยม รองประธานสภาเทศบาลตำบลโพธิ์ทอง นางทิพรัตน์ นาคะ และนายสว่าง สุขแสง คณะกรรมการป่าดอนหนองโจน

13. โครงการเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการฐานทรัพยากรดิน น้ำ ป่าอำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น

สมาคมเพื่อนภู

โทรศัพท์ : 085-745-2981 โทรสาร : 043-499-120 อีเมล: phufriend@gmail.com

ผู้ให้ข้อมูล : นายพิชาญ ทิพวงษ์ เจ้าหน้าที่โครงการและนายกสมาคมเพื่อนภู นายชัยวัฒน์ ทองน้อย นายกองค้การบริหารส่วนตำบลเวียงน้อย นายทองปักษ์ มาพงษ์ นายกองค้การบริหารส่วนตำบลละหานนา นายพิชัย พิทยังษ์ ผู้ใหญ่บ้านป่าเป้ง หมู่ 8 นายโสพิม แก้วอุดร ผู้ใหญ่บ้านนาจาน หมู่ 10 และสมาชิกชุมชนตำบลเวียงน้อย อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น

14. โครงการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรธรรมชาติป่าชุมชนอาลอ-โดนแบน

โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนท้องถิ่นตำบลนาดี

องค์การบริหารส่วนตำบลนาดี อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์

โทรศัพท์ : 044-558-993, 084-354-7215 โทรสาร : 044-558-993 อีเมล: nadeelocal@hotmail.com, thukjai99@gmail.com

ผู้ให้ข้อมูล : นายสัมพันธ์ เจริญใจ เจ้าหน้าที่โครงการ นายไกรศรี มณีอ่อน หัวหน้าหน่วยป้องกันและพัฒนาป่าไม้ปราสาทนางเพ็ญทิว ก่อแก้ว โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านอาลอ นายธนภัทร นมัสโรสง มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลวิทยาเขตสุรินทร์ นางปาริฉัตร สุขแสง ศูนย์การศึกษาอนุรักษะบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอเมืองสุรินทร์ นายจ่านิง บุรณ์เจริญ ผู้ใหญ่บ้านอาลอ และสมาชิกชุมชนบ้านอาลอ-โดนแบน ตำบลนาดี อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์

ภาคกลาง

15. โครงการฟื้นฟูระบบนิเวศน์เกษตร และความหลากหลายทางชีวภาพของพันธุ์ข้าวพื้นบ้านในระบบเกษตรอินทรีย์
ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม : พื้นที่นำร่อง จังหวัดสุพรรณบุรี

มูลนิธิข้าวขวัญ

โทรศัพท์ : 035-597-193, 061-492-2662 โทรสาร : 035-597-193 อีเมล : khao-kwan@hotmail.com

ผู้ให้ข้อมูล : นายเดชา ศิริภัทร ประธานมูลนิธิข้าวขวัญ และนายพรชัย ชูเลิศ เจ้าหน้าที่มูลนิธิข้าวขวัญ ผู้แทนเกษตรกรตำบลสนามคลี อำเภอเมือง เกษตรกรตำบลเจดีย์ เกษตรกรตำบลจรเข้สามพัน และเกษตรกรตำบลกระจัน อำเภออู่ทอง เกษตรกรตำบลวังน้ำซับและเกษตรกรตำบลบ้านกร่าง อำเภอดำรงวิทยารักษา เกษตรกรตำบลเขาดิน อำเภอเดิมบางนางบวช และเกษตรกรตำบลวังลึก อำเภอสสามชุก

16. โครงการเสริมสร้างศักยภาพและการมีส่วนร่วมของเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดกาญจนบุรี
ในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) และสภาองค์กรชุมชนตำบลหนองโรง จังหวัดกาญจนบุรี

โทรศัพท์ : 081-943-2618 อีเมล : panto-1961@hotmail.com

ผู้ให้ข้อมูล : นางสมพร ปานโต เจ้าหน้าที่โครงการ นายประทีป เอกฉันท ผู้อำนวยการศูนย์ป่าไม้กาญจนบุรี นายพิพัฒน์ แก้วจิตคงทอง ประธานป่าชุมชนบ้านพุเตย นายเฉลิมพล สันติธรรมสุทธิ รองประธานป่าชุมชนตำบลสหกรณ์นิคม นายบุญมา พันธุ์แสน กรรมการป่าชุมชนจังหวัดกาญจนบุรี และเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดกาญจนบุรี

ภาคใต้

17. โครงการยกระดับการเรียนรู้สู่การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำอ่าวบ้านดอนอย่างยั่งยืน

มูลนิธิป่า-ทะเลเพื่อชีวิต

โทรศัพท์ : 077-437-038, 081-397-7442 โทรสาร : 077-437-038 อีเมล : freedom2551@gmail.com

ผู้ให้ข้อมูล : ดร.ประวิม จุลภักดี ประธานมูลนิธิฯ และนางปิยนุช พรหมจันทร์ เจ้าหน้าที่โครงการ นายสมโภช บูรณากุล นางอภิขยา บูรณากุล นางราตรี บูรณากุล นางจินตนา หมื่นศรี นางปิ่นแก้ว พรหมณรงค์ และนางวิไลวรรณ พรหมณรงค์ กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านเหนือท่า อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

18. โครงการฟื้นฟูพลับพลึงธารพิชชาภัยถิ่นเดียวในโลกที่ใกล้สูญพันธุ์ในจังหวัดระนอง และจังหวัดพังงา

มูลนิธิอีสต์ ฟอรัม

โทรศัพท์ : 086-837-3846 อีเมล : eastforumfoundation2015@gmail.com, K_sajee@hotmail.com

ผู้ให้ข้อมูล : นางสาวศจี กองสุวรรณ เจ้าหน้าที่โครงการ นางสาวเยาว์ ยุทธชนะ สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 15 (ภูเก็ต) นายบุญกุล ทองสุข เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา นางสาวผณิตา ศรีฟ้า ครูโรงเรียนกะเปอร์วิทยา นายสุนทร ศรีหะรัญ รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาคา นายเทิดธรรม รามแก้ว กำนันตำบลนาคา นายอัมรินทร์ ประสมพล ประธานเครือข่ายอนุรักษ์พลับพลึงธารระนอง-พังงา และกรรมการชุมชนท่องเที่ยวบ้านไร่ใน

จัดทำโดย
กองบริหารกองทุนสิ่งแวดล้อม
สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

อาคารทีปโก้ 2 ชั้นที่ 16 เลขที่ 118/1 ถนนพระรามที่ 6 แขวงพญาไท เขตพญาไท กรุงเทพฯ 10400
โทรศัพท์/โทรสาร: 02 265 6600 E-mail: envfund.sarabun@onep.go.th
Facebook: กองทุนสิ่งแวดล้อม สม., Website: <http://envfund.onep.go.th/>

 กองทุนสิ่งแวดล้อม

 กองทุนสิ่งแวดล้อม